

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ІМЕНІ В. М. КОРЕЦЬКОГО**

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

ГАСАНОВ АФЛАТУН ЕЛЬДАР ОГЛИ

УДК 343.2/07

**ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ ТА
НАПРЯМИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

081 – «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії (PhD)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ **А. Е. ГАСАНОВ**

Науковий керівник: **ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО ЗОЯ
АПОЛЛІНАРІЇВНА,**
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Гасанов А. Е. Кримінально-правова політика України: поняття та напрями в умовах євроінтеграції. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право» (08 – Право). Інститут держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України, Київ, 2026.

У розділі 1 розглядаються питання поняття кримінально-правової політики України, джерел такої політики, принципи її побудови та функціонування. Констатовано, що вектор кримінально-правової політики України в умовах євроінтеграції спрямований на вироблення стратегії і тактики, формулювання основних завдань, напрямів і цілей наближення національного кримінального законодавства до вимог ЄС, часткового врахування кримінального законодавства держав-членів ЄС із збереженням особливостей національного кримінального законодавства, формування основ функціонування кримінально-правової політики в правовому просторі ЄС та розробки правових засобів їх досягнення та подальшого функціонування. Встановлено, що джерела правової системи ЄС, в тому числі кримінального права ЄС, визначені в Україні на законодавчому рівні, що підлягає врахуванню в межах євроінтеграції. Визначено, що до джерел кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції слід віднести правові акти ЄС первинного та вторинного законодавства, серед яких конвенції, регламенти, директиви, рамкові рішення Європейського Союзу для країн-членів ЄС у сфері кримінальної політики, врахування яких є основою зближення національного кримінального законодавства із законодавством ЄС. З огляду на наявність можливостей враховувати особливості правового регулювання на національному рівні серед країн-членів ЄС завданням кримінально-правової політики на сучасному етапі є забезпечення апроксимації із законодавством ЄС у сфері кримінальної юстиції. Встановлено, що у науці кримінального права

визначені шляхи закріплення принципів кримінального права, що відповідають спільним цінностям ЄС, зокрема принципам субсидіарності та пропорційності. Авторами Проекту КК України закріплено положення принципів, зокрема, юридичної визначеності, законності, пропорційності, рівності; індивідуальності, гуманізму; однократності застосування кримінально-правових засобів. Принцип субсидіарності має за змістом бути частиною принципу сумлінного виконання міжнародних зобов'язань та передбачати врахування у національному кримінальному законодавстві практики Суду справедливості ЄС.

Розділ 2 присвячено характеристиці кримінально-правової політики України в умовах євроінтеграції. Встановлено, що удосконалення та розвиток кримінально-правової політики в законодавчому та правозастосовному аспектах має здійснюватися у таких сферах як виконання міжнародних зобов'язань (реалізація Угоди про асоціацію з ЄС, вимоги щодо статусу кандидата в члени ЄС; забезпечення міжнародної підтримки у відсічі збройній агресії, що може передбачати реалізацію зобов'язань щодо національних структурних та правових реформ (нові міжнародні двосторонні та багатосторонні безпекові договори тощо); адаптація кримінального законодавства до законодавства країн-членів ЄС; перебудова норм національного законодавства для ефективного виконання завдань кримінальної юстиції як для цілей ведення бойових дій та захисту держави, так і функціонування суспільства в умовах правового режиму воєнного стану. Водночас, фактор повномасштабного вторгнення впливає не лише на питання євроінтеграції України, а й на інституції та джерела права ЄС, в тому числі і кримінального.

Визначено, що євроінтеграція як вектор трансформації кримінального законодавства на сучасному етапі, що триває з 2022 року і до сьогодні, має своїм завданням інтеграцію на основі статусу України як кандидата в члени ЄС, що змістовно визначає напрями виконання вимог ЄС у кримінально-правовій сфері до держави-кандидата в члени ЄС. Цей процес характеризується адаптацією кримінально-правової політики до первинного та вторинного права ЄС на основі

переговорної рамки Європейського Союзу, схваленої рішенням Ради Європейського Союзу від 21 червня 2024 р., за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС», містить зобов'язання часткової адаптації до конкретних директив, регламентів, рамкових рішень ЄС у кримінально-правовій сфері, імплементації окремих Конвенцій.

Рівневий аналіз вектору кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції дав можливість визначити рівні такої політики та їх змістовні характеристики. Доктринальним рівнем визначено стратегічний напрям на вступ до ЄС у Конституції України. Програмний рівень характеризується стратегією наближення кримінального законодавства до *acquis* ЄС, що втілені у вимогах до України у сфері кримінально-правової політики на основі Угоди про асоціацію з ЄС, а також сформованих кластерів Дорожньої карти з питань верховенства права. Законодавчий (правотворчий) рівень пов'язаний із безпосередньою діяльністю щодо розробки та прийняття цільових змін до кримінального законодавства з метою наближення матеріального кримінального права України до *acquis* ЄС, визначення засад імплементації законодавства ЄС у національне кримінальне право. Правовиконавчий рівень – охоплює сферу дотримання адаптованих до кримінального права ЄС кримінально-правових норм. Правозастосовний рівень характеризується застосуванням відповідними органами кримінального законодавства в межах кримінального провадження. Цей рівень забезпечує реалізацію трансформованого кримінального законодавства у національній правовій системі з урахуванням спільних принципів ЄС, практики ЄСПЛ, практики Суду справедливості ЄС тощо. Науковий рівень охоплює розробку концепції кримінально-правової протидії злочинності з урахуванням виконання вимог ЄС, динаміки наближення законодавства України про кримінальну відповідальність, визначення способу взаємозв'язку кримінальної політики ЄС (у сфері виключної компетенції, та двохрівневої, з поділом компетенції між ЄС та національним законодавством держав-членів) та кримінально-правової політики України.

Обґрунтовано, що форми адаптації вимог *acquis* ЄС в залежності від джерел їх формального закріплення містять зобов'язання: 1) повного відтворення у кримінальному законодавстві окремих кримінальних правопорушень, їх ознак, на основі міжнародних договорів; 2) імплементації стандартів захисту прав людини кримінально-правовими засобами на основі варіативної адаптації, вибір способів якої спроможний забезпечити виконання конкретних вимог *acquis* ЄС; 3) встановлення правил забезпечення *acquis* ЄС в окремих сферах як зобов'язання подальшого врахування розвитку кримінально-правової політики ЄС в національній правовій системі (ратифікація міжнародних договорів з частковою імплементацією ; 4) врахування практики Суду справедливості ЄС.

Визначено окремі форми врахування рішень Суду справедливості ЄС: 1) правил тлумачення принципів кримінального права ЄС (принцип «*ne bis in idem*»); 2) під час кримінально-правової кваліфікації для уясування ознак кримінального правопорушення (поняття особливо тяжкий злочин, встановлення відсутності ознак складу правопорушення)); 3) визначення окремих правил застосування кримінального законодавства (правила застосування суворішого покарання). Обґрунтовано необхідність контекстно-цільового врахування позицій Суду справедливості ЄС шляхом звернення до джерела *acquis* ЄС з метою з'ясування сфери його застосування

Зазначено, що в контексті розвитку кримінально-правової політики, враховуючи завдання гармонізації правової системи з законодавством ЄС, необхідним є виключення з норм КУпАП такого виду стягнення як адміністративний арешт, перегляд способів визначення розмірів стягнень у виді штрафу з урахуванням правової природи адміністративних правопорушень та врахування практики ЄСПЛ. Це дозволить уникнути випадків, за якими правопорушення за національним законодавством є адміністративним правопорушенням, а за тяжкістю стягнень за його вчинення в розумінні ЄСПЛ фактично є видом кримінального правопорушення

Наголошено, що виключна обстановка, в якій перебуває наша держава збільшила кількість форм наближення кримінального законодавства держав-членів ЄС, оскільки поряд з традиційними для правової системи ЄС формами врахування первинних та вторинних джерел кримінального права ЄС у зв'язку з набуттям Україною статусу кандидата в члени ЄС та врахування на міжнародному рівні факту триваючої повномасштабної війни, такі міжнародні договори як міжнародний договір в межах дії Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2024/792 від 29 лютого 2024 року про встановлення Ukraine Facility наближує кримінальне законодавство держав-членів ЄС, зокрема в частині форм та видів застосування обмежувальних заходів (криміналізації їх обходу), а підписання поряд з Україною окремими державами-членами ЄС Люблянсько-Гаазької Конвенція про міжнародне співробітництво в розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та інші міжнародні злочини у 2024 році містить вимоги криміналізації, що доповнюють національне кримінальне законодавство держав-членів ЄС.

Розділ 3 присвячено дослідженню впливу інтеграційних процесів на трансформацію кримінального законодавства України.

Визначено, що принцип пропорційності виступає в розумінні визначення у Хартії основоположних свобод ЄС наскрізним у кримінально-правовій політиці на сфери визначення підстав кримінальної відповідальності, диференціації кримінальних правопорушень, застосування виду та розміру покарання, застосування кримінально-правових та обмежувальних заходів. Встановлено, що його вихідні основи визначені у Проекті КК України, водночас, як елемент «живого» права ЄС (ст. 49 Хартії основоположних прав ЄС) та практиці Суду справедливості ЄС, цей принцип має застосовуватися з урахуванням практики цього Суду.

Спеціальна конфіскація як захід кримінально-правового характеру на законодавчому рівні розмежована з порядком цивільної конфіскації, що виключає

можливість їх паралельного застосування. У випадку застосуванню санкцій до активів згідно з Законом України «Про санкції» в межах кримінального провадження, до яких могла бути застосована спеціальна конфіскація, застосуванню підлягає вказаний Закон. Проте, встановлення кримінальної відповідальності за порушення санкцій (накладених національними органами) є нагальним обов'язком держави не лише в контексті євроінтеграції (для виконання Директиви ЄС, адаптація до якої буде обов'язкова в майбутньому), а й для удосконалення протидії державі-агресору.

Обґрунтовано доцільність запровадження кримінальної відповідальності за обхід обмежувальних заходів (санкцій), оскільки з позиції практики Суду справедливості ЄС встановлено наявність права держави-члена ЄС на кримінально-правовий захист від діянь щодо недотримання обмежувальних заходів. Зважаючи на те, що обмежувальні санкції ЄС запроваджені у зв'язку з війною в Україні, існує об'єктивна необхідність кримінально-правового захисту обмежувальних санкцій ЄС на етапі набуття членства України в ЄС, а також встановлення відповідальності за обхід санкцій, встановлених національним правом. При цьому, визначення шляхів адаптації Директиви ЄС 2024/1226 є завданням кримінально-правової політики України на етапі набуття членства в ЄС, проте обов'язок дотримання вимог Директиви ЄС 2024/1226 в межах поширення інструменту Ukraine Facility уже діє у правовій системі України та створює додаткові підстави для криміналізації обходу санкцій. При цьому, прийняття Директиви ЄС 2024/1226 є наочним прикладом трансформації кримінального права ЄС під впливом фактору війни в Україні.

Встановлено, що подальше удосконалення законодавства про кримінальну відповідальність в частині заходів кримінально-правового характеру полягає у імплементації міжнародних договорів, а також в урахуванні законодавства ЄС, що застосовується в окремих державах-членах ЄС. При цьому, аналіз Директив ЄС, що належить адаптувати згідно Дорожньої карти з питань верховенства права показує, що фактично в усіх Директивах ЄС щодо криміналізації в тій чи іншій

мірі міститься вимога передбачити відповідальність юридичних осіб в різних формах залежно від особливостей правової системи держави-члена ЄС, або ж обраного варіанту адаптації національного законодавства.

Зважаючи на обсяг зобов'язань щодо встановлення відповідальності юридичних осіб, існуючі законодавчі рішення щодо виконання вимог Конвенції ОЕСР, незважаючи на відсутність ратифікації вказаного міжнародного договору, доцільним визначено встановити випадки автономної відповідальності юридичної особи.

Узагальнено обсяг адаптації національного кримінального законодавства до вимог кримінального права ЄС. Встановлено наявність зобов'язань обов'язкового характеру щодо додаткової криміналізації кримінальних правопорушень, уточнення ознак окремих складів кримінальних правопорушень у розділах III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, XII, XIII, XIV, XVII Особливої частини КК України.

Ключові слова: кримінально-правова політика, кримінальне провадження, євроінтеграція, верховенство права, імплементація, адаптація, правова система Європейського Союзу, кримінальна відповідальність, призначення покарання, принципи кримінального права, порівняльно-правове дослідження, кваліфікація злочинів, застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, спеціальна конфіскація, міжнародне кримінальне право.

SUMMARY

Hasanov A. E. Criminal legal policy of Ukraine: concepts and directions in the context of European integration. – A scientific qualification work that should be treated as manuscript.

The thesis on obtaining a scientific degree of the PhD in Law by field of study 12.00.08 «Criminal law and criminology; criminal executive law». – V. M. Koretsky Institute of State and Law, NASU, Kyiv, 2026.

Section 1 examines the issues of the concept of criminal law policy of Ukraine, the sources of such policy, the principles of its construction and functioning. It is stated that the vector of criminal law policy of Ukraine in the context of European integration is aimed at developing a strategy and tactics, formulating the main tasks, directions and goals of approximation of national criminal legislation to EU requirements, partial consideration of the "best" legislation of EU member states while preserving the features of national criminal legislation, forming the foundations of the functioning of criminal law policy in the EU legal space and developing legal means of their achievement and further functioning. It is established that the sources of the EU legal system, including EU criminal law, are defined in Ukraine at the legislative level, which is subject to consideration within the framework of European integration. It has been determined that the sources of criminal law policy in the context of European integration include EU legal acts of primary and secondary legislation, including conventions, regulations, directives, and framework decisions of the European Union for EU member states in the field of criminal policy, the consideration of which is the basis for the approximation of national criminal legislation with EU legislation. Given the availability of opportunities to take into account the peculiarities of legal regulation at the national level among EU member states, the task of criminal law policy at the current stage is to ensure approximation with EU legislation in the field of criminal justice. It has been established that the science of criminal law has identified ways of consolidating the principles of criminal law that correspond to the common values of the EU, in particular the principles of subsidiarity and proportionality. The authors of the Draft Criminal Code of Ukraine have enshrined the principles of legality, legal certainty; equality; individuality, humanism; single application of criminal law means; proportionality. The principle of subsidiarity should be part of the principle of conscientious fulfillment of international obligations and provide for the consideration of the practice of the Court of Justice of the EU in national criminal legislation.

Section 2 is devoted to the to the characteristics of Ukraine's criminal law policy in the context of European integration.

It has been established that the improvement and development of criminal law policy in legislative and law enforcement aspects should be carried out in such areas as the fulfillment of international obligations (implementation of the Association Agreement with the EU, requirements for the status of a candidate for EU membership; ensuring international support in repelling armed aggression, which may include the implementation of obligations regarding national structural and legal reforms (new international bilateral and multilateral security treaties, etc.); adaptation of criminal legislation to EU member states; restructuring of national legislation for the effective implementation of criminal justice tasks both for the purposes of conducting combat operations and protecting the state, and the functioning of society under the legal regime of martial law. At the same time, the factor of full-scale invasion affects not only the issue of Ukraine's European integration, but also the institutions and sources of EU law, including criminal law.

It has been determined that European integration as a vector of transformation of criminal legislation at the current stage, which we distinguish from 2022 to the present, has as its task integration on the basis of Ukraine's status as a candidate for EU membership, which substantively determines the directions of fulfilling the EU requirements for the state as a candidate for EU membership in the criminal law sphere. This process is characterized by the adaptation of criminal law policy to the primary and secondary EU law on the basis of the negotiating framework of the European Union, approved by the decision of the Council of the European Union of June 21, 2024, under cluster 1 "Fundamentals of the EU accession process", contains obligations of partial adaptation to specific directives, regulations, EU framework decisions in the criminal law sphere, and the implementation of individual Conventions.

A level analysis of the vector of criminal law policy in the context of European integration made it possible to determine the levels of such policy and their substantive characteristics. The strategic direction for EU accession in the Constitution of Ukraine is defined as a doctrinal level. The program level is characterized by a strategy for

approximating criminal legislation to the EU acquis, which is embodied in the requirements for Ukraine in the field of criminal law policy based on the Association Agreement with the EU, as well as the formed clusters of the Roadmap on the rule of law. The legislative (law-making) level is associated with direct activities to develop and adopt targeted changes to criminal legislation in order to approximate the substantive criminal law of Ukraine to the EU acquis, determine the principles of implementing EU legislation into national criminal law. The law-enforcement level covers the scope of compliance with criminal law norms adapted to EU criminal law. The law-enforcement level is associated with the scope of application of criminal law norms and institutions by law enforcement and judicial bodies. This level ensures the implementation of transformed criminal legislation in the national legal system, taking into account the common principles of the EU, the practice of the ECHR, the practice of the Court of Justice of the EU, etc. The scientific level covers the development of the concept of criminal law combating crime based on the fulfillment of EU requirements, the dynamics of approximation of Ukrainian legislation on criminal liability, determining the method of interconnection between EU criminal policy (in the sphere of exclusive competence, and two-level, with the division of competence between the EU and the national legislation of the member states) and the criminal law policy of Ukraine.

It is substantiated that the forms of adaptation of the requirements of the EU acquis, depending on the sources of their formal consolidation, contain obligations: 1) full reproduction in criminal legislation of individual criminal offenses, their features, based on international treaties; 2) implementation of human rights protection standards by criminal law means based on variable adaptation, the choice of methods of which is capable of ensuring the fulfillment of specific requirements of the EU acquis; 3) establishment of rules for ensuring the EU acquis in certain areas as an obligation to further take into account the development of the EU criminal law policy in the national legal system (ratification of international treaties with partial implementation; 4) consideration of the practice of the EU Court of Justice.

Separate forms of consideration of the decisions of the EU Court of Justice are determined: 1) rules for interpreting the principles of EU criminal law (the principle of "ne bis in idem"; 2) during criminal law qualification to clarify the features of a criminal offense (the concept of a particularly serious crime, establishing the absence of features of the composition of an offense)); 3) determination of individual rules for the application of criminal legislation (rules for the application of more severe punishment). The necessity of contextual and targeted consideration of the positions of the Court of Justice of the EU by referring to the source of the EU acquis in order to clarify the scope of its application is substantiated.

It is noted that in the context of the development of criminal law policy, taking into account the task of harmonizing the legal system with EU legislation, it is necessary to exclude from the norms of the Code of Administrative Offenses such a type of penalty as administrative arrest, to review the methods of determining the amount of penalties in the form of a fine, taking into account the legal nature of administrative offenses and taking into account the practice of the ECHR. This will avoid cases where an offense under national law falls under the type of administrative liability, and according to the severity of the penalties for its commission, in the understanding of the ECHR, is actually a type of criminal offense. It was emphasized that the exceptional situation in which our state finds itself has increased the number of forms of approximation of the criminal legislation of the EU Member States, since, along with the traditional forms of taking into account the primary and secondary sources of EU criminal law in connection with Ukraine's acquisition of the status of a candidate for EU membership and taking into account at the international level the fact of an ongoing full-scale war, such international treaties as the international treaty within the scope of Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 on the establishment of the Ukraine Facility approximate the criminal legislation of the EU Member States, in particular in terms of the forms and types of application of restrictive measures (criminalization of their circumvention), and the signing of the same by individual EU Member States alongside

Ukraine The Ljubljana-Hague Convention on International Cooperation in the Investigation and Prosecution of the Crime of Genocide, Crimes against Humanity, War Crimes and Other International Crimes in 2024 contains criminalization requirements that complement the national criminal law of the EU Member States.

Section 3 is devoted to the study of the impact of integration processes on the transformation of the criminal legislation of Ukraine.

It is determined that the principle of proportionality, as defined in the Charter of Fundamental Freedoms of the EU, is pervasive in criminal law policy in the areas of determining the grounds for criminal liability, differentiation of criminal offenses, application of the type and amount of punishment, application of criminal law and restrictive measures. It is established that its initial foundations are defined in the Draft Criminal Code of Ukraine, at the same time, as an element of "living" EU law (Article 49 of the Charter of Fundamental Rights of the EU) and the practice of the Court of Justice of the EU, this principle should be applied taking into account the practice of this Court.

Special confiscation as a measure of a criminal law nature is legally delimited from the procedure of civil confiscation, which excludes the possibility of their parallel application. In the event of the application of sanctions to assets in accordance with the Law of Ukraine "On Sanctions" within the framework of criminal proceedings, to which special confiscation could have been applied, the specified Law shall be applied. However, the establishment of criminal liability for violations of sanctions (imposed by national authorities) is an urgent duty of the state not only in the context of European integration (for the implementation of the EU Directive, adaptation to which will be mandatory in the future), but also to improve counteraction to the aggressor state.

The expediency of introducing criminal liability for circumvention of restrictive measures (sanctions) is substantiated, since from the position of the practice of the Court of Justice of the EU, the right of an EU Member State to criminal law protection against acts of non-compliance with restrictive measures has been established. Given that the EU restrictive sanctions were introduced in connection with the war in Ukraine,

there is an objective need for criminal law protection of EU restrictive sanctions at the stage of Ukraine's accession to the EU, as well as establishing liability for circumvention of sanctions established by national law. At the same time, determining ways to adapt EU Directive 2024/1226 is a task of Ukraine's criminal law policy at the stage of accession to the EU, however, the obligation to comply with the requirements of EU Directive 2024/1226 within the framework of the extension of the Ukraine Facility instrument is already in effect in the legal system of Ukraine and creates additional grounds for criminalizing the circumvention of sanctions. At the same time, the adoption of EU Directive 2024/1226 is a clear example of the transformation of EU criminal law under the influence of the war factor in Ukraine.

It has been established that further improvement of the legislation on criminal liability in terms of measures of a criminal nature consists both in the implementation of international treaties and in taking into account EU legislation applicable to EU Member States. At the same time, the analysis of EU Directives to be adapted according to the Roadmap on the rule of law shows that in fact all EU Directives on criminalization to one degree or another contain a requirement to provide for the liability of legal entities in various forms depending on the specifics of the legal system of the EU Member State, or the chosen option for adapting national legislation.

Given the scope of obligations to establish the liability of legal entities, existing legislative decisions to implement the requirements of the OECD Convention, despite the lack of ratification of the specified international treaty, it was determined appropriate to establish cases of autonomous liability of a legal entity.

The scope of adaptation of national criminal legislation to the requirements of EU criminal law is summarized. The presence of mandatory obligations to additionally criminalize criminal offenses, clarification of the features of individual elements of criminal offenses in sections III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, XII, XIII, XIV, XVII is established.

Key words: criminal justice policy, criminal proceedings, European integration, rule of law, implementation, adaptation, the legal system of the European Union,

criminal liability, sentencing, principles of criminal law, comparative legal study, classification of crimes, application of criminal law measures to legal entities, special forfeiture, international criminal law.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Гасанов А. Е. Актуальні напрями удосконалення кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану та євроінтеграції. *Альманах права*. 2024. Вип. 15. С. 534–541. DOI: 10.33663/2524-017X-2024-15-534-541 <https://almanahprava.org/en/almanac-of-law-15-534>

2. Гасанов А. Е. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб та спеціальна конфіскація: тенденції розвитку інститутів в умовах Євроінтеграції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 314–318. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-4/72> URL: http://lsej.org.ua/4_2025/74.pdf

3. Гасанов А. Е. Окремі питання впливу міжнародних договорів на кримінально-правову політику України в умовах євроінтеграції. *Правова держава*. 2025. Вип. 36. С. 745–754. DOI: 10.33663/0869-2491-2025-36-745-754 URL: <https://pravova-derzhava.org/law-state-issue-36-2025-745>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

4. Гасанов А. Е. Напрями розвитку кримінально-правової політики України в сфері протидії відмиванню коштів. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: мат-ли міжвідомч. наук.-практ. Кругл. столу (м. Київ, 2 листоп. 2023 р.). С. 151–156. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/30509>

5. Гасанов А. Окремі питання розвитку кримінально-правової політики з урахуванням практики Європейського суду з прав людини *Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення*: мат-ли I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 17 трав. 2024 р.). Луцьк: ІВВ ЛНТУ, 2024. С. 199–205.

6. Гасанов А. Е. Джерела кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції. *Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення*: тези доп. за мат-лами II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 30 квіт. 2025 р.) / відп. ред. В.В. Аніщук, С.Г. Зицик. Луцьк: ІВВ ЛНТУ. 2025. С. 194–198.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	21
1.1 Поняття та джерела кримінально-правової політики України.....	21
1.2. Принципи кримінально-правової політики України.....	41
Висновки до розділу 1.....	56
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРОВОА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	60
2.1 Євроінтеграція як вектор трансформації кримінального законодавства....	60
2.2 Особливості адаптації кримінального законодавства до законодавства ЄС	76
2.3. Напрями кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції.....	91
2.4. Вплив практики ЄСПЛ та Суду справедливості ЄС на кримінально-правову політику України в умовах євроінтеграції.....	107
2.5. Кримінально-правова політика в контексті повномасштабного вторгнення держави-агресора та імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду	123
Висновки до розділу 2.....	135
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	140

3.1	Корекція інститутів Загальної частини Кримінального кодексу України.	140
3.1.1.	Застосування принципу пропорційності як засади криміналізації та пеналізації.....	140
3.1.2.	Спеціальна конфіскація, санкції та обмежувальні заходи.....	156
3.1.3.	Застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.....	167
3.2.	Тенденції розвитку норм Особливої частини Кримінального кодексу України.....	177
	Висновки до розділу 3.....	201
	ВИСНОВКИ	205
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	212
	ДОДАТКИ.....	245

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

acquis ЄС – правова система Європейського Союзу

GRETA – Група експертів Ради Європи із заходів щодо протидії торгівлі людьми

ВС – Верховний Суд

ВРУ – Верховна Рада України

ДФЄС – Договір про функціонування Європейського Союзу

ЄКПЛ – Європейська конвенція з прав людини.

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини.

ЄС – Європейський Союз

ЕСА – Європейський суд аудиторів

ЕРРО – Аудиторська рада та Європейська прокуратура

ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку

OLAF – Європейське бюро по боротьбі з шахрайством

КК – Кримінальний кодекс України.

ККС – Касаційний кримінальний суд.

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України.

МГП – міжнародне гуманітарне право.

MONEYVAL – Комітет експертів Ради Європи з оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму

МКП – міжнародне кримінальне право

МКС – Міжнародний кримінальний суд

ООН – Організація Об'єднаних Націй

РС – Римський статут Міжнародного кримінального суду

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Зовнішньо-політичний вектор держави з 2013 року визначено пріоритетом зближення з Європейським Союзом та наявністю стратегічної мети набуття членства в ЄС. З часу прийняття «Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони, встановлено, що сторони співробітничать з метою запобігання та боротьби з окремими видами кримінальних правопорушень» [207].

Варто наголосити, що з 2014 року, фактично з часу початку євроінтеграційних заходів держави, розпочалася війна з державою-агресором, що продовжується після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України.

Набуття Україною статусу кандидата в держави-члени Європейського Союзу обумовило завдання щодо проведення докорінної трансформації законодавства у різних сферах з метою досягнення відповідності законодавству ЄС. Україною у 2025 році прийнято «Дорожню карту з питань верховенства права, з метою виконання зобов'язань України, передбачених переговорною рамкою Європейського Союзу, схваленою рішенням Ради Європейського Союзу від 21 червня 2024 р., за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС» [42]. У цьому документі зазначено, що «Дорожня карта має статус всеохоплюючого стратегічного документа, що визначає комплекс реформ у межах переговорного процесу щодо членства України в ЄС за переговорними Розділом 23 «Судова влада та основоположні права» та Розділом 24 «Юстиція, свобода і безпека». Цей документ є однією з ключових передумов відкриття офіційних переговорів про вступ України до ЄС у межах Кластера 1 «Основи процесу вступу до ЄС», що відкривається першим і закривається останнім. Його розробка та подальше

виконання свідчать про готовність України відповідати стандартам ЄС, зміцнюють довіру з боку держав-членів та підсилюють статус України як надійного партнера» [42].

Інтеграційні процеси щодо вступу до ЄС, а також заходи підтримки ЄС України в час повномасштабного вторгнення обумовили також появу нових видів міжнародних зобов'язань, що мають правову природу міжнародної підтримки та інтеграційних процесів. Відповідно до «статті 3(1)(b) і (c) Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2024/792 від 29 лютого 2024 року про встановлення Ukraine Facility загальні цілі Ukraine Facility включають «поступову інтеграцію з економікою і ринком ЄС та світовою економікою і глобальним ринком, а також поступове приведення правил, стандартів, політик та практик у відповідність із правилами, стандартами, політиками та практиками ЄС *acquis* з урахуванням майбутнього членства України в ЄС» [172]. Варто зазначити, що «загальні цілі зовнішньої діяльності ЄС, встановлені у статті 21 Консолідованої версії договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу, включають повагу до фундаментальних принципів верховенства права, в тому числі стосовно боротьби з корупцією. Боротьба з корупцією та відмиванням коштів є конкретною ціллю Ukraine Facility» [172]. Таким чином міжнародна підтримка обумовлює в межах правового інструменту Ukraine Facility необхідність проведення конкретних інтеграційних заходів в межах кримінально-правової політики України.

Зважаючи на комплексний характер трансформації законодавства, Указом Президента від 08.11.2023 № 744/2023 «Про деякі заходи з підготовки до переговорного процесу зі вступу України до Європейського Союзу» [210] визначено обов'язок щодо «забезпечення підготовки та внесення на розгляд Верховної Ради України законопроект про затвердження нової Національної програми адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (*acquis*

ЄС) з урахуванням результатів офіційної оцінки ЄС (скринінгу) стану імплементації права Європейського Союзу (*acquis* ЄС) в національне законодавство України» [210]. Проте на даний час зазначений закон не прийнято.

Поряд з цим, здійснюються значні інтеграційні процеси у сфері міжнародно-правового співробітництва держави, з огляду на необхідність забезпечення відсічі державі-агресору, створення умов щодо притягнення до відповідальності за злочини проти людства на міжнародному рівні. З цією метою Законом України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» від 21.08.2024 № 3909-IX, який набрав чинності після набрання чинності імплементаційного Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» від 09.10.2024 № 4012-IX» [163;164], Україна приєдналася до держав, що визнають юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. Окрім того, здійснюються заходи щодо створення на міжнародному рівні окремих трибуналів щодо притягнення посадових осіб держави-агресора, посилююься інтеграційні зобов'язання з державами-членами ЄС і не тільки щодо розслідування та притягнення до відповідальності за міжнародні злочини, зокрема і механізмами, визначеними нормами «Люблянсько-Гаазької Конвенції 2023 року про міжнародне співробітництво в розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та інші міжнародні злочини» [211].

Наведене свідчить, що правова політика України на сьогодні має два основних вектори розвитку: євроінтеграційний та воєнний. В багатьох аспектах ці загальні напрями політики держави тісно перетинаються в межах саме кримінально-правової політики України.

Кримінально-правова політика, її джерела, функції та принципи були предметом дослідження багатьох науковців, серед яких виокремимо науковий доробок Ю.В. Бауліна, Д.О. Балобанової, В.І. Борисова, В.К. Грищука, О.О. Дудорова, О.О. Житного, З.А. Загиней-Заболотенко, К.П. Задоя, О.О. Кваші, І.В. Козича, О.М. Костенка, Є.В. Лащука, С.Я. Лихової, О.К. Маріна, К.Б. Марисюка, А.А. Мітрофанова, А.А. Музики, В.О. Навроцького, Є.О. Письменського, Ю.А. Пономаренка, О.П. Рябчинської, Н.А. Савінової, Є.Л. Стрельцова, В.О. Тулякова, П.Л. Фріса, М. І. Хавронюка та інших.

Ураховуючи актуальність доктринального дослідження проблеми розвитку кримінально-правової політики в умовах завдань євроінтеграції, реформування кримінального законодавства України як кандидата в члени ЄС, українські дослідники загалом приділяли увагу проблемі визначення основ кримінально-правової політики України. У цьому контексті виокремимо такі дисертаційні роботи, присвячені характеристикам кримінально-правової політики України: П.Л. Фріса на тему: «Кримінально-правова політика України» (м. Київ, 2005) [218], В.І. Козича на тему: «Функції кримінально-правової політики» (м. Київ, 2021) [74].

Кримінально-правова характеристика динамічних процесів вектору кримінально-правової політики у контексті забезпечення відповідності кримінального законодавства міжнародним договорам та інтеграції з ЄС присвячені дисертаційні дослідження Г.В. Єпура на тему: «Впровадження міжнародно-правових актів в кримінальне законодавство України» (Харків, 2005) [47], О.О. Житного на тему: «Кримінальне право у міжнародно-правовому вимірі: порівняльний аналіз» (Харків, 2013) [51]; О.М. Броневицької на тему «Відповідність кримінального законодавства чинним міжнародним договорам» (Львів, 2011) [16]. Багатьма науковцями здійснюються дослідження, засновані на визначення конкретних завдань кримінально-правової євроінтеграції: К. П. Задоя

в частині дослідження основ європейського кримінального права, напрямів євроінтеграції [57;58], Ю. В. Баулін [11;12;13], М. І. Хавронюк [220;221] – в частині побудови проєкту нового КК та врахування у цій діяльності існуючих міжнародних зобов'язань; В. О. Туляков [201;202;203;204;205;206], О. П. Рябчинська [178] – в частині з'ясування проблем наближення Загальної частини КК України до законодавства ЄС; О. О. Дудоров [45] – в частині дослідження конкретних директив та регламентів ЄС, що містять вимоги криміналізації окремих діянь; Т. Комарова [82;83] – в частині значення Суду справедливості ЄС для правової системи України вцілому, та кримінально-правової політики, що об'єктивується у нормах КК України.

Проблематика дослідження кримінально-правової політики в умовах набуття державою статусу кандидата в члени ЄС обумовлено як високою динамікою пошуку шляхів адаптації законодавства до *acquis* ЄС, так і впливом фактору триваючої повномасштабної війни. Відповідальність за воєнні злочини також комплексно досліджувалася науковцями. При цьому, зобов'язання щодо ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду було визначено ще в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС у 2014 році [207] як євроінтеграційне зобов'язання. Зокрема, слід виокремити дисертаційні роботи К. П. Шевчишен на тему: «Розслідування воєнних злочинів в Україні» (м. Київ, 2024) [228], В. П. Пилипенка на тему: «Воєнні злочини за Римським статутом Міжнародного кримінального суду: питання теорії та практики» (м. Одеса, 2024) [131], А. В. Шевчук на тему «Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни» (м. Київ, 2025) [229] та інші.

Попри значний проміжок часу визначення стратегічного зовнішньополітичного курсу держави на інтеграцію в ЄС, уже здійснені правові заходи щодо інтеграції правової системи, в тому числі і адаптації кримінально-правової політики з метою вирішення окремих аспектів адаптації до

законодавства ЄС, дослідження проблем кримінально-правової політики як напряму інтеграції в окремих сферах, слід констатувати, що лише деякі питання на сьогодні є дослідженими та вирішеними. При цьому, варто відзначити надзвичайну динаміку розвитку вказаної тематики, залежність конкретних завдань кримінально-правової політики від стадій процедури інтеграції держави в ЄС. На сьогодні відсутні комплексні дослідження щодо способів та методів здійснення інтеграції кримінально-правової політики у європейський правовий простір. Також лише у окремих публікаціях здійснюється аналіз практики Суду справедливості ЄС. Вплив на кримінально-правову політику в умовах євроінтеграції здійснює триваюче повномасштабне вторгнення держави-агресора. Також саме в цей час і в ЄС триває значна трансформація кримінального права, що ускладнює завдання належної адаптації законодавства до *acquis* ЄС.

Таким чином, проблема реалізації кримінально-правової політики України в умовах євроінтеграції є актуальною в сучасних умовах, а наша дисертаційна робота спроможна частково вирішити питання наближення кримінально-правової політики України до кримінального права ЄС, запропонувати способи адаптації законодавства з урахуванням збереження особливостей національного кримінального законодавства. Разом з тим, враховуючи масштабність проблеми дослідження, конкретний історичний етап інтеграції України до ЄС в статусі кандидата в члени ЄС, питання проблем функціонування кримінально-правової політики України як члена ЄС (остаточна інтеграція у правовий простір ЄС) не зможуть бути охоплені одним дослідженням.

З огляду на вищенаведене актуальною та своєчасною є тема дисертаційної роботи, пов'язана з дослідженням кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано у межах тем науково-дослідної роботи відділу проблем кримінального

права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України «Злочини в умовах війни в Україні: проблеми запобігання, криміналізації та реалізації кримінальної відповідальності» (2023 р. – 2025 р., номер державної реєстрації 0122U201164), «Кримінальна юстиція України за умов перехідного правосуддя» (2025 р. – 2027 р., номер державної реєстрації РК0125U003191).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретичних основ та прикладних рекомендацій в сфері реалізації кримінально-правової політики України в умовах євроінтеграції.

Для досягнення цієї мети визначено такі основні *завдання* дослідження:

- охарактеризувати поняття кримінально-правової політики України;
- визначити джерела кримінально-правової політики України в умовах євроінтеграції;
- встановити принципи кримінально-правової політики України в умовах євроінтеграції;
- охарактеризувати особливості євроінтеграційного напрямку трансформації кримінального законодавства;
- встановити особливості адаптації кримінального законодавства до правової системи ЄС;
- охарактеризувати принципи субсидіарності та пропорційності як основоположні принципи функціонування правової системи ЄС;
- установити пріоритетні напрями кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції;
- охарактеризувати значення практики ЄСПЛ та практики Суду справедливості ЄС для забезпечення євроінтеграції кримінально-правової політики України;

- з’ясувати вплив на кримінально-правову політику в умовах євроінтеграції фактору повномасштабного вторгнення держави-агресора;
- виявити вплив процесів євроінтеграції на зміни положень Загальної частини КК України;
- охарактеризувати вимоги законодавства ЄС щодо підстав та порядку застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб;
- виявити вплив євроінтеграції на зміни норм Особливої частини КК України;
- встановити стан врахування вихідних положень євроінтеграції кримінально-правової політики у нормах Проекту КК України;
- сформулювати рекомендації та пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства України.

Об’єкт дослідження – реалізація кримінально-правової політики України в умовах євроінтеграції.

Предмет дослідження – поняття та напрями кримінально-правової політики України в умовах євроінтеграції.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є система принципів наукового пізнання, концептуальних підходів, загальнонаукових і спеціальнонаукових методів. Принципи наукового пізнання та методологічні підходи дозволили визначити загальну стратегію наукового дослідження. Використання в роботі *діалектичного методу* дозволило комплексно дослідити проблему реалізації кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції (всі підрозділи). Наслідком використання означеного методу стало комплексне сприйняття проблеми євроінтеграційної кримінально-правової політики України. В дисертаційній роботі використано функціональні можливості *формально-логічного методу* для аналізу доктринальних підходів до розуміння форм джерел кримінального права ЄС, на підставі чого запропоновано оптимальні механізми

адаптації кримінального законодавства України виходячи з контекстно-цільового способу врахування вимог законодавства ЄС (підрозділи 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2, 3.3.), *Метод системно-структурного аналізу* дозволив виокремити види джерел правової системи ЄС (підрозділ 2.2, 2.3, 2.4, 2.5.), а також виокремити й охарактеризувати залежно від застосування принципу субсидіарності форми адаптації первинного та вторинного законодавства ЄС (підрозділ 2.2, 2.3). Використання *структурного та функціонального методів* дозволило охарактеризувати особливості адаптації кримінального законодавства до джерел кримінального права ЄС (підрозділ 2.2, 2.3, 2.4). Функціональні можливості *порівняльно-правового методу* було використано для порівняння розуміння термінології, ознак складу кримінального правопорушення тощо у кримінальному праві ЄС, національному кримінальному законодавстві та кримінальному законодавстві окремих держав-членів ЄС. *Системно-функціональний метод* використано для з'ясування функціональних можливостей засобів кримінально-правового характеру, що застосовуються в національному кримінальному законодавстві, встановлення способів та змісту їх можливих форм подальшої адаптації до acquis ЄС (підрозділи 3.1.2, 3.1.3) та уточнено функціональне призначення засобів кримінально-правового характеру до юридичних осіб (підрозділ 3.1.3). Методом узагальнення та групування узагальнено існуючі вимоги криміналізації в межах переговорної рамки щодо євроінтеграції (підрозділ 3.2). Також метод юридичної герменевтики використовувався для розуміння, тлумачення і застосування змісту нормативно-правового тексту джерел кримінального права ЄС, а також для визначення прийомів його формулювання і сприйняття (підрозділ 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2). *Праксеологічний метод* застосовано у поєднанні з *прогностичним методом*, що забезпечило можливість обґрунтування перспективних напрямків подальшого

вдосконалення кримінального законодавства України на етапі набуття членства в ЄС (розділ 3).

Нормативну базу дослідження становлять Конституція України, Договір про заснування Європейської Спільноти, Договір про функціонування Європейського Союзу, Хартія Європейського Союзу про основоположні права, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, джерела кримінального права ЄС, міжнародні договори, джерела міжнародного гуманітарного права.

Емпіричною базою дослідження є рішення Верховного Суду, Конституційного Суду України; законопроекти, супровідні документи до них та документи, що пов'язані з роботою над ними, які розміщені на офіційному сайті Верховної Ради України; окремі директиви, регламенти та рамкові угоди ЄС, практика ЄСПЛ у справах проти України та інших держав, практика Суду справедливості ЄС.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній доктрині комплексним дослідженням поняття та напрямів кримінально-правової політики України в умовах євроінтеграції у статусі кандидата в члени ЄС. Під час наукового дослідження отримано такі основні наукові результати:

у перше:

– обґрунтовано, що кримінально-правова політика в умовах євроінтеграції є вектором зовнішньої політики держави. Вектор кримінально-правової політики України в умовах євроінтеграції спрямований на вироблення стратегії і тактики, формулювання основних завдань, напрямів і цілей наближення національного кримінального законодавства до вимог ЄС, частково законодавства держав-членів ЄС, із збереженням особливостей національного кримінального законодавства, формування основ функціонування кримінально-правової політики в правовому

просторі ЄС та розробки правових засобів їх досягнення та подальшого функціонування;

– на основі історичного аналізу процесів євроінтеграції у кримінально-правовій політиці України визначено етапи євроінтеграції залежно від змістовного та формального контекстів: 1) етап від здобуття незалежності до Революції Гідності; 2) 2014-2022 рік (інтеграція на основі взаємодії України та ЄС); 3) 2022 рік і до сьогодні (інтеграція на основі статусу України як кандидата в члени ЄС, що змістовно визначає напрями виконання вимог ЄС до держави як кандидата в члени ЄС у кримінально-правовій сфері; 4) етап подальшої адаптації кримінального законодавства до законодавства ЄС в статусі члена ЄС для забезпечення виконання завдань кримінально-правової політики у національному та наднаціональному масштабі;

– зроблено висновок, що форми адаптації вимог *acquis* ЄС в залежності від джерел їх формального закріплення містять зобов'язання: 1) повного відтворення у кримінальному законодавстві окремих кримінальних правопорушень, їх ознак, на основі міжнародних договорів; 2) імплементації стандартів захисту прав людини кримінально-правовими засобами на основі варіативної адаптації, вибір способів якої спроможний забезпечити виконання конкретних вимог *acquis* ЄС; 3) встановлення поетапних правил забезпечення *acquis* ЄС в окремих сферах як зобов'язання подальшого врахування розвитку кримінально-правової політики ЄС в національній правовій системі (ратифікація Конвенцій, міжнародних договорів, що передбачають подальший розвиток та уточнення зобов'язань в інших джерелах права ЄС (наприклад, директивами Ради ЄС); 4) врахування практики Суду справедливості ЄС;

– встановлено, що джерелом кримінально-правової політики обов'язкового характеру до вступу України до ЄС виступає практика Суду справедливості ЄС в частині взятих зобов'язань, зокрема в межах дії Регламенту Європейського

Парламенту і Ради (ЄС) 2024/792 від 29 лютого 2024 року про встановлення Ukraine Facility;

– на основі аналізу рішень Суду справедливості ЄС визначено окремі форми врахування рішень Суду справедливості ЄС: 1) правил тлумачення принципів кримінального права ЄС (принцип «ne bis in idem»); 2) під час кримінально-правової кваліфікації для з'ясування ознак кримінального правопорушення (поняття особливо тяжкий злочин, встановлення відсутності ознак складу правопорушення); 3) визначення окремих правил застосування кримінального законодавства (правила застосування суворішого покарання). Обґрунтовано необхідність контекстно-цільового врахування позицій Суду справедливості ЄС шляхом звернення до джерела *acquis* ЄС з метою з'ясування сфери його застосування;

– доведено доцільність запровадження автономної відповідальності юридичних осіб, що ґрунтується на визначенні випадків застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб без обов'язку встановлення фізичної особи, що вчинила кримінальне правопорушення. Автономна відповідальність юридичної особи фактично введена в КК України на підставі Конвенції ОЕСР з боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав під час здійснення міжнародних ділових операцій від 21.11.1997 за відсутності здійснення процедури ратифікації такого міжнародного договору у визначений національним законодавством спосіб. Запропоновано визначити підстави автономної відповідальності юридичної особи у ст. 18 КК України;

удосконалено:

– позицію науковців щодо врахування виключної компетенції ЄС щодо криміналізації та пеналізації у правовому просторі ЄС. Зокрема обґрунтовано, що врахування мінімальних правил щодо визначення кримінальних злочинів та санкцій згідно ст. 83 ДФЄС є складовою принципу сумлінного виконання

міжнародних зобов'язань за договорами кримінально-правового характеру, оскільки у випадку його застосування не передбачено умов відхилення, або ж неврахування в межах адаптації до національного кримінального законодавства;

– розуміння вимог принципу «*ne bis in idem*» в частині оцінки того, чи є провадження та стягнення кримінальними за своєю природою. Зокрема, поряд з урахуванням вимог практики ЄСПЛ підлягає врахуванню у кримінально-правовій політиці практика Суду справедливості ЄС за ст. 50 Хартії основоположних прав ЄС. На основі аналізу Рішення Суду справедливості ЄС (Перша Палата) від 14 вересня 2023 року, *Volkswagen Group Italia and Volkswagen Aktiengesellschaft*, C-27/22 встановлено, що дотримання принципу «*ne bis in idem*», закріпленого у статті 50 Хартії (заборона дублювання як провадження, так і стягнень кримінального характеру) здійснюється з урахуванням трьох критеріїв, які впливають з судової практики Суду. Перший – це юридична класифікація правопорушення згідно з національним законодавством, другий – внутрішній характер правопорушення, та третій – ступінь суворості покарання, яке може понести відповідна особа. За практикою Суду ЄС захист, наданий статтею 50 Хартії, не може відрізнитися від однієї держави-члена до іншої;

– розуміння форм наближення кримінального законодавства держав-членів ЄС. Констатовано, що поряд з традиційними для правової системи ЄС формами врахування первинних та вторинних джерел кримінального права ЄС у зв'язку з набуттям Україною статусу кандидата в члени ЄС та врахування на міжнародному рівні факту триваючої повномасштабної війни міжнародний договір в межах дії Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2024/792 від 29 лютого 2024 року про встановлення *Ukraine Facility* наближує кримінальне законодавство держав-членів ЄС, зокрема в частині форм та видів застосування обмежувальних заходів (криміналізації їх обходу). Крім цього, підписання поряд з Україною окремими державами-членами ЄС Люблянсько-Гаазької Конвенції про

міжнародне співробітництво в розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та інші міжнародні злочини у 2024 році містить вимоги криміналізації, що доповнюють як національне кримінальне законодавство, так і кримінальне законодавство окремих держав-членів ЄС.

дістали подальшого розвитку:

- наукова позиція про обов’язковість забезпечення практичної імплементації вимог практики ЄСПЛ стосовно правової природи кримінального правопорушення через автономне тлумачення поняття «кримінальне обвинувачення». У цьому сенсі адміністративні та митні правопорушення, що характеризуються ознаками кримінального обвинувачення, мають бути віднесені до норм матеріального кримінального права;

- позиції науковців (В.О. Туляков, Ю.В. Баулін, О.П. Рябчинська) щодо поширення принципу пропорційності (в розумінні визначення у Хартії основоположних свобод ЄС) як наскрізного у кримінально-правовій політиці на сфери визначення підстав кримінальної відповідальності, диференціації кримінальних правопорушень, застосування виду та розміру покарання, застосування кримінально-правових та обмежувальних заходів;

- пропозиції щодо трансформації підходу до застосування обмежувальних санкцій у кримінальному законодавстві. Підтримано позицію щодо доцільності запровадження кримінальної відповідальності за обхід обмежувальних заходів (санкцій). З позиції практики Суду справедливості ЄС встановлено наявність права держави-члена ЄС на кримінально-правовий захист від діянь щодо недотримання обмежувальних заходів. Аргументовано необхідність встановлення відповідальності за обхід санкцій, встановлених національним правом, та необхідність кримінально-правового захисту обмежувальних санкцій ЄС на етапі набуття членства України в ЄС;

– наукова позиція (З.А. Загинеї-Заболотенко, А.В. Шевчук) про те, що Римський статут Міжнародного кримінального суду «є установчим документом Міжнародного кримінального суду, а його норми переважно мають процедурний характер, які не призначені для використання під час кваліфікації, а сам перелік воєнних злочинів адресований виключно цьому Суду» [53]. Ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду сприяла реалізації євроінтеграційного вектору кримінально-правової політики, водночас статус установчого документу обумовив пошук більш ефективних та дієвих форм притягнення до відповідальності держави-агресора, зокрема і у формах, визначених Люблянською Конвенцією про міжнародне співробітництво в розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та інші міжнародні злочини.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані у:

– *науково-дослідній діяльності* – для подальшого вивчення проблем розвитку кримінально-правової політики з урахуванням зовнішнього курсу держави щодо вступу до ЄС;

– *у правотворчій діяльності* – під час напрацювання змін та доповнень до КК України в частині виконання завдань по забезпеченню інтеграції законодавства України про кримінальну відповідальність до вимог ЄС;

– *у освітній діяльності* – для підготовки підручників, навчальних посібників, під час викладання навчальних дисциплін (акт впровадження результатів дисертаційної роботи у навчальний процес кафедри публічного права факультету права та міжнародних відносин Київського столичного університету імені Бориса Грінченка);

– *у правозастосовній діяльності* – під час здійснення правозастосовної діяльності працівниками органів досудового розслідування, суддями (акт

впровадження результатів дослідження у діяльність Верховного Суду від 20.11.2025 № 680/0/158-25).

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідалися на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та заходах: міжвідомчому науково-практичному круглому столі «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 2 листопада 2023 року), I міжнародній науково-практичній конференції «Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення» (м. Луцьк, 17 травня 2024 року), II міжнародній науково-практичній конференції «Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення» (м. Луцьк, 30 квітня 2025 року).

Публікації. Результати дослідження, сформульовані в дисертації, відображено в шести наукових публікаціях, серед яких три наукові статті – у вітчизняних виданнях, включених МОН України до переліку фахових видань України (категорія «Б»), а також троє тез доповідей у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації визначається її метою, предметом і завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, переліку умовних позначень, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 249 сторінок, з яких основний текст дисертації – 211 сторінок, список використаних джерел – 33 сторінки (238 найменувань), додатки на 5 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

1.1 Поняття та джерела кримінально-правової політики України

Кримінально-правова політика держави має своїм завданням виконання правоохоронної функції задля забезпечення охорони існуючого порядку суспільних відносин. Перш за все, кримінально-правова політика – це частина державної політики. Ю. Баулін зазначає, що «політика розглядається як різновид державного управління певними видами суспільних відносин – масовидних, деперсоніфікованих відносин між суб'єктами таких відносин – за допомогою різних форм і засобів, у тому числі юридичних, з метою їх врегулювання (удосконалення). Кримінально-правова політика держави, як частина загальної політики у сфері боротьби зі злочинністю, полягає в державному управлінні діяльністю органів кримінальної юстиції, які використовують кримінально-правові засоби для врегулювання суспільних відносин, що складаються між державою і особами, що вчиняють кримінальні правопорушення» [11, с. 54]. Науковець наголошує, що «задля такого управління держава створює спеціальні органи кримінальної юстиції, визначає мету їх діяльності, забезпечує їх необхідними людськими, інформаційними, матеріальними та іншими ресурсами, визначає їх компетенцію і наділяє владними повноваженнями, а також контролює діяльність таких органів». [11, с. 55]. О. Острогляд дає таке визначення кримінально-правової політики: «кримінально-правова політика – системоутворюючий елемент державної політики у сфері протидії злочинності, яка розробляє стратегію і тактику протидії злочинності кримінально-правовими засобами. Визначальними ознаками кримінально-правової політики виступатиме

те, що кримінально-правова політика: - є складовою правової політики держави (через політику у сфері протидії злочинності); - елемент державної політики у сфері протидії злочинності; і протидії злочинності; - розробляє стратегію та тактику протидії злочинності; - в протидії злочинності оперує кримінальноправовими засобами (що, крім іншого, відрізняє її від інших складових політики у сфері протидії злочинності (кримінально-процесуальної політики, кримінально-виконавчої політики, кримінологічної (профілактичної) політики)))» [124, с. 98-99]. Також А. Ю. Ужитчак вважає, що: «кримінально-правова політика – це невід’ємна складова частина політики будь якої держави, а також діяльність органів державної влади та організацій, яких стосується охорони прав і свобод людини та громадянина, суспільства і держави від суспільно небезпечних, протиправних діянь (діяльність або бездіяльність) шляхом застосування покарання або інших методів» [209, с. 234].

Подібне до наведених визначення надає О.В. Ільїна, яка вважає, що «поняття кримінально-правова політика можна визначити як різновид кримінальної політики, яка є протидією злочинності за допомогою правотворчої діяльності держави з видання кримінально-правових норм, діяльності з їх офіційного тлумачення, а також діяльності суду та органів, що сприяють правосуддю, щодо застосування кримінального закону, що передбачає покарання, інші форми кримінальної відповідальності, а також інші заходи кримінально-правового характеру» [62, с. 103].

Наведені визначення поняття кримінально-правової політики характеризують ознаки та завдання внутрішньої кримінально-правової політики. При цьому, О. Житний вказує, що «для забезпечення ефективної кримінально-правової політики слід зосереджуватися саме на управлінні кримінально значущою поведінкою членів соціуму. Саме для цього створюються кримінально-

правові норми та виробляються правила їх застосування, забезпечується їх виконання, формується відповідний державний апарат». [48, с. 99]

Багатовекторність актуальних напрямів удосконалення кримінально-правової політики пов'язана із значною кількістю завдань, що визначені перед державою у різних сферах. П. Л. Фріс зазначає, що «кримінально-правова політика – це заснована на національній політико-правовій ідеології та ідеології політики боротьби зі злочинністю система теорій, поглядів, ідей щодо розуміння злочинного, караності за злочин, визначення підходів до державно-правового реагування на злочин, нормативного регулювання та охорони суспільних відносин, цінностей, благ та інтересів нормами кримінального закону та їх реалізація у діяльності уповноважених суб'єктів» [212, с. 187]. Таке визначення вказує на декілька складових кримінально-правової політики, зокрема передбачає існування ідей, принципів як основоположних засад її побудови, нормативне регулювання в матеріальному праві, а також визначення ефективних механізмів реалізації норм (процесуальна складова), що втілює правозастосовний аспект. Врахування таких складових кримінально-правової політики надає можливість визначити основні напрями удосконалення в сучасних умовах.

Слід зазначити, що зовнішньополітичний курс держави на вступ до ЄС та одночасно трансформація законодавства для забезпечення захисту держави від повномасштабного вторгнення держави-агресора формулюють напрями розвитку всієї правової системи, включно з кримінально-правовою політикою.

Для реалізації загальних завдань кримінально-правової політики на сучасному етапі вважаємо, що є необхідність забезпечення удосконалення такої політики в законодавчому та правозастосовному аспектах, зокрема, у таких сферах: «1) міжнародні зобов'язання (реалізація Угоди про асоціацію з ЄС, вимоги щодо статусу кандидата в члени ЄС; 2) міжнародна підтримка у відсічі збройній агресії, що може передбачати реалізацію зобов'язань щодо

національних структурних та правових реформ (нові міжнародні двосторонні та багатосторонні договори, в тому числі безпекові, тощо); 3) адаптація кримінального законодавства до країн-членів ЄС, зокрема і ратифікація Римського статуту та імплементація його норм у національне право; 4) перебудова норм національного законодавства для ефективного виконання завдань кримінальної юстиції як для цілей ведення бойових дій та захисту держави, так і функціонування суспільства в умовах правового режиму воєнного стану. Зрештою виникають нові порядки суспільних відносин, що підлягають кримінально-правовій охороні» [25, с. 537].

Хоч більшість науковців єдині в поглядах стосовно змісту поняття «кримінально-правова політика» як поєднання матеріальної та процесуальної складової, в цілях нашого дослідження звернемо увагу на позицію І.В. Козича, який дійшов висновку, що: «поняття «кримінально-правова політика» необхідно розуміти в широкому та вузькому значеннях. У широкому значенні цим поняттям охоплюється загалом здійснення протидії злочинності з використанням засобів кримінальної репресії. У вузькому значенні кримінально-правова політика саме і є політикою протидії злочинності з використанням засобів матеріального кримінального права» [72, с. 27].

Також зауважимо, що чинні нормативно-правові акти вказують на первинність забезпечення кримінально-правової політики у вузькому значенні. Наприклад, у розділі II Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, затвердженого Указом Президента від 11.05.2023 № 273/2023 визначено завдання «забезпечити послідовну кримінальну політику, пріоритетом у якій є запобігання злочинності, невідворотність відповідальності, захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення інтересів потерпілого»

[152]. Враховуючи наведене, саме у вузькому значенні поняття кримінально-правової політики ми будемо застосовувати в межах нашого дослідження.

Кримінально-правова політика поділяється за різними видами, зокрема за сферою дії, національна та міжнародна; внутрішня та зовнішня тощо.

В контексті нашого дослідження, зважаючи на направленість кримінально-правової політики України на виконання завдань євроінтеграційного характеру важливим є дослідження понять кримінально-правової політики міжнародного характеру. В юридичній літературі виділяється зовнішня та міжнародна кримінально-правова політика. Щодо ознак зовнішньої кримінально-правової політики М.О. Красій наголошує про наявність особливостей в усіх сферах зовнішньої політики, зокрема і в кримінально-правовому вимірі проблеми. «Зокрема: по-перше, кримінально-правова політика в міжнародному контексті передбачає співпрацю з іншими державами та міжнародними організаціями у сфері екстрадиції, боротьби з міжнародним тероризмом, торгівлею людьми, кіберзлочинністю, корупцією, наркобізнесом тощо; по-друге, вона також спрямована на гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами та нормами, що є важливим чинником забезпечення ефективності боротьби з транснаціональною злочинністю; по-третє, особливе значення має активна участь України в розробленні та впровадженні міжнародних договорів та угод, які визначають основи співпраці у сфері кримінального права». [91, с. 87]. Зважаючи на правовий статус Європейського Союзу як міжнародного утворення кримінально-правова політика в умовах євроінтеграції має враховувати напрями зовнішньої політики держави, та її кримінально-правові компоненти.

Дещо в іншому контексті розглядається питання міжнародної кримінально-правової політики. Так, А.А. Музика та Є. В. Лащук наголошують, що «міжнародну кримінально-правову політику не можна змішувати із зовнішньою політикою однієї або навіть декількох держав, оскільки мова йде про спільну

політику більшості цивілізованих держав світу у сфері боротьби зі злочинністю» [107, с. 83].

Сама по собі євроінтеграція є зовнішньою політикою держави на зближення з ЄС як регіональним транснаціональним утворенням. До прикладу, А. Климосюк та М. Рубашенко, досліджуючи аспекти криміналізації діянь згідно директиви ЄС про криміналізацію порушення санкцій наголошують, що «директиви ЄС є обов'язковими для кожної держави-члена та є складовими *acquis communautaire* – правової системи ЄС. Оскільки Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС, а ступінь наближення країни-кандидата до членства в ЄС з формального погляду значною мірою визначається ступенем адаптації її законодавства до *acquis*, вітчизняне законодавство де-факто підлягає гармонізації з майбутньою Директивою, що є однією з численних умов вступу до ЄС. Зрештою, узгодження законів України та інших нормативно-правових актів з *acquis communautaire* відповідно до чинного законодавства України розглядають як пріоритетний елемент процесу інтеграції України до ЄС, що своєю чергою є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики» [69, с. 19].

Таким чином, євроінтеграція є частиною зовнішньої політики держави, відмінною від міжнародної політики, оскільки передбачає зближення з ЄС як регіональним транснаціональним утворенням.

Ю. І. Микитин, визначаючи поняття політики ЄС у сфері боротьби зі злочинністю, вказує «для позначення відповідного виду політики ЄС використовуються терміни «політика ЄС у сфері боротьби зі злочинністю», «кримінальна політика ЄС», «політика ЄС у правоохоронній сфері». Притримуючись позиції про надання переваги у використанні терміну «політика у сфері боротьби зі злочинністю», вбачається, що така конструкція може бути застосована і в контексті Європейського Союзу та, як бачимо, є цілком затребуваною. Хоч слід визнати, що значна кількість європейських науковців

послугується терміном «кримінальна політика ЄС». Таким чином, пропонується використовувати термін «політика Європейського Союзу у сфері боротьби зі злочинністю» як узагальненого поняття, яке краще відображає його не рівневу, а саме складну структуру та відносно самостійні, але взаємопов'язані базові елементи, частини – в першу чергу, кримінальну політику ЄС та кримінальну процесуальну політику ЄС». [105, с. 193].

У цьому контексті варто навести позицію Ю.В. Бауліна щодо співвіднесення понять «правова політика», «політика у сфері боротьби зі злочинністю» і «кримінально-правова політика». Науковець зазначає що ці поняття «співвідносяться як загальне, особливе та одиничне. У разі характеристики кримінально-правової політики мова йде про напрям діяльності спеціально уповноважених органів держави (органів кримінальної юстиції) щодо використання кримінально-правових засобів (звичайно, відповідно до певних стратегій, програм, концепцій, планів тощо) до осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення. На законодавчому рівні така діяльність забезпечується криміналізацією певних видів суспільно-небезпечних діянь і встановленням за їх вчинення кримінально-правових засобів (покарань, засобів пробації і безпеки, обмежувальних засобів, спеціальної конфіскації тощо). На правозастовному рівні діяльність органів кримінальної юстиції полягає у встановленні осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, попередній їх кваліфікації, здійсненні досудового розслідування вчинених кримінальних правопорушень і підтримання публічного обвинувачення в суді» [11, с. 54]. У наведених позиціях кримінально-правова політика як ЄС, так і національна, містить процесуальну складову. Проте, як уже зазначено, у дослідженні ми будемо притримуватися позиції І.В. Козича про визначення поняття «кримінально-правова політика» у вузькому його науковому значенні. З огляду на наведене, багатограння кримінальна процесуальна політика ЄС не є предметом даного дослідження.

У сфері матеріального кримінального права доцільно зазначити про характеристики кримінального права ЄС, визначеного М. І. Пашковським, який вважає, що «кримінальне право ЄС не є внутрішньодержавним кримінальним правом, а виступає одним з видів регіонального транснаціонального кримінального права в матеріально-правовому та процесуальному сенсі» [129, с. 69].

Інтеграція держави до ЄС складає собою зовнішній курс держави. Відповідно, процеси інтеграції складають собою частину зовнішньої політики. І.В. Козич вказує про співвідношення «внутрішня політика» й «зовнішня політика» про те, що «в науці, особливо щодо стратегічних напрямів політики, нерідко застосовується термін «вектор»» [74, с. 170]. Також, до прикладу, Є.М. Вечерова у своїх дослідженнях визначає, зокрема, основні вектори сучасної кримінальної політики України [20, с. 64-66], К.А. Сляднева наголошує про «загальноєвропейський вектор реформування кримінального судочинства» [182, с. 76-81].

Щодо поняття «вектор», «напрямок», «напрямок», слід звернути уваги на позицію І.В. Козича про те, що «поняття «вектор» застосовується для позначення тих самих напрямів (напрямків) політики, інколи з географічним забарвленням: європейський, євроатлантичний, євразійський і т.п. З урахуванням вищенаведеного науковець вказує, що для позначення зовнішньої та внутрішньої політики та їх сфер використовується термін «вектор», для всіх інших випадків – «напрямок» чи «напрямок»» [74, с. 170-171]. Таким чином, ми вважаємо євроінтеграційні завдання держави у сфері кримінального законодавства вектором кримінально-правової політики України, що вміщує декілька напрямків з огляду на зміст євроінтеграційних завдань,

Отже, враховуючи визначення поняття «кримінально-правова політика», запропонованого П. Л. Фрісом та враховуючи загально-правовий зміст процесу

євроінтеграції ми вважаємо, що кримінально-правова політика в умовах євроінтеграції є вектором зовнішньої політики держави. Вектор кримінально-правової політики України в умовах євроінтеграції спрямований на вироблення стратегії і тактики, формулювання основних завдань, напрямів і цілей наближення національного кримінального законодавства до вимог ЄС, частково держав-членів ЄС із збереженням особливостей національного кримінального законодавства, формування основ функціонування кримінально-правової політики в правовому просторі ЄС та розробки правових засобів їх досягнення та подальшого функціонування. Кримінально-правова політика в умовах євроінтеграції як вектор зовнішньої політики держави обумовлює наявність кількох напрямків, зокрема: 1) наближення національного кримінального законодавства до вимог ЄС; 2) наближення національного кримінального законодавства до національного кримінального законодавства окремих держав-членів ЄС; 3) формування основ функціонування кримінально-правової політики в правовому просторі ЄС, правил адаптації законодавства.

Реалізація таких напрямків передбачає формування завдання, визначення його змісту та форм належної реалізації, що має бути забезпечене в межах тих функцій, які визначені у науці кримінального права для кримінально-правової політики. У цьому контексті звернемо увагу на класифікацію функцій, проведену І.В. Козичем, зокрема науковець вказує, що «функції кримінально-правової політики спрямовані на забезпечення безперебійної (циклічної) «роботи» кримінально-правової політики як системи. В залежності від їх ролі в цьому циклічному механізмі здійснено поділ функцій на групи. Внаслідок цього виділено: 1) формуючі функції, відповідальні за попередній аналіз, фільтрацію запитів та окреслення залучення можливих ресурсів для вирішення проблеми силами кримінально-правової політики; 2) реалізаційні функції, в рамках яких здійснюється вирішення поставлених завдань; 3) сервісні функції, що

супроводжують весь цикл кримінально-правової політики, від виявлення проблеми до контролю за ефективністю її вирішення» [74, с. 372].

Очевидно, що складність та багатоаспектність вектору кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції, що зумовлює адаптацію до вимог кримінального права ЄС, трансформацію значного масиву національного кримінального законодавства, визначення постійних механізмів взаємоузгодження змінного кримінального законодавства обумовлює необхідність чіткого визначення змісту та предмету поставлених завдань перед кримінально-правовою політикою України шляхом формування функцій вектору кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції.

Для формування складових предмета вектору кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції звернемо увагу на складові предмета кримінально-правової політики, що виокремлені у науці кримінального права науковцями В.І. Борисовом та П.Л. Фрісом. Науковці визначають такі складові. «По-перше, основні принципи кримінально-правового впливу на злочинність. Ці принципи, будучи віддзеркаленням керівних засад політики у сфері боротьби зі злочинністю в законодавстві про кримінальну відповідальність, мають відповідні власні особливості. По-друге, установлення кола суспільно небезпечних діянь, що визнаються злочинними (криміналізація), і виключення тих або інших діянь із числа злочинів (декриміналізація). По-третє, установлення характеру караності суспільно небезпечних діянь (пеналізація) та умов звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, зниження покарання нижче межі, передбаченої нормою закону про кримінальну відповідальність, або заміна його більш суворих видів менш суворими (депеналізація). По-четверте, визначення альтернативних покаранню заходів кримінально-правового характеру (замінюючих заходів), а також заходів, які застосовуються разом із покаранням (підкріплюючих заходів). По-п'яте, тлумачення законодавства в галузі боротьби зі злочинністю з метою

з'ясування і роз'яснення його точного значення. По-шосте, діяльність правоохоронних органів щодо застосування норм та інститутів законодавства про кримінальну відповідальність, з'ясування їх ефективності. По-сьоме, визначення шляхів підвищення ефективності впливу кримінально-правових заходів на правосвідомість населення (правове виховання). З одного боку, діяння, що забороняються, повинні не тільки бути небезпечними, шкідливими в реальній дійсності, а й відображатися як такі у правовій свідомості суспільства. З другого боку, сама кримінально-правова заборона покликана відповідно впливати на правосвідомість громадян. Кримінальне право виконує свої політичні завдання тоді, коли, оголошуючи те або інше суспільно небезпечне діяння злочином, воно враховує менталітет народу і разом із цим виховує громадян у дусі дотримання законів, тим самим попереджаючи можливість вчинення ними правопорушень. В обох випадках роль правосвідомості у виконанні кримінально-політичних завдань є очевидною». [14, с. 23-24].

Зважаючи на те, що кримінально-правова політика України в умовах євроінтеграції є вектором зовнішньої політики держави та беручи за основу результати проведеного науковцями В.І. Борисовим та П.Л. Фрісом аналізу змістовної частини – предмета кримінально-правової політики вважаємо за доцільне виокремити окремі складові, що характеризують предмет кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції як вектору зовнішньої політики держави.

По-перше, це основні принципи кримінально-правового впливу на злочинність національного кримінального законодавства та загальні і спеціальні принципи функціонування права ЄС у сфері кримінальної політики. Ці принципи, будучи віддзеркаленням керівних засад політики у сфері боротьби зі злочинністю в межах розгалуженого законодавства ЄС в цілому, (зокрема установчих договорів та окремих директивах, рекомендаціях, рамкових рішеннях

тощо) та окремих державах-членах ЄС, а також у національному законодавстві про кримінальну відповідальність, мають відповідні власні особливості.

По-друге, установлення кола суспільно небезпечних діянь, що визнаються злочинними (криміналізація), і виключення тих або інших діянь із числа злочинів (декриміналізація) на основі реалізації вихідних позицій статей 67 та 83 ДФЄС.

По-третє, визначення характеру санкції за вчинення суспільно небезпечних діянь, видів покарань та їх розмірів, підстав та умов звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, зниження покарання нижче межі, передбаченої нормою закону про кримінальну відповідальність, або заміна його більш м'яким на основі принципів Хартії основоположних прав ЄС, практики ЄСПЛ, практики Суду справедливості ЄС.

По-четверте, з урахуванням цих же додаткових джерел кримінально-правової політики визначення альтернативних покаранню заходів кримінально-правового характеру, а також заходів, які застосовуються разом із покаранням.

По-п'яте, здійснення тлумачення кримінального законодавства з метою з'ясування і роз'яснення його точного значення на основі механізмів установчих договорів ЄС та практики Суду справедливості ЄС, національних судів. Є.О. Письменський зазначає: «будучи необхідним засобом для переведення загальнообов'язкових нормативних приписів у сферу конкретних життєвих ситуацій, правозастосовна форма кримінально-правової політики втілюється в актах застосування кримінально-правових норм стосовно персоніфікованого кола осіб. Ці акти приймають суб'єкти реалізації кримінально-правової політики, до яких належать правозастосовувачі, а саме: органи досудового розслідування, прокуратура, суди, тобто ті, хто уповноважений надавати офіційну кримінально-правову оцінку певному діянню. З огляду на викладене, кримінально-правова політика як різновид соціальної діяльності розглядається з позиції двох взаємопов'язаних аспектів: її вироблення або формування та реалізації або

втілення в життя» [132, с. 34]. Взаємоузгодженість у правозастосовному аспектів національного законодавства та міжнародних зобов'язань здійснюється, зокрема, шляхом формування судової практики Верховним Судом. До прикладу, Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду у постанові від 10 лютого 2025 року у справі № 757/11969/18-к вирішувала питання про те, чи має вирішальне значення для інкримінування особі складу зловживання владою або службовим становищем встановлення домовленостей між службовою особою та вигодонабувачем, який отримав у результаті зловживання будь-яку неправомірну вигоду. Аналізуючи юридичну конструкцію ст. 364 КК Судом вказано: «об'єкт відповідного кримінально караного діяння страждає незалежно від зв'язків між службовою особою, яка є суб'єктом злочину, передбаченого ст. 364 КК, та вигодонабувачем. Фактично саме форма вини, тобто вчинення зловживання із прямим умислом, та усвідомлення саме суб'єктом факту одержання ним самим або третьою особою неправомірної вигоди є визначальними для встановлення базових ознак складу аналізованого злочину. Усвідомлення вчинюваних діянь суб'єктом, як і усвідомлення факту потенційного отримання неправомірної вигоди внаслідок його дій, зазвичай притаманне для так званих вигодонабувачів неправомірної вигоди, однак все ж не є обов'язковим.

При службовому зловживанні прийняття рішення чи вчинення дій в інтересах певної особи, яке стає причиною користування такою особою певною пільгою, несплатою певних платежів або ж сплатою їх у меншому розмірі завжди потрібно розглядати в контексті усвідомленості саме службовою особою факту вчинення зловживання з метою отримання неправомірної вигоди фізичною або юридичною особою. Службова особа повинна розуміти, що невчинення нею певних дій або ж навпаки їх вчинення призведе до отримання неправомірної вигоди нею самою або третьою особою. Стаття 19 Конвенції ООН проти корупції констатує, що на відміну від одержання неправомірної вигоди або зловживання

впливом, які вимагають доведення взаємодії між двома або більше особами, зловживання владою або службовим становищем зосереджується виключно на діях та намірах службової особи, яка ймовірно вчинила правопорушення. Таким чином, ст. 19 Конвенції вимагає лише доведення того, що службова особа вчинила злочинні дії без необхідності встановлювати поведінку інших осіб, які могли, наприклад, пропонувати гроші в обмін на послуги. Виходячи із викладеного, об'єднана палата констатує, що факт наявності або відсутності певних домовленостей чи зв'язків службової особи з іншою фізичною чи юридичною особою, яка отримала неправомірну вигоду не має кримінально - правового значення для кваліфікації дій службової особи за відповідною частиною ст. 364 КК». [142].

Таким чином Верховним Судом для формування обов'язкових для подальшого правозастосування висновків за ст. 364 КК з'ясування спірних питань криміналізації за ст. 364 КК здійснено шляхом звернення до міжнародного договору, аналізу природи правопорушення, закладеного у ст. 19 Конвенції ООН проти корупції для визначення обсягу криміналізації у зазначеній статті кримінального законодавства.

По-шосте, правозастосовна діяльність правоохоронних органів щодо застосування норм кримінального законодавства, визначення їх ефективності, в тому числі, з урахуванням нових форм співробітництва у цій сфері безпосередньо з уповноваженими органами ЄС та органами окремих держав-членів ЄС.

По-сьоме, вплив кримінального законодавства та практики його застосування на правосвідомість населення з урахуванням взаємовпливу законодавства ЄС на національне законодавство про кримінальну відповідальність.

Зазначені складові становлять собою зміст вектору кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції та визначають завдання як адаптації

національного кримінального законодавства до кримінального права ЄС, так і завдання трансформації на правозастосовному рівні у сфері кримінальної юстиції.

В межах реалізації завдань вектору кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції важливе місце займає питання джерел кримінально-правової політики, їх правового статусу, ступеню обов'язковості врахування та застосування, аналіз рівнів системи кримінального права ЄС з метою визначення способів адаптації національного кримінального законодавства до вимог ЄС. Ю. Микитин зазначає, що «закріплення і відображення кримінально-правової і кримінально-процесуальної політики Європейського Союзу здійснюється через розгалужену систему правових джерел, які спрямовані на формування єдиного підходу до кримінальної юстиції у межах цієї інституції і визначають засади кримінально-правової і кримінально-процесуальної політики ЄС». [104, с. 120].

У розділі 2 Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу визначено джерела *acquis communautaire*: «первинне законодавство: Договір про заснування Європейського економічного співтовариства 1957 року (з 1993 року - Договір про заснування Європейського співтовариства), Договір про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії 1957 року з наступними змінами, внесеними Маастрихтським договором (Договір про утворення Європейського Союзу 1992 року), Амстердамським договором 1997 року та Ніццьким договором 2001 року, а також актами про приєднання; Договір про Європейський Союз 1992 року, із змінами, внесеними Амстердамським договором 1997 року та Ніццьким договором 2001 року, а також договорами про приєднання; Договір про злиття 1965 року; акти про приєднання нових держав-членів;

Вторинне законодавство: директива; регламент; рішення; рекомендація або висновок; джерело права у формі міжнародної угоди; загальний принцип права

Європейського співтовариства; рішення Європейського суду; спільна стратегія у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки, як це визначено статтею 13 Договору про Європейський Союз; спільні дії в рамках спільної зовнішньої політики та політики безпеки; спільна позиція у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки; рамкове рішення щодо гармонізації законодавства в контексті положень Договору про Європейський Союз про співробітництво правоохоронних та судових органів у кримінальних справах (стаття 34 Договору про Європейський Союз); спільна позиція в контексті положень Договору про Європейський Союз про співробітництво правоохоронних та судових органів у кримінальних справах (стаття 34 Договору про Європейський Союз); рішення в контексті положень Договору про Європейський Союз про співробітництво правоохоронних та судових органів у кримінальних справах (стаття 34 Договору про Європейський Союз); загальне положення або принцип у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки». [160].

З часу прийняття Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу пройшло уже багато часу, водночас перелік первинного та вторинного законодавства ЄС визначає обсяг джерел права ЄС за їх видами, що в контексті євроінтеграції потребують здійснення діяльності щодо їх адаптації та є актуальними на даний час. Завданням вектору кримінально-правової політики України в умовах євроінтеграції є, в свою чергу, з'ясування вимог кримінального права ЄС у складі первинного та вторинного законодавства ЄС, визначення способів та меж адаптації національного кримінального законодавства.

Стосовно джерел кримінального права Є. П. Ємельянов висловлює таку позицію: «єдиним джерелом кримінального права як галузі законодавства є Кримінальний кодекс України, оскільки злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим

Кодексом, при цьому застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено. Що ж стосується положень Конституції України, то з цими положеннями повинні бути узгоджені саме кримінально-правові норми, оскільки за нормами Конституції притягнути до кримінальної відповідальності неможливо, а щодо чинних міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, то поки відносно них не буде здійснений процес імплементації із включенням їх положень у відповідні статті КК України, вони не можуть застосовуватися правоохоронними органами і судом з метою притягнення конкретних осіб до кримінальної відповідальності. Тобто положення Конституції України та міжнародних договорів не мають прямої дії щодо визначення злочинності та караності діяння, а тому не можуть бути безпосередніми джерелами кримінального законодавства. Інша справа, що вони, маючи вплив на будування кримінального законодавства, можуть розглядатися в якості джерел кримінального права як галузі права, що, у свою чергу, не обмежується лише кримінально-правовими нормами та має багато інших складових частин» [46, с. 149-150]. Дещо іншу позицію висловлює Ю.В. Баулін, відзначаючи, що «фактично кожний із відомих КК містить перелік тих злочинів, ознаки яких практично багато в чому збігаються з КК інших країн. При цьому характерною є комбінація абстрактності й казуїстичності у формуванні ознак складів злочинів. Завдання, однак, полягає в тому, щоб знайти «золоту середину» при описі ознак певного виду злочинної поведінки. З одного боку, необхідно ясно й чітко визначити ознаки й межі злочинної поведінки, а з другого – не допустити прогалин у криміналізації суспільно небезпечної поведінки людей. Інакше кажучи, йдеться про досить широке поширення випадків формулювання ознак складів злочину в бланкетних диспозиціях статей КК. Існують численні випадки, коли окремі ознаки кримінально-правових норм національного права знаходять своє місце в правових приписах різних підгалузей законодавства, що надає

можливість переоцінити позицію про те, що єдиним правовим джерелом кримінально-правових норм є кримінальний закон» [12, с. 27].

Одним із основних джерел кримінально-правової політики є міжнародні договори. О. В. Острогляд зазначає що «міжнародні договори (конвенції, угоди тощо) можна, як джерела кримінально-правової політики, поділити на окремі групи: – ті, що визначають концептуальні підходи до боротьби із злочинністю в цілому (наприклад, Віденська конвенція про дипломатичні зносини); – ті, що визначають підстави та межі кримінальної відповідальності за вчинення відповідних видів злочинів та потребують для реалізації видання національних нормативних правових актів (наприклад, Стамбульська конвенція від 11.05.2011 р.); – ті, що визначають підстави та межі кримінальної відповідальності за вчинення відповідних видів злочинів та діють безпосередньо (наприклад, Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 27.07.1929 р.)» [121 с. 285-286].

Щодо чинників врахування міжнародних договорів О.М. Броневицька зазначає, що «необхідність реалізації та приведення у відповідність з міжнародно-правовими нормами національних правових норм обумовлюється такими чинниками: 1) їх взаємозв'язком та взаємозалежністю; 2) обов'язком кожної держави, беручи зобов'язання на підставі положень міжнародних договорів, забезпечувати їхнє виконання шляхом реалізації вимог міжнародних договорів у своїх національно-правових системах, приймаючи внутрішньодержавні норми і виконуючи таким чином свої зобов'язання перед іншими державами; 3) метою України стати членом Європейського Союзу та ратифікацією нашою державою основних європейських угод, прийнятих у рамках цього співтовариства». [16, с. 10]

Зазначимо, що реалізація вектору кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції з огляду на визначене поняття передбачає наявність усіх

перелічених чинників для адаптації національного кримінального законодавства до вимог кримінального права ЄС.

Слід констатувати, що Україною в процесі виконання Угоди про асоціацію з ЄС і з часу отримання статусу кандидата в члени ЄС здійснено ратифікацію багатьох міжнародних договорів. На ратифікацію окремих з них вплинула війна. При цьому варто зазначити, що триваюче повномасштабне вторгнення держави-агресора здійснює окремий значний вплив як на кримінально-правову політику України, так і на кримінальне право ЄС та виступає в деякій мірі додатковим інтегруючим фактором. Слушною вважаємо позицію Є.О. Письменського про те, що: «порядок денний кримінально-правової політики держави, яка перебуває у стані подібного типу війни, неодмінно розширюється і ускладнюється з огляду на відповідний чинник. Адже воєнний фактор зачіпає всі соціальні відносини, усі соціальні зв'язки, що існують в державі. Відбувається їх трансформація, змінюються функції й ролі суб'єктів формування та реалізації кримінально-правової політики» [132, с. 7].

Таким чином в межах визначення способів та меж адаптації національного кримінального законодавства до вимог ЄС необхідно дослідити джерела законодавства ЄС (кримінального права ЄС), міжнародні договори, що складають законодавство ЄС, джерела міжнародної кримінально-правової політики (в контексті триваючої війни та розвитку кримінального права ЄС з цих підстав).

Визначаючи обсяг гармонізації законодавства необхідним є встановлення складових кримінального права ЄС. У юридичній літературі називаються складові кримінального права ЄС, до яких можна віднести, зокрема: «1) адміністративно-кримінальне право ЄС (заборони права ЄС і процесуальні правила, що за формально-правовими і політичними, але не сутнісними причинами називаються «адміністративно-правовими», а не «кримінально-правовими»); 2) норми права ЄС, що стосуються кримінального права і процесу,

які переважно вимагають від національних кримінально-правових систем здійснювати заходи певним чином; 3) кримінально-процесуальне право ЄС – система норм права ЄС, що визначає стандарти провадження у кримінальних справах та статус окремих його суб'єктів, регламентує судове (процесуальне) співробітництво у кримінальних справах шляхом надання правової допомоги у розслідуванні або судовому розгляді кримінальних справ, виконання кримінально-процесуальних рішень; 4) проект норм єдиного європейського кримінального права (*Corpus Juris*)». [119, с. 120]. Крім того, Л. Тімофєєва зазначає «європейське право достатньо прогресивне і передбачає поєднання кримінально-правових, процесуальних, кримінально-виконавчих, профілактичних та відновних заходів. Така інтеграція заходів буде ефективно вирішувати завдання, які постають перед українською кримінальною юстицією» [199, с. 25]. Таким чином, складовими кримінального права ЄС є матеріальне та процесуальне право, виконавче, профілактичні та відновні заходи. В межах нашої роботи ми приділимо увагу кримінальному праву ЄС з огляду на визначений предмет дослідження.

Враховуючи наведене, джерела правової системи ЄС, в тому числі кримінального права ЄС, визначені в Україні на законодавчому рівні, що підлягає врахуванню в межах євроінтеграції. До джерел кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції слід віднести правові акти ЄС, серед яких можемо виділити конвенції, регламенти, директиви, рамкові рішення Європейського Союзу для країн-членів ЄС у сфері кримінальної політики, врахування яких є основою зближення національного кримінального законодавства із законодавством ЄС. З огляду на наявність можливостей враховувати особливості правового регулювання на національному рівні серед країн-членів ЄС завданням кримінально-правової політики на сучасному етапі є забезпечення апроксимації із законодавством ЄС у сфері кримінальної юстиції [26, с. 197].

Порядок та способи адаптації кримінального права ЄС первинного та вторинного рівня буде досліджено енами у розділах 2 та 3 роботи.

1.2. Принципи кримінально-правової політики України

Принципи кримінально-правової політики складають собою основні ідеї, фундаментальні засади, що слугують орієнтирами при її формуванні та реалізації. П.Л. Фріс зазначає: «однією з фундаментальних проблем кримінально-правової політики (а якщо бути щирим, то правової політики України загалом) є її глибока внутрішня і зовнішня суперечливість, непослідовність, необґрунтованість і, часто, антинауковість. Цього всього можна було б уникнути, якщо б між виникненням вимоги, моделюванням кримінального закону та його прийняттям існувала в ролі «прокладки» концепція кримінально-правової політики. Концептуальність визнається сучасною наукою кримінально-правової політики однією з найважливіших її засад» [212, с. 348]. Принципи кримінально-правової політики покликані забезпечити підґрунтя концепту її реалізації з точки зору правильного розуміння цілей такої політики, а також наявності та дотримання основних ідей, яким така політика має відповідати. При цьому заслуговує на увагу позиція Д. Балобанової, яка зазначає, що «для того, щоб кримінальна політика успішно працювала, вона має бути поставлена на тверде підґрунтя та відмовитися від одностороннього способу вирішення всіх питань *de lege ferenda* умоглядним шляхом. Злочинність є наслідком яких-небудь причин; не відкривши їх та не впливаючи на них, не можна змінити й наслідки. Тому боротьба зі злочинністю, якою керує наука, повинна ґрунтуватися на дослідженні причин, якими обумовлено виникнення, розвиток та зміну злочинності (кримінальна етіологія)» [9, с. 43]. Тому принципи також мають враховувати змістовну

спроможність забезпечити ефективне функціонування кримінально-правової політики.

О. В. Смаглюк вказує: «кримінально-правова політика як складова загальної державної політики реалізується за допомогою застосування системи взаємопов'язаних способів та методів, оскільки від виваженості й узгодженості кримінально-правової політики із принципами права прямо залежить те, чи буде ефективною протидія злочинності» [179, с. 300]. Також О.В. Острогляд вважає, що «під принципами кримінально-правової політики можна розуміти основні вихідні положення стратегії і тактики протидії злочинності кримінально-правовими засобами. Це визначення дозволить відмежувати принципи кримінально-правової політики від суміжних категорій, в першу чергу принципів політики в сфері боротьби зі злочинністю, розуміючи, що вони мають багато точок перетину» [122, с. 100]. М.Т. Полійовська зазначає, що «принципи кримінального права України є фундаментальними засадами, що визначають основні напрямки розвитку даної галузі права і забезпечують її ефективність та справедливість. Ці принципи базуються на конституційних нормах, таких як поділ державної влади, верховенство права, рівність перед законом, та гуманізм, а також спеціалізованих кримінально-правових принципах, які охоплюють нормативне визначення кримінальних діянь та відповідність покарання тяжкості кримінального правопорушення» [135, с. 120-121].

Науковці наводять різні визначення принципів кримінально-правової політики, їх змісту залежно від визначення такої політики у широкому, або ж вузькому значенні. Наприклад, Є.В. Лащук вважає, що «зміст принципів кримінально-правової політики полягає в тому, що вони містять певні основоположні ідеї (керівні начала, основні засади, базові положення) у сфері кримінально-правового нормотворення та (або) правозастосування. 2. Призначення принципів кримінально-правової політики впливає з того, що за їх

допомогою відбувається формування і реалізація кримінально-правової політики (тобто ці принципи виступають ідеологічною основою останніх). 3. Сферою застосування принципів кримінально-правової політики є ті суспільні відносини, що становлять об'єкт (предмет) кримінального права, а також суспільні відносини у сфері кримінально-правового нормотворення і правозастосування. 4. Принципи кримінально-правової політики можуть мати своє формальне закріплення не лише у нормах кримінального права, а й в інших нормативно-правових актах (директивах, стратегіях, постановах уряду тощо) і (або) в кримінально-правовій доктрині» [96, с. 171].

Погоджуючись з наведеним твердженням щодо змісту принципів кримінально-правової політики все ж зазначимо, що розглядаючи поняття кримінально-правової політики у вузькому його значенні в межах нашого дослідження увага буде приділена принципам кримінального права ЄС, та принципам кримінального законодавства України, що на сьогодні окремого нормативного закріплення в нормах КК не отримали, водночас містяться як в Конституції України, так і в нормах КК як окремі правила.

Науковці по-різному формулюють перелік принципів кримінально-правової політики. Так, М.О. Красій вважає, що «до загальних принципів кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики України слід віднести: 1) принцип законності; 2) принцип верховенства права; 3) принцип заборони подвійної відповідальності; 4) принцип презумпції невинуватості; 5) принцип рівності перед законом і судом; 6) принцип зворотної дії в часі; 7) принцип соціальної обумовленості і доктринальної обґрунтованості; 8) принцип дотримання правової форми та ін. Спеціальними принципами є: принцип системності і узгодженості; принцип наукової обґрунтованості; принцип економії репресії; принцип доцільності» [93, с. 188]. На думку І.В. Козича слід виділити такі принципи кримінальної політики як: «принцип гуманізму,

поліноормативності, верховенства права, цілісності і єдності, участі громадянського суспільства у формуванні й реалізації кримінальної політики, взаємної відповідальності особи, суспільства і держави, міжнародного співробітництва і взаємодопомоги в боротьбі зі злочинністю і тероризмом, принцип економії кримінальної репресії, принцип забезпечення суспільної і національної безпеки» [77, с. 50]

Є. П. Ємельянов наголошує, що «хоча КК України не містить норм, в яких безпосередньо визначалися б принципи кримінального права, але вони чітко та досконало розроблені кримінально-правовою наукою, об'єктивно існують та зумовлюють зміст кримінально-правових норм, їх застосування та вдосконалення. Це такі принципи, як: принцип законності, принцип винної відповідальності (принцип суб'єктивного ставлення у провину), принцип особистої відповідальності, принцип справедливості, принцип гуманізму» [46, с. 150].

Безумовно, у нормах КК України, як уже було зазначено, містяться принципи кримінального законодавства у несистематизованому вигляді. Як зазначає О.О.Житний, «саме через принципи кримінального права в нього має «каналізуватись» ідея підтримання національного правопорядку згідно зі стандартами, схваленими демократичним світовим товариством». Серед цих принципів, поряд із принципами рівності перед законом, законності, гуманізму, автор виділяє і принцип міжнародно-правової відповідності як однією із загальних (вихідних) засад кримінального права». [49, с.156-158].

Вектор кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції має розвиватися в аспекті побудови міжнародно-правової відповідності національного кримінального законодавства кримінальному праву ЄС. У цьому полягає по суті наближення законодавства не як процес перейняття кримінального права ЄС у національну правову систему, а як створення умов

відповідності принципів підходів до критеріїв криміналізації, захисту прав людини, врахування спільних цінностей ЄС.

Водночас, у проєкті КК вміщено окремий розділ, присвячений принципам кримінального права. З огляду на необхідність досліджувати принципи кримінального права ЄС доцільним вважаємо здійснювати відповідний порівняльний аналіз з пропонованими положеннями принципів кримінального законодавства проєкту КК. В контексті напрацювання проєкту тексту КК Ю. В. Баулін визначив основне його завдання, що співзвучне і до вимог чинного законодавства. Так, науковець констатує: «вочевидь, що увесь зміст як Загальної, так і Особливої частини проєкту КК підлягає експертизі на предмет його відповідності асгвіс ЄС». [13] І.М. Сопілко та С. Я. Лихова констатують: «основні принципи кримінально-правової політики (вимога захисту законних інтересів, принцип необхідності – *ultima ratio*, принцип провини, принцип законності, принцип субсидіарності, принцип узгодженості) проголошуються основними, або директивними, щодо майбутніх правових актів, прийнятих або запропонованих європейськими органами, та таких, що можуть бути втілені в європейському і вітчизняному кримінальному законодавстві» [184, с. 151-152].

Таким чином, зазначені принципи повинні бути адаптовані в національне кримінальне право, і з урахуванням різного ступеню обов'язковості відтворення законодавства ЄС в національному праві держав-членів ЄС в окремих випадках їх зміст може відрізнятися. З цього приводу М. І. Панов зазначає, що «євроатлантичний напрям розвитку України є, безумовно, чітким і визначальним орієнтиром для подальшого розвитку кримінального законодавства України під кутом зору сприйняття позитивного досвіду боротьби із злочинністю. Поряд із цим указаний розвиток має пов'язуватися зі збереженням кращих досягнень науки і практики вітчизняного кримінального права і традицій кримінального законотворення. Зближення правових систем і національних законодавств

(апроксимація), безумовно, базуються на ідеї правової держави та верховенства права, що визнається в Україні конституційним принципом (ст. 8 Конституції України). Але специфічність цього принципу на рівні правотворчої і правозастосовної діяльності проявляється в тому, що він діє не сам по собі, не як окреме і самостійне явище, а реалізується через систему принципів кримінального права» [125, с. 21].

У юридичній літературі зазначається: «верховенство права, або в більш широкому сенсі цінності ЄС, – це доволі унікальна категорія права ЄС. З одного боку, Європейський Союз є організацією, що ґрунтується на принципах верховенства права. З іншого боку, він має дуже обмежені повноваження у сфері законодавства з питань верховенства права. Таким чином, ключову роль відіграють загальні принципи, викладені в первинному законодавстві ЄС» [83, с. 4-5]. Також зазначається, що «для сучасної кримінальної політики Європейського Союзу характерними є принципи верховенства права, субсидіарності, принципи взаємодопомоги та прямої дії права, взаємного визнання судових рішень. Принцип верховенства права ЄС означає, що право ЄС превалює над національними правом країн-учасниць. Відповідно до цього принципу суди країн-учасниць ЄС у випадках колізії між національним законом та джерелом права ЄС (Договір про ЄС, регламенти, директиви тощо) зобов'язані керуватися останніми. Гарантом виконання цього принципу виступає Європейський суд. Принцип прямої дії законодавства ЄС означає, що положення законодавства ЄС, мають пряму дію на території країн-учасників, при умові відповідності цих положень наступним умовам: вони повинні бути викладені ясно та однозначно; викладені у імперативній формі; не повинні залежати від подальших дій країн-учасниць, наприклад, імплементації» [119, с. 13].

Зазначені принципи первинних джерел кримінального права ЄС складають основу функціонування спільного правового простору ЄС. При цьому, подальшу

реалізацію таких принципів забезпечує практика Суду справедливості ЄС. До прикладу, Т. Комарова та А. Зелінські, аналізуючи рішення Суду справедливості ЄС у справах C-156/21 *Hungary v Parliament and Council* наголошують: «Суд справедливості вперше у своїй практиці вказав, що цінності ЄС є невід’ємною частиною ідентичності ЄС, їм надано конкретне вираження в принципах, які є юридично обов’язковими для держав-членів ЄС. Суд визнав, що право Союзу поважає національну ідентичність держав-членів як це закріплено у ч. 2 ст. 4 ДЄС і ідентичність дійсно дає державам-членам «певний ступінь свободи дій у реалізації принципу верховенства права» (C-156/21, *Hungary v Parliament and Council*, параграф 233), але при цьому зобов’язання щодо результату, який має бути досягнутий (тобто повага до верховенства права), не змінюється. Тобто посилення на національну ідентичність не може використовуватися для відступу від загального принципу верховенства права. Також Суд чітко вказав на те, що зміст принципу верховенства права визначено з достатньою точністю, і повага до нього є чітким юридичним зобов’язанням згідно із законодавством ЄС, а не просто політичним зобов’язанням. Це є важливим для України в контексті визначення змісту принципу верховенства права, оскільки Суд дав чіткий меседж, що при такому визначенні слід зважати не лише на національну правову систему, але й на практику Суду справедливості ЄС та практику ЄСПЛ тощо». [83, с. 49]

Таким чином, принцип верховенства права з урахуванням принципу субсидіарності віднесено до виключної компетенції органів ЄС та не підлягає довільному тлумаченню у національному законодавстві держав-членів ЄС. У нормах Протоколу про застосування принципів субсидіарності та пропорційності визначено основні наскрізні положення його врахування у правовій системі ЄС. Для цілей нашого дослідження важливими є такі положення. Так, за ст. 2 Протоколу «принципи субсидіарності та пропорційності належить застосовувати, шануючи загальні положення та цілі Договору, зокрема щодо цілкового

збереження *acquis communautaire* та інституційної рівноваги; належить також не порушувати принципи, що їх розвинув Суд, щодо відносин між національним правом та правом Спільноти. При цьому, принцип субсидіарності не ставить під сумнів повноваження, що їх Договір про заснування ЄС надає Європейській Спільноті згідно з тлумаченням Суду. Критерії, зазначені у частині другій статті 5 Договору, дотичні тих сфер, в яких Спільнота не має виключної компетенції. Принцип субсидіарності є керівною засадою того, як належить здійснювати такі повноваження на рівні Спільноти. Субсидіарність є динамічною концепцією і її належить застосовувати з огляду на цілі, сформульовані в Договорі. Це дає Спільноті змогу в межах її повноважень розширити свої дії, коли цього вимагають обставини, чи навпаки, обмежити або припинити їх, якщо їх здійснення більше не є виправданим» [166].

З аналізу визначених статутних положень основних Договорів ЄС можна дійти висновку, що ЄС залишає за собою право розширювати обов'язкові вимоги стосовно кримінального права у тих випадках, коли національна кримінально-правова політика держав-членів ЄС щодо протидії окремим видам кримінальних правопорушень не буде визнана ефективною.

Р.С. Стецій, досліджуючи правову природу принципу субсидіарності ЄС вказує, що з установчих договорів та судової практики Суду справедливості ЄС випливає, що «субсидіарність є політико-правовою динамічною концепцією й виражається невичерпним його визначенням в нормативно-правових актах союзу. Зроблено це для забезпечення його ефективного застосування у зв'язку із непостійними обсягами компетенцій ЄС та держав-учасників. Таким чином, враховуючи вище викладене, можна дати таке визначення субсидіарності: принцип субсидіарності в праві ЄС – це правовий і політичний принцип, за яким Європейський Союз втручається лише в тих випадках, коли цілі передбачуваної дії не можуть бути досягнуті належним чином державами-членами або нижчими

рівнями влади держав-членів. Іншими словами, повноваження та завдання мають здійснюватися на тому рівні, де їхнє виконання є найбільш ефективним і доцільним, з урахуванням масштабу чи наслідків. Якщо ж заходи національного або регіонального рівня можуть впоратися із завданням ефективніше, ніж загальносоюзні заходи, повноваження залишаються за державами-членами, задля збалансування необхідності колективних дій на рівні Союзу з повагою до національної та регіональної автономії» [194, с. 237].

Зазначимо, що підстави та порядок зміни встановленого принципу субсидіарності визначено в установчих договорах ЄС. Так, Ю. Микитин зазначає, що «Розділом 4 (статті 82-86) ДФЄС передбачено, що Європейський Парламент і Рада ЄС ухвалюють директиви, які визначають мінімальні стандарти кримінального права, враховуючи правові традиції країн-членів. Якщо запропоновані зміни впливають на фундаментальні аспекти національних правових систем, країна може вимагати обговорення в Європейській Раді, що тимчасово зупиняє законодавчий процес. У разі незгоди дев'ять держав-членів можуть ініціювати поглиблене співробітництво у відповідній сфері. Особливу увагу ЄС приділяє боротьбі з транскордонними злочинами, такими як тероризм, торгівля людьми, корупція, відмивання грошей та організована злочинність. Для їх ефективного переслідування створена Європейська прокуратура, яка розслідує правопорушення проти фінансових інтересів Союзу. У перспективі її компетенцію можуть розширити на інші тяжкі злочини, що зачіпають кілька держав-членів». [104, с. 121].

Таким чином, принцип субсидіарності визначає первинне кримінальне законодавство ЄС, що підлягає безумовному врахуванню державами-членами ЄС як у сфері криміналізації, так і у сфері пеналізації (на основі мінімальних стандартів).

Щодо іншого загального принципу – пропорційності, у ст. 49 Хартії основоположних прав ЄС визначено вимоги принципів законності та пропорційності кримінальних правопорушень та покарань та встановлено: «Жодна людина не може бути визнаною винною у скоєнні будь-якого кримінального правопорушення внаслідок будь-якої дії чи бездіяльності, які не становили кримінального правопорушення відповідно до національного законодавства чи міжнародного права на момент його вчинення. Також, не може бути накладено більш суворе покарання, ніж те, що застосовувалося на момент вчинення кримінального правопорушення. У разі, якщо після вчинення кримінального правопорушення законодавство передбачає більш м'яке покарання, воно застосовується. Дана Стаття не має завдавати шкоди здійсненню правосуддя та покаранню будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на момент її вчинення була злочинною згідно із загальними принципами, визнаними спільнотою націй. Міра покарання має відповідати тяжкості скоєного злочину» [224]. Щодо значення Хартії ЄС як джерела права зазначимо, що у преамбулі Хартії основоположних прав ЄС встановлено, що «Хартія є первинним джерелом права ЄС (primary EU law source) на рівні з договором про заснування Європейських Співтовариств та Європейського Союзу та додатками до нього. Держави-підписанти Хартії зв'язані прецедентною практикою Суду Європейського Союзу, яка є ще одним механізмом захисту прав людини». [224].

Таким чином, принцип пропорційності як принцип, визначений у протоколі до Договору про заснування ЄС, а також принцип законності та пропорційності кримінальних правопорушень та покарань згідно ст. 49 Хартії, теж є первинним джерелом кримінального права ЄС.

М.І. Хавронюк вирізняє серед принципів кримінального права в ЄС такі: «1) принцип законності; 2) принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань. Ці два принципи закріплені в Конвенції про захист прав людини і

основоположних свобод (ст. 7) – «Ніякого покарання без закону» і в Хартії основних прав Європейського Союзу (частини 1 і 2 ст. 49) – «Принцип законності»; 3) принцип пропорційності: Хартія основних прав Європейського Союзу (ч. 3 ст. 49) – «Принцип пропорційності кримінальних правопорушень та покарань: міра покарання має відповідати тяжкості скоєного злочину»; 4) принцип рівності. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод – йдеться про всі статті, де вказано, що «кожен має право»; 5) принцип *ne bis in idem*. Протокол №7 до Конвенції (ст. 4) – «Право не бути притягненим до суду або покараним двічі»; Хартія основних прав Європейського Союзу (ст. 50) – «Право не бути засудженим або двічі покараним у кримінальному провадженні за одне й те саме кримінальне правопорушення»; 6) принцип гуманізму. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 3) – «Нікого не може бути піддано нелюдському покаранню»; Протокол № 13 (ст. 1) – «Смертна кара скасовується. Жодна людина не може бути засуджена до такого покарання або страчена».[220]

Автори проєкту нового КК пропонують більшість виокремлених в науці кримінального права принципів закріпити в окремому розділі. Так, пропонується визначити у статті 1.3.1. – принцип законності; у статті 1.3.2. – принцип юридичної визначеності; у статті 1.3.3. – принцип рівності; у статті 1.3.4. – принцип пропорційності; у статті 1.3.5. – принцип індивідуальності. Зокрема, цей принцип передбачає положення про те, що не вважається порушенням принципу індивідуальності застосування кримінально-правових засобів до юридичних осіб; у статті 1.3.6. – принцип гуманізму; у статті 1.3.7. – принцип однократності застосування кримінально-правових засобів; у статті 1.3.8. – принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань; у статті 1.3.9. – положення щодо відповідності принципам Кримінального кодексу та його застосування. [94]

Зазначимо, що в проєкті КК України визначено загальні принципи кримінального права, що знаходять своє відображення і у кримінальному праві ЄС. Принципи субсидіарності та пропорційності не можуть бути інтегровані у національне кримінальне законодавство, оскільки застосовуються як первинне джерело права ЄС (спільні цінності ЄС), тлумачення якого забезпечується Судом справедливості ЄС. Окремі елементи принципу пропорційності нами буде проаналізована у підрозділі 3.1.1. розділу 3 роботи.

Стосовно принципу субсидіарності, очевидно його врахування у національному законодавстві може бути забезпечено в аспекті змісту пропонованого принципу сумлінного виконання міжнародних зобов'язань.

У статті 1.3.8. проєкту КК закріплено принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань. Зокрема, пропонується встановити, що «КК має відповідати міжнародним договорам. Якщо для надання згоди Верховної Ради України на обов'язковість для України подається міжнародний договір, виконання якого потребує змін до цього Кодексу, то проєкт закону про внесення таких змін подається на розгляд Верховної Ради України разом з проєктом закону про його ратифікацію (приєднання, прийняття) і ухвалюється безпосередньо перед прийняттям закону про ратифікацію (приєднання, прийняття). КК застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини» [94].

У чинному КК цьому принципу відповідають положення ч. 1 ст. 3 КК України. О.О. Житний наголошує, що «положення ч. 1 ст. 3 КК України у частині проголошення в ній думки, що КК України ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права, слід оцінювати як норму-принцип, яка визначає основу його ідеології й загальну концепцію, підкреслює його зв'язок із правовими цінностями світового співтовариства. Розробники КК адресували її передусім самому законодавцеві. Ця норма є орієнтиром у визначенні напрямків подальшого вдосконалення законодавства про

кримінальну відповідальність, підставою для його постійної синхронізації з елементами міжнародно-правової системи, запобіжником можливого відходу від ідеї відповідності КК загальноновизнаним міжнародно-правовим принципам, показником готовності України забезпечувати на рівні міжнародних стандартів захист кримінально-правовими засобами основоположних прав людини, внутрішнього й міжнародного правопорядку, загальним критерієм міжнародно-правової оцінки кримінального законодавства нашої держави, джерелом для тлумачення положень КК» [51, с. 340].

Аналіз пропонованої норми проєкту КК, а також чинного кримінального законодавства (ст. 3) показує, що спеціальних положень щодо врахування різного виду джерел кримінального права ЄС у них не міститься. Водночас, хоч принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань вказує, що КК застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, в контексті забезпечення вимог законодавства ЄС таких положень є не достатньо, оскільки тлумачення первинного законодавства ЄС здійснює Суд справедливості ЄС. Аналізуючи компетенцію Суду ЄС в питаннях кримінальної юстиції Т. Комарова вказує: «Суд ЄС завжди досить активно здійснював правотлумачну практику у сфері простору свободи, безпеки і справедливості. До створення ЄС для Суду ця проблема не була нагальною, оскільки держави-члени лише фрагментарно виносили на спільний порядок денний координацію дій, пов'язаних із цією сферою (наприклад, лише у 1975 р. була створена так звана група TREVI, яка мала на меті посилення боротьби держав-членів Співтовариств із тероризмом, радикалізмом, екстремізмом та міжнародним насиллям). Зі створенням ЄС він не був наділений компетенцією у сфері свободи, безпеки і справедливості, оскільки вона належала до Третьої опори Союзу та регулювалася на основі міждержавного співробітництва, відповідно Суд ЄС не мав юрисдикції розглядати справи, пов'язані із функціонуванням цієї опори. Незважаючи на це, Суд ЄС робив свій

внесок у створення стандартів правосуддя при розгляді справ щодо простору свободи, безпеки і справедливості. З Амстердамським договором практика Суду ЄС у цій сфері починає розширюватися, оскільки Союз частково отримав компетенцію, а Суд ЄС – юрисдикцію у цій сфері, оскільки питання віз, імміграції, притулку, вільного пересування осіб перейшло до Першої комунітарної опори ЄС. З тих пір Суд ЄС починає розвивати не лише процесуальні стандарти розгляду справ, а й розвиток матеріального права простору свободи, безпеки і справедливості». [82, с. 383-384]

О.О. Житний визначає таке концептуальне значення загальновизнаних принципів та норм міжнародного права для розвитку кримінального права України: «(як орієнтирів у визначенні напрямків вдосконалення галузевого законодавства; як підстав для його синхронізації з елементами міжнародно-правової системи; як показників готовності України забезпечувати на рівні міжнародних стандартів захист кримінально-правовими засобами основоположних прав людини, внутрішнього й міжнародного правопорядку; як загальних критеріїв міжнародно-правової оцінки кримінального законодавства нашої держави; як джерела для тлумачення окремих положень КК; як регуляторів діяльності вітчизняних органів законодавчої, виконавчої й судової влади щодо визначення цілей та застосування засобів реалізації функцій кримінального права України». [51, с. 14]

Таким чином, принципи субсидіарності та пропорційності як основи спільних цінностей ЄС, принципи побудови правової системи як джерела певного рівня законодавства ЄС мають як самостійне повноцінне значення як засадничих ідей та положень, що підлягають врахуванню, так і втілюються в межах усіх інших принципів кримінального права. Зокрема, ці принципи є вихідними для розкриття змісту та тлумачення таких принципів як юридична визначеність, законність; рівність; індивідуальність, гуманізм; однократність

застосування кримінально-правових засобів; сумлінне виконання міжнародних зобов'язань.

Крім цього, саме ці принципи є елементами «живого» права, оскільки їх тлумачення забезпечується практикою Суду справедливості ЄС, що забезпечує сталий розвиток кримінального права ЄС.

У проєкті нового КК сформульовано у статті 1.3.8. Принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань. Водночас, механізм тлумачення можливих колізій у законодавстві національному та зобов'язань держави-члена ЄС за наднаціональним законодавством (шляхом розгляду запитів Судом справедливості ЄС щодо з'ясування правової природи зобов'язань) має враховуватися і у нормах КК України. Розглядаючи проєкт КК України як самостійний етап розвитку кримінально-правової політики та основи трансформації норм КК України з урахуванням євроінтеграції вважаємо доцільним запропонувати відповідні доповнення саме до норм проєкту, оскільки цей проєкт містить визначення принципів кримінального права.

Таким чином пропонуємо ч. 3 ст. 1.3.8. Принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань проєкту КК викласти у такій редакції: «Цей Кодекс застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини та практики Суду справедливості Європейського Союзу».

Таким чином, у науці кримінального права визначені шляхи закріплення принципів кримінального права, що відповідають спільним цінностям ЄС, зокрема принципам субсидіарності та пропорційності. Авторами Проєкту КК України закріплено положення принципів законності, юридичної визначеності; рівності; індивідуальності, гуманізму; однократності застосування кримінально-правових засобів; пропорційності. Принцип субсидіарності має за змістом бути частиною принципу сумлінного виконання міжнародних зобов'язань та

передбачати врахування у національному кримінальному законодавстві практики Суду справедливості ЄС.

Висновки до розділу 1

На підставі викладеного доходимо таких основних висновків.

Вектор кримінально-правової політики України в умовах євроінтеграції спрямований на вироблення стратегії і тактики, формулювання основних завдань, напрямів і цілей наближення національного кримінального законодавства до вимог ЄС, частково держав-членів ЄС із збереженням особливостей національного кримінального законодавства, формування основ функціонування кримінально-правової політики в правовому просторі ЄС та розробки правових засобів їх досягнення та подальшого функціонування. Кримінально-правова політика в умовах євроінтеграції як вектор зовнішньої політики держави обумовлює наявність кількох напрямків, зокрема: 1) наближення національного кримінального законодавства до вимог ЄС; 2) наближення національного кримінального законодавства до національного кримінального законодавства окремих держав-членів ЄС; 3) формування основ функціонування кримінально-правової політики України в правовому просторі ЄС, правил адаптації законодавства; 4) врахування практики ЄСПЛ та Суду справедливості ЄС.

Виокремлено окремі складові, що характеризують предмет кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції як вектору зовнішньої політики держави: 1) основні принципи кримінально-правового впливу на злочинність національного кримінального законодавства та загальні і спеціальні принципи функціонування права ЄС у сфері кримінальної політики. Ці принципи, будучи віддзеркаленням керівних засад політики у сфері боротьби зі злочинністю в межах розгалуженого законодавства ЄС в цілому, (зокрема установчих договорах

та окремих директивах, рекомендаціях, рамкових рішеннях тощо) та окремих державах-членах ЄС, а також у національному законодавстві про кримінальну відповідальність, мають відповідні власні особливості; 2) визначення кола суспільно небезпечних діянь, що визнаються злочинними, а також виключення тих або інших діянь із числа кримінальних правопорушень на основі реалізації вихідних позицій статей 67 та 83 ДФЄС; 3) установлення характеру санкцій за вчинення суспільно небезпечних діянь, видів покарань та їх розмірів, підстав та умов звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, зниження покарання нижче межі, передбаченої нормою закону про кримінальну відповідальність, або заміна його більш м'яким покаранням на основі принципів Хартії основоположних прав ЄС, практики ЄСПЛ, практики Суду справедливості ЄС; 4) визначення альтернативних покаранню заходів кримінально-правового характеру, а також заходів, які можуть застосовуються поряд із покаранням (обмежувальні засоби); 5) тлумачення норм кримінального законодавства законодавства з метою з'ясування і роз'яснення його змісту на основі механізмів установчих договорів ЄС та практики Суду справедливості ЄС, національних судів; 6) застосування кримінального законодавства правоохоронними органами, з'ясування їх ефективності з урахуванням нових форм співробітництва у цій сфері безпосередньо з уповноваженими органами ЄС та органами окремих держав-членів ЄС; 7) визначення шляхів підвищення ефективності впливу кримінального законодавства та практики його застосування на правосвідомість населення з урахуванням взаємовпливу законодавства ЄС на національне законодавство про кримінальну відповідальність. Зазначені складові становлять собою зміст вектору кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції та визначають завдання як адаптації національного кримінального законодавства до кримінального права

ЄС, так і завдання трансформації на правозастосовному рівні у сфері кримінальної юстиції.

До джерел кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції слід віднести правові акти ЄС, серед яких можемо виділити конвенції, регламенти, директиви, рамкові рішення Європейського Союзу для країн-членів ЄС у сфері кримінальної політики, врахування яких є основою зближення національного кримінального законодавства із законодавством ЄС. З огляду на наявність можливостей враховувати особливості правового регулювання на національному рівні серед країн-членів ЄС завданням кримінально-правової політики на сучасному етапі є забезпечення апроксимації із законодавством ЄС у сфері кримінальної юстиції.

Принципи субсидіарності та пропорційності як основи спільних цінностей ЄС є принципами побудови правової системи як джерела певного рівня законодавства ЄС мають як самостійне повноцінне значення як засадничих ідей та положень, що підлягають врахуванню, так і втілюються в межах усіх інших принципів кримінального права. Зокрема, ці принципи є вихідними для принципу законності, юридичної визначеності; рівності; індивідуальності, гуманізму; однократності застосування кримінально-правових засобів; принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань. Саме ці принципи є елементами «живого» права, оскільки їх тлумачення забезпечується практикою Суду справедливості ЄС, що забезпечує сталий розвиток кримінального права ЄС. У науці кримінального права визначені шляхи закріплення принципів кримінального права, що відповідають спільним цінностям ЄС, зокрема принципам субсидіарності та пропорційності, оскільки авторами Проекту КК України закріплено положення принципів законності, юридичної визначеності; рівності; індивідуальності, гуманізму; однократності застосування кримінально-правових

засобів; пропорційності та принципу сумлінного виконання міжнародних зобов'язань.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

2.1. Євроінтеграція як вектор трансформації кримінального законодавства

Європейська інтеграція, метою якої є виконання вимог ЄС у різних сферах, зокрема у правовій, частиною якої є вимоги до побудови та правил застосування кримінального законодавства є стратегічним завданням, що об'єктивується у законодавстві України на рівні Конституції України, міжнародних договорів, Указів Президента, законів, актів Кабінету Міністрів України, звітах ЄС по стану виконання завдань щодо інтеграції держави як кандидата в члени ЄС. Цей процес ускладнений збройною агресією, що ускладнює сферу гармонізації законодавства з однієї сторони, та вимагає пошук нових рішень і механізмів виконання інтеграційних процесів для України, а також для держав-членів ЄС, в таких реаліях.

У 2019 році згідно Закону України від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» в преамбулі Конституції України визначено «підтвердження європейської ідентичності Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, також у ст. 85 доповнено, що до повноважень Верховної Ради України належить визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору; у ст. 102 Конституції встановлено, що Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття

повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору; у ст. 116 Конституції України вказано, що Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» [154].

Д. Балобанова зазначає, що М.П. Чубинський надав таке визначення кримінальної політики: «це гілка науки кримінального права; вона покликана виробляти вказівки для найкращої постановки в цій країні справи кримінального правосуддя як шляхом соціальних реформ, так і шляхом кращого кримінального законодавства. Тому вона розпадається на політику превентивну та репресивну та має своєю головною, але не єдиною задачею, боротьбу зі злочинністю. Не від представників кримінальної політики залежить те, чи почують їх і чи виконають їхні пропозиції, але вони повинні висловлювати все, що впливає із запропонованих ними даних, інакше вони не виконають свого наукового й громадянського обов'язку» [9, с. 44]. Окрім наведеного, «кримінальна політика повинна вказувати на необхідні реформи, які викликані практикою правозастосування. Зважаючи на історичні умови країни, можна обмежитися найбільш суттєвими й більш здійсненими вимогами, але це не звільняє діячів науки від обов'язків вказати принципи й засоби для корінних реформ і нагадати суспільству, що інакше проблема злочинності не матиме задовільного вирішення. Кримінальне право не може бути визнане чистою наукою, оскільки воно покликане слугувати практичним потребам людства у сфері правосуддя; воно може бути або мистецтвом, або прикладною наукою». [9, с. 44].

Погоджуючись із таким визначенням кримінальної політики, що водночас вказує і на осоновні завдання такої політики зазначимо, що в цілях дослідження вектор кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції має вказувати на необхідність реформ з огляду на практику застосування кримінального

законодавства (функція усунення прогалин та колізій правового регулювання законодавчим шляхом), а також виконувати вимоги і завдання державної політики.

З цього випливає, що заснованість державної політики на зовнішню політику щодо вступу до ЄС, інтеграція у європейський правовий простір актуалізує необхідність, за визначенням М. П. Чубинського – «кращого кримінального законодавства», під яким треба розуміти кримінальне законодавство, що відповідає вимогам законодавства ЄС, відповідає мінімальним вимогам принципів законодавства ЄС, враховує запозичення кращих моделей кримінально-правової протидії правопорушенням з національних правових систем держав-членів ЄС, забезпечує розвиток національного кримінального законодавства у таких умовах з урахуванням національних правових, історичних традицій, науки кримінального права.

Наведені завдання вимагають трансформації кримінального законодавства, правової ідеології, що має враховувати сприйняття вимог ЄС та подальшу їх добросовісну реалізацію, пошук та моделювання взаємовпливу кримінального законодавства України та законодавства ЄС, а також належне обґрунтування змін, що має забезпечити наука кримінального права.

Разом з цим, слід розрізняти завдання забезпечення євроінтеграції, із завданнями щодо розвитку міжнародної кримінально-правової політики, що має інші цілі та предмет з огляду на триваючу війну та необхідність виконання завдань щодо забезпечення належних національних та міжнародно-правових інституційних, матеріально-правових та процесуальних механізмів притягнення до відповідальності держави-агресора за вчинення злочинів проти людяності.

Так, відповідно до положень ч. 2 ст. 3 Закону України 21 червня 2018 року № 2469-VIII «Про національну безпеку України» «основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної

безпеки і оборони, є: 1) верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили; 2) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки; 3) розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони» [162]. Згідно ч. 3 ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» «одиними із фундаментальних національних інтересів України визнано інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами» [162]. Виконання цих завдань в оборонній сфері засноване, у своїй більшості, для набуття членства в Організації Північноатлантичного договору як воєнного союзу, водночас можемо виснувати, що євроінтеграційний вектор кримінально-правової політики України відображає у кримінально-правовій сфері реалізацію фундаментального національного інтересу України на інтеграцію в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі.

Євроінтеграційний вектор державної політики офіційно визначено ще у 2014 році. Нормами Угоди про асоціацію у сфері кримінально-правової політики було визначено вимоги щодо «посилення боротьби з відмиванням коштів, відповідність кримінально-правової політики держави стандартам FATF, посилення боротьби з корупцією (реформування інституцій, що здійснюють таку діяльність, наділення ширшими процесуальними повноваженнями, подальше виконання ст. 22 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що включає, зокрема, вирішення таких проблем: незаконне переправлення через державний кордон

нелегальних мігрантів, торгівля людьми і вогнепальною зброєю та незаконний обіг наркотиків; контрабанда товарів; економічні злочини, зокрема злочини у сфері оподаткування; корупція як у приватному, так і в державному секторі; підробка документів; кіберзлочинність тощо), виконання статей 21, 23, 24 Розділу 3 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що включає, зокрема, співробітництво у боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів, прекурсорів та психотропних речовин, у боротьбі з тероризмом тощо)» [207].

Водночас, напрями реалізації удосконалення кримінального законодавства за цей період містять багато недоліків. В.О. Навроцький констатує: «конкретні негативні наслідки намагання зробити аби-що, тільки б не бути звинуваченими у відставанні від світових тенденцій, відбивається у: – нестабільності вітчизняного кримінального законодавства. Досить лише згадати хаотичні, чисельні непослідовні зміни в кримінально-правових нормах, спрямованих на протидію корупції; – внесенні відверто зайвих змін – доповненні КК статтями про відповідальність за діяння, які й так вже були криміналізовані в Україні. Внаслідок цього відбувається загромадження та перевантаження КК статтями, без яких цілком можна обійтися; – порушенні системи кримінального закону – головним чином через запровадження спеціальних норм. за наявності яких в Україні забувають про наявність та необхідність застосування загальних кримінально-правових норм. Це веде до виникнення штучних прогалів у кримінально-правовій регламентації; – розладнанні термінологічної основи кримінального законодавства; – появі все більшої кількості статей, які фактично не застосовуються в Україні. Яскравим прикладом є законодавчі новели – доповнення розділу «Злочини у сфері господарської діяльності», які за даними статистики виявилися зовсім не затребуваними» [109, с. 48-49]

Складність євроінтеграції у сфері кримінального права до вимог ЄС обумовлено не лише проблемами національного законодавства, необхідністю

системного визначення сфер, які необхідно удосконалити. Кримінально-правова політика ЄС сама по собі є динамічною категорією, що постійно розвивається, та перебуває в стадії реформування. Ю. Микитин зазначає: «розвиток кримінально-правової і кримінально-процесуальної політики ЄС значною мірою визначається установчими договорами, які заклали правові основи для співпраці держав-членів у цій сфері. Лісабонський договір відіграв ключову роль у розширенні компетенції ЄС, закріпивши можливість прийняття правових норм у сфері кримінального і кримінального процесуального права. Водночас гармонізація залишається неповною, і майбутні реформи вимагатимуть подальшої інтеграції та балансу між європейськими та національними інтересами, що мало б знайти своє відображення на рівні установчого договору ЄС». [104, с. 122].

За таких обставин важливими складовими завданнями кримінально-правової політики держави є визначення способів імплементації законодавства до вимог ЄС з урахуванням особливостей національного законодавства, врахування існуючих проблемних питань кримінально-правової політики ЄС для визначення шляху їх вирішення в цілях національного законодавства, пошук механізмів взаємодії національної кримінально-правової політики з наднаціональною складовою політики ЄС (закріплені в законодавстві положення щодо подальшого врахування новим вимог та стандартів) як живого та динамічного інструменту ЄС в безпековій та правоохоронній сферах.

М.В. Шепітько, аналізуючи основи системи євроінтеграції законодавства наголошує, що «дослідження стратегій, які діють на національному рівні, дає можливість зробити висновок про відсутність загального документу, який охоплював би кримінальну політику за напрямом європейської та євроатлантичної інтеграції, що на сьогодні зафіксовано в Конституції України (преамбула, статті 85, 102, 116). Фактичне зближення України з ЄС та НАТО, насамперед у сфері національної безпеки та оборони, з метою відбиття російської

агресії (особливо з 2022 р.) вказує на продовження такого зближення вже на правовій основі з розробкою подібної стратегії. Кількість вчинених міжнародних і транснаціональних злочинів, пов'язаних із російською агресією, вказує на таку нагальну необхідність». [230, с. 59]. Ми не можемо погодитися з таким твердженням, оскільки у сфері реалізації євроінтеграційної кримінально-правової політики на даний час на перший план виходить питання змістовної частини вимог законодавства ЄС, а не форма стратегій, в яких такі завдання поставлені. Так, згідно звіту за результатами проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу (*acquis* ЄС) «станом на квітень 2022 року подальшій або повній імплементації у національне законодавство підлягали 2739 актів ЄС» [61, с. 5]. Хоч це і надзвичайно складне завдання по трансформації законодавства України в цілому, визначення джерел та їх форм права ЄС в цілях подальшої адаптації надає можливість здійснити їх комплексний аналіз та напрацювати підходи до реалізації вказаного зобов'язання.

Ю. В. Баулін констатує: «розвиток сучасного кримінального права України, дозволяє успішно гармонізувати КК України з кримінальним законодавством сучасної Європи, що проявляється в їх взаємопроникненні й взаємозв'язку. Виявляється, що розбіжності в кримінальному праві різних правових систем, на які раніше акцентувалась увага, більшою мірою пов'язані не із сутністю того чи іншого кримінально-правового явища, а з його юридичною формою, правовими традиціями, правовою культурою, законодавчою технікою тощо, що відповідає загальновизнаному в ЄС принципу субсидіарності» [12, с. 26]. Разом з цим слушною є думка О.В. Харитонової, яка зазначає, що: «новий фрейм існування кримінально-правових відносин у турбулентному асоційованому світі передбачає зміни у: 1) контенті цих відносин (розширення та розмитість предмета і меж кримінально-правового регулювання, їх рухливість, мінливість); 2) складі та рольових диспозиціях їх учасників (поява недержавних акторів у

сфері «non-state» law; посилення гостроти питання верховенства права та прав людини (як потерпілих від злочинів, так і злочинців) у сфері «state law»); 3) механізмі кримінально-правового регулювання (розширення інструментів впливу та їх характеру, формування альтернативних засобів реагування на злочини)». [223, с. 135].

Багато науковців вважають, що вирішення питань євроінтеграції необхідно здійснювати уже в Проєкті нового КК, що розробляється станом на сьогодні. Так, наприклад, Г.І. Піщенко та Ю.О. Шопіна вважають, що «актуальні проблеми розвитку кримінального права України наразі зосереджені навколо реформування законодавства, що зумовлено сучасними викликами, а саме повномасштабним вторгненням країни-агресорки та необхідністю впровадження європейських стандартів. Важливим завданням є забезпечення відповідності кримінального законодавства України вимогам міжнародних договорів та рішенням Європейського суду з прав людини» [133, с. 175]. Вказані науковці констатують, що «існують проблеми, пов'язані з частими змінами до чинного КК України, що свідчить про відсутність системного підходу в кримінально-правовій політиці. Тому розробники нового КК України прагнуть забезпечити його захист від несистемних змін. Останнім часом актуалізується питання розробки нових, ефективних способів запобігання злочинності, а також декриміналізація певних діянь». [133, с. 176].

Історичний аспект та контекст повномасштабної війни, в умовах яких здійснюються євроінтеграційні реформи обумовлює нові підходи до процедури адаптації законодавства, що видозмінюються зі сторони ЄС. Наприклад, з огляду на необхідність ухвалення євроінтеграційних рішень для України як кандидата в члени ЄС та підтримку ЄС боротьби України за незалежність створені нові форми імплементації законодавства, що обумовлені особливостями наявної ситуації в державі. Зокрема, прийняття Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС)

2024/792 від 29 лютого 2024 року про встановлення Ukraine Facility та відповідного Рамкового рішення між Україною та ЄС визначили способи та джерела фінансової допомоги Україні, визначили в цілях цього регламенту окремі аспекти імплементації права ЄС, зокрема в частині визнання виключної юрисдикції Суду справедливості ЄС в межах реалізації Ukraine Facility, можливості боротьби з шахрайством, розкраданням фінансової допомоги правоохоронними структурами ЄС тощо.

В цілому, у юридичній літературі зазначається, що «правовий порядок Євросоюзу відрізняється як від міжнародного, так і від внутрішнього правопорядку держав. Особливий «автономний» правопорядок Євросоюзу має власну систему правових актів для регулювання суспільних відносин на виконання цілей і завдань установчих договорів європейських інтеграційних організацій. Право Євросоюзу, базуючись на принципах примату (верховенства) та прямої дії, має забезпечувати процеси інтеграції відповідними нормативними актами. Така законодавча практика має, з одного боку, забезпечувати однорідність застосування норм права Євросоюзу, а з іншого – враховувати національні відмінності законодавств держав-членів». [183, с. 22]

Для належного розгляду питання такого вектору кримінально-правової політики як євроінтеграція необхідно враховувати, що це частина кримінально-правової політики, що залежно від конкретного історичного моменту, вектору зовнішньої політики держави, виконує інтегральну функцію залежно від змісту зобов'язань, намірів, що формуються політичним керівництвом. Залежно від наявності та конкретизації завдань щодо євроінтеграції розвиток кримінально-правової політики у цій сфері можна розділити на такі історичні етапи:

1) етап від здобуття незалежності до Революції Гідності (характеризується інтеграцією окремих аспектів кримінально-правової політики на основі приєднання до міжнародних договорів, вступ до Ради Європи, імплементації

Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та визнання юрисдикції ЄСПЛ;

2) 2014-2022 рік (інтеграція на основі взаємодії України та ЄС). Закріплення в Конституції України стратегічного вектору політики щодо євроінтеграції, виконання вимог Угоди про асоціацію 2014 року (характеризується частковим приєднанням до міжнародних договорів, що складають законодавство ЄС, введення кримінально-правових інститутів заходів кримінально-правового характеру тощо);

3) 2022 рік і до сьогодні (інтеграція на основі статусу України як кандидата в члени ЄС, що змістовно визначає напрями виконання вимог ЄС до держави як кандидата в члени ЄС у кримінально-правовій сфері (характеризується адаптацією кримінально-правової політики до первинного та вторинного права ЄС на основі переговорної рамки Європейського Союзу, схваленої рішенням Ради Європейського Союзу від 21 червня 2024 р., за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС», містить зобов'язання часткової адаптації до конкретних директив, регламентів, рамкових рішень ЄС у кримінально-правовій сфері, імплементації окремих Конвенцій;

4) етап подальшої адаптації кримінального законодавства до законодавства ЄС для забезпечення виконання завдань кримінально-правової політики у національному та наднаціональному масштабі (характеризується впровадженням механізмів врахування права ЄС під час здійснення кримінального провадження, врахування практики Суду справедливості ЄС, повна інтеграція з законодавством ЄС, що поширює свої вимоги на забезпечення безпеки та свободи у просторі ЄС.

Фактично окремі з виділених етапів одночасно станом на сьогодні є завданнями кримінально-правової політики, реалізація яких знаходиться на різних стадіях.

Таким чином, на основі історичного аналізу процесів євроінтеграції у кримінально-правовій політиці визначено етапи євроінтеграції залежно від змістовного та формального контекстів: 1) етап від здобуття незалежності до Революції Гідності (характеризується інтеграцією окремих аспектів кримінально-правової політики на основі приєднання до міжнародних договорів, вступ до Ради Європи, імплементації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та визнання юрисдикції ЄСПЛ; 2) 2014-2022 рік (інтеграція на основі взаємодії України та ЄС). Закріплення в Конституції України стратегічного вектору політики щодо євроінтеграції, виконання вимог Угоди про асоціацію 2014 року (характеризується частковим приєднанням до міжнародних договорів, що складають законодавство ЄС, введення кримінально-правових інститутів заходів кримінально-правового характеру тощо); 2022 рік і до сьогодні (інтеграція на основі статусу України як кандидата в члени ЄС, що змістовно визначає напрями виконання вимог ЄС до держави як кандидата в члени ЄС у кримінально-правовій сфері (характеризується адаптацією кримінально-правової політики до первинного та вторинного права ЄС, містить зобов'язання часткової адаптації до конкретних Директив, регламентів, рамкових рішень ЄС у кримінально-правовій сфері; 4) етап подальшої адаптації кримінального законодавства до законодавства ЄС для забезпечення виконання завдань кримінально-правової політики у національному та наднаціональному масштабі (характеризується впровадженням механізмів врахування права ЄС під час здійснення кримінального провадження, врахування практики Суду справедливості ЄС, повна інтеграція з законодавством ЄС, що поширює свої вимоги на забезпечення безпеки та свободи у просторі ЄС).

О.О. Вишняк зазначає, що «гармонізація кримінального права України з ЄС відбувається на двох рівнях: національному та міжнародному. На національному рівні Україна здійснює реформи своєї кримінальної законодавчої бази, адаптуючи

її до європейських стандартів. Це включає внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу, а також інших законів, які регулюють питання кримінальної відповідальності. Україна також активно співпрацює з ЄС на міжнародному рівні, зокрема через підписання та ратифікацію ряду міжнародних угод, таких як Угода про асоціацію між Україною та ЄС. Ці угоди передбачають впровадження норм та стандартів ЄС у законодавство України, включаючи кримінальне право» [22, с. 12].

Таким чином, йдеться про два основні напрями (вектори) гармонізації кримінального законодавства.

Водночас, складність євроінтеграції під час повномасштабного вторгнення обумовило появу нових інструментів інтеграції, не притаманних для стандартних процедур ЄС. Візьмемо, до прикладу, Регламент (ЄС) 2024/792 від 29 лютого 2024 р., який прийнятий Європейським Парламентом та Радою, що засновує Ukraine Facility [172]. Так, цим регламентом засновано на 2024-2027 року «комплексний інструмент для відновлення, реконструкції та модернізації України, який може паралельно прискорити шлях України до набуття членства в Європейському Союзі. Незважаючи на його економічну правову природу, план містить забор'язання реформ у кримінально-правовій сфері, що в принципі не містять нових вимог по адаптації законодавства. Проте, на основі регламенту прийнято окрему Рамкову угоду між Україною та Європейським Союзом щодо спеціальних механізмів реалізації фінансування Союзу для України згідно з інструментом Ukraine Facility від 22.05.2024» [171]. З метою захисту інтересів ЄС у ст. 9 визначено структуру боротьби із шахрайством у ЄС і співпраця України з нею. Зокрема, «органи влади України повинні посилити боротьбу з незаконними діями, шахрайством, корупцією, іншою незаконною діяльністю, включаючи конфлікти інтересів, що впливають на фінансові інтереси Союзу, а також з відмиванням грошей, фінансуванням тероризму, уникненням оподаткування,

податковим шахрайством та ухиленням від сплати податків протягом усього періоду реалізації Ukraine Facility. Реалізація реформ у сфері боротьби з відмиванням грошей та управління державними фінансами, передбачених Планом, має вирішальне значення для досягнення цієї мети. Крім того, Україна повинна забезпечити, щоб відповідальні установи вдосконалили внутрішні процедури для запобігання та/або розслідування випадків шахрайства, корупції, відмивання грошей, фінансування тероризму, уникнення оподаткування, податкового шахрайства або ухилення від сплати податків, а також іншої незаконної діяльності, що впливає на фінансові інтереси Союзу.

Будь-яка особа або суб'єкт, включно з національними органами, які реалізують кошти Союзу згідно з інструментом Ukraine Facility, зобов'язані невідкладно повідомляти Аудиторську раду, Комісію та OLAF будь-яку інформацію про можливі випадки незаконних дій, шахрайства, корупції та іншої незаконної діяльності, що впливає на фінансові інтереси Союзу, включаючи конфлікти інтересів, а також ЕРРО- про будь-яку злочинну поведінку, яка впливає на кошти, що впливає на фінансові інтереси Союзу, і яка може підпадати під її компетенцію. З цією метою бажано, щоб вони використовували «єдине вікно», надане Комісією. Будь-якій особі, що повідомляє Аудиторській раді, Комісії, OLAF або ЕРРО таку інформацію, повинен бути наданий захист від будь-якої форми помсти згідно із режимом захисту, передбаченим у Директиві (ЄС) 2019/1937⁷ від 23 жовтня 2019 року, у разі потреби, або згідно з еквівалентним режимом захисту відповідно до законодавства України. Національна служба координації боротьби із шахрайством повинна звітувати перед Комісією та OLAF про виконання зазначеного зобов'язання». [171].

Таким чином, в межах цієї Рамкової угоди, окрім зобов'язань щодо реформування окремих сфер кримінального законодавства визначено спеціальний режим захисту фінансів ЄС та започатковано спеціальний механізм

нагляду за незаконними діями з фінансами ЄС, шахрайством, корупцією, іншою незаконною діяльністю, включаючи конфлікти інтересів, що впливають на фінансові інтереси Союзу, а також з відмиванням грошей, фінансуванням тероризму, уникненням оподаткування, податковим шахрайством та ухиленням від сплати податків (щодо наданих фінансів ЄС) на національному та наднаціональному рівнях – інституціями та правоохоронними органами ЄС.

Унікальність для цілей кримінально-правової політики України на сучасному етапі складають положення ст. 21 Рамоковї угоди, що визначає регулююче право та юрисдикцію. Зокрема встановлено, що «ця Угода та будь-які позадоговірні зобов'язання, які виникають із неї або у зв'язку із нею, регулюються та тлумачаться згідно з правом Європейського Союзу, доповненим, у разі потреби, правом Люксембургу. Сторони зобов'язуються передавати будь-який спір, що може виникнути стосовно законності, чинності, тлумачення або виконання цієї Угоди, у виключну юрисдикцію Суду Європейського Союзу згідно зі статтею 272 ДФЄС. Рішення Суду Європейського Союзу є повністю зобов'язальними для Сторін і підлягають забезпеченню виконання. Комісія може забезпечити виконання будь-якого рішення, отриманого від Суду Європейського Союзу, або здійснення інших прав проти України в судах України згідно з процедурами визнання та виконання рішень іноземних судів, як визначено в законодавстві України.

Україна безвідклично та безумовно відмовляється від будь-якого імунітету, на який вона має або може мати право, стосовно неї або її активів, від судових процесів стосовно цієї Угоди, у тому числі, між іншим, імунітету від позовів, рішень або інших наказів, затримань, арештів або заборон до винесення рішення, а також від виконання та звернення стягнення на її активи в обсязі, не забороненому зобов'язальним законом. Комісія визнає, що Україна вважає цю

Угоду «міжнародним договором» у розумінні Статті 2 Закону України «Про міжнародні договори України» [171].

Положення ст. 21 Рамкової угоди визначають для виконання її цілей визнання в кримінально-правовій політиці України спільних принципів, на яких засновано ЄС, що мають бути і принципами кримінально-правової політики, юрисдикцію міжнародних судів, в тому числі і при виникненні спірних питань стосовно правоохоронної частини Рамкової угоди в обов'язі захисту фінансів ЄС від незаконних дій, шахрайства, корупції, іншої незаконної діяльності, включаючи конфлікти інтересів, що впливають на фінансові інтереси ЄС, відмивання грошей, фінансування тероризму, уникнення оподаткування, податкове шахрайство та ухилення від сплати податків. Уся сфера взаємовідносин України та ЄС в цих межах за правовим статусом станом на сьогодні уже регулюється та тлумачиться згідно з правом ЄС, доповненим, у разі потреби, правом Люксембургу, а рішення Суду справедливості ЄС підлягають безумовному виконанню.

Таким чином, норми Ukraine Facility, що має правовий статус міжнародного договору (ст. 21) визначають для виконання її цілей визнання в кримінально-правовій політиці України спільних принципів, на яких засновано ЄС, що мають бути і принципами кримінально-правової політики, юрисдикцію міжнародних судів, в тому числі і при виникненні спірних питань стосовно правоохоронної частини Рамкової угоди в такому обов'язі – незаконні дії, шахрайство, корупція, інша незаконна діяльність, включаючи конфлікти інтересів, що впливають на фінансові інтереси ЄС, а також з відмивання грошей, фінансування тероризму, уникнення оподаткування, податкове шахрайство та ухилення від сплати податків. В межах та обсягах реалізації інструменту Ukraine Facility правовідносини регулюються та тлумачиться згідно з правом ЄС, рішеннями Суду справедливості ЄС, що підлягають безумовному виконанню.

Враховуючи наведене, євроінтеграція як вектор трансформації кримінального законодавства на сучасному етапі, який ми виокремлюємо з 2022 року і до сьогодні має своїм завданням інтеграцію на основі статусу України як кандидата в члени ЄС, що змістовно визначає напрями виконання вимог ЄС до держави як кандидата в члени ЄС у кримінально-правовій сфері. Цей процес характеризується адаптацією кримінально-правової політики до первинного та вторинного права ЄС на основі переговорної рамки Європейського Союзу, схваленої рішенням Ради Європейського Союзу від 21 червня 2024 р., за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС», містить зобов'язання часткової адаптації до конкретних директив, регламентів, рамкових рішень ЄС у кримінально-правовій сфері, імплементації окремих Конвенцій.

Окремим аспектом є дія Рамкової угоди між Україною та Європейським Союзом щодо спеціальних механізмів реалізації фінансування Союзу для України згідно з інструментом Ukraine Facility від 22.05.2024, що має правовий статус міжнародного договору (ст. 21), оскільки її предмет визначає визнання в кримінально-правовій політиці України спільних принципів, на яких засновано ЄС, що мають бути і принципами кримінально-правової політики, юрисдикцію міжнародних судів, в тому числі і при виникненні спірних питань стосовно правоохоронної частини Рамкової угоди в обсязі захисту фінансів ЄС від незаконних дій, шахрайства, корупції, іншої незаконної діяльності, включаючи конфлікти інтересів, що впливають на фінансові інтереси ЄС, відмивання грошей, фінансування тероризму, уникнення оподаткування, податкове шахрайство та ухилення від сплати податків. В межах та обсягах реалізації інструменту Ukraine Facility правовідносини регулюються та тлумачиться згідно з правом ЄС, рішеннями Суду справедливості ЄС, що підлягають безумовному виконанню.

2.2. Особливості адаптації кримінального законодавства до законодавства ЄС

У розділі 1 Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу було визначено, що «метою такої адаптації є досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються Європейським Союзом (ЄС) до держав, які мають намір вступити до нього. У розділі 2 було визначено термінологію, зокрема: *Acquis communautaire* (*acquis*) - правова система Європейського Союзу, яка включає акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними), прийняті в рамках Європейського співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ; адаптація законодавства - процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність з *acquis communautaire*. Також визначався перелік джерел *acquis communautaire*, актуальний на час її прийняття» [160]. Ця програма прийнята у 2004 році і в цілому з того часу в багатьох аспектах змінилися також зміст та наповненість *acquis Communautaire* ЄС, і національне кримінальне законодавство.

У юридичній літературі зазначається, що «адаптацією» законодавства України до права Європейського Союзу є здійснення «транспозиції права ЄС, його практична імплементація, а також подальша реалізацію та контроль. У свою чергу транспозиція – це процес приведення у відповідність національного законодавства до права ЄС шляхом прийняття законів та інших нормативно-правових актів». [6, с.25].

В.О. Навроцький наголошує, що: «законотворчість у сфері кримінального права, за загальною думкою, покликана забезпечити те, що в літературі називають адаптацією, апроксимацією, гармонізацією, інкорпорацією, імплементацією,

рецепцією трансформацією, уніфікацією тощо національного законодавства щодо «світового» писаного і неписаного кримінального права» [109, с. 47]. Варто погодитися з думкою О.В. Лемака: «жодна країна, діючи сама, неспроможна сформувати прогресивний світовий порядок, оскільки для встановлення такого від його учасників, крім збереження власних цінностей, потребується розробка і культивування додаткової, наднаціональної культури з існуванням моральних норм, де людина є верховною цінністю, і яка повинна бути глобальною, структурованою та правовою, тобто концепцією порядку, що виходить за рамки перспектив та ідеалів якогось окремого регіону чи однієї країни». [97, с. 594].

К.В. Смирнова зазначає про ієрархічний поділ джерел права ЄС. Вона наголошує, що слід виокремлювати, зокрема: 1) «первинне право ЄС, що включає Договір про ЄС, ДФЄС, спільні цінності ЄС, закріплені у ст. 2 Договору про ЄС, загальні принципи права; 2) Акти інститутів ЄС, що включає: регламенти, директиви, рішення, висновки, рекомендації, відповідно до ст. 288 ДФЄС, спеціальні принципи ЄС, вироблені та розвинені практикою Суду ЄС, міжнародні угоди, укладені ЄС із третіми країнами та/або міжнародними організаціями» [183, с. 29]

Ю. І. Микитин, виходячи з положень консолідованої версії Договору про ЄС та ДФЄС зазначає, що «забезпечення безпеки в рамках ЄС здійснюється шляхом розвитку співробітництва в чотирьох ключових сферах: 1) запобігання злочинності; 2) співробітництво поліцейських органів; 3) співпраця в кримінально-процесуальній сфері; 4) гармонізація національного кримінального права. Очевидно, що мова йде, переважно, про поєднання кримінально-правових та кримінально-процесуальних аспектів. Хоч і відсутнє формальне розмежування, поділ на матеріальні і процесуальні норми, однак вони чітко простежуються. Навіть, у деякій мірі, переважає саме кримінально-процесуальна складова» [105, с.192-193].

Як уже зазначалося, Україною прийнято у 2025 році Дорожню карту з питань верховенства права, де зазначено, що «Дорожня карта має статус всеохоплюючого стратегічного документа, що визначає комплекс реформ у межах переговорного процесу щодо членства України в ЄС за переговорними Розділом 23 «Судова влада та основоположні права» та Розділом 24 «Юстиція, свобода і безпека»». [42]. У Парламентському дослідженні щодо міжнародно-правових актів, визначених Дорожньою картою з питань верховенства права для досягнення стратегічних результатів у контексті законодавчого забезпечення правопорядку в Україні відзначено, що «у Дорожній карті з питань верховенства права за досліджуваними сферами (правосуддя, боротьба з корупцією, юстиція, свобода та безпека) зазначено: 28 Директив Європейського Парламенту та Ради; 12 Регламентів Європейського Парламенту та Ради; 7 Рамкових Рішень Ради і 3 Рішення Ради; 1 Рекомендацію Ради; по 1 Рекомендації Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської Комісії), GRECO і OECD; 2 міжнародні конвенції; 2 документи міжнародних інституцій (оцінки і звіти); а також 1 проект Директиви (про боротьбу з корупцією). Найбільша кількість Регламентів (12) і Директив (25) передбачена за сферою «Юстиція, свобода та безпека»». [128, с. 5]. Вказане дослідження засвідчує значний масив кримінального права ЄС, що потребує адаптації на сучасному етапі розвитку євроінтеграційних процесів.

Характеризуючи первинне право кримінальної політики ЄС за ДФЄС зазначимо, що закріплено основоположні статутні норми, що є визначальними для уясування вимог реалізації кримінально-правової політики України. Так, згідно ст. 83 ДФЄС «Європейський Парламент та Рада за допомогою директив, ухвалених згідно зі звичайною законодавчою процедурою, можуть встановити мінімальні правила щодо визначення кримінальних злочинів та санкцій у сфері особливо тяжкої злочинності транскордонного змісту, що впливає з природи або наслідків таких злочинів або з особливої необхідності спільно боротися проти

них. До цієї сфери належать: тероризм, торгівля людьми та сексуальна експлуатація жінок і дітей, незаконна торгівля наркотиками, незаконна торгівля зброєю, відмивання грошей, корупція, підробка платіжних засобів, комп'ютерні злочини та організована злочинність. Залежно від тенденцій розвитку злочинності Рада може ухвалити рішення, що визначає інші сфери злочинності згідно з критеріями, визначеними в цій частині. Рада діє одностайно після отримання згоди Європейського Парламенту. 2. Якщо наближення кримінального законодавства доводить істотну важливість забезпечення ефективного виконання політики Союзу у сфері, де вжито заходів із гармонізації, директиви можуть запровадити мінімальні правила, що визначають кримінальні злочини та санкції у відповідній сфері. Без шкоди статті 76 такі директиви ухвалюються такою самою звичайною або спеціальною законодавчою процедурою, якої дотримувались для ухвалення відповідних заходів із гармонізації». [89].

Зазначена стаття Договору визначає Союзу компетенцію за формальним критерієм застосування джерела кримінального права ЄС (Директива), підстави та умови розробки та прийняття, а також основну сферу боротьби зі злочинністю, боротьба з якою має здійснюватися на єдиних основах.

За правилами ст. 67 ДФЄС «Союз є простором свободи, безпеки та правосуддя, де поважаються основоположні права та різні правові традиції і правові системи держав-членів. 2. Союз забезпечує відсутність контролю осіб на внутрішніх кордонах та формує спільну політику притулку, імміграції та контролю на зовнішніх кордонах на основі солідарності держав-членів та справедливого ставлення до громадян третіх країн. Для цілей цього Розділу особи без громадянства розглядаються як громадяни третіх країн. 3. Союз докладає зусиль для забезпечення високого рівня безпеки за допомогою заходів із запобігання та боротьби проти злочинності, расизму й ксенофобії та заходів з координації та співпраці органів поліції, правосуддя та інших компетентних

органів, а також шляхом взаємного визнання судових рішень у кримінальних справах та, в разі потреби, наближення норм кримінального права» [89].

Крім того, у ст. 75 ДФЄС визначено, що «коли це необхідно для досягнення цілей, встановлених у статті 67, щодо запобігання та боротьби проти тероризму та пов'язаної із ним діяльності, Європейський Парламент та Рада, діючи згідно зі звичайною законодавчою процедурою за допомогою прийняття регламентів, визначає рамки адміністративних заходів щодо руху капіталу та платежів, зокрема заморожування рахунків, фінансових активів або економічних прибутків, що належать або власниками чи утримувачами яких є фізичні або юридичні особи, групи або недержавні утворення. Рада за пропозицією Комісії ухвалює заходи для застосування рамок, зазначених у частині 1. Акти, зазначені в цій статті, містять необхідні положення про правові гарантії.

Елементом кримінального права ЄС первинного рівня також є положення ст. 325 ДФЄС, якою встановлено, що Союз та держави-члени протистоять шахрайству та будь-якій іншій протизаконній діяльності, що зачіпають фінансові інтереси Союзу, за допомогою заходів, що вживаються відповідно до цієї статті. Ці заходи діють як засіб стримування та як такі, що надають ефективний захист в державах-членах та в усіх установах, органах, службах та агенціях Союзу. 2. Держави-члени вживають таких самих заходів для протистояння шахрайству, що зачіпає фінансові інтереси Союзу, яких вони вживають для протистояння шахрайству, що зачіпає їхні власні фінансові інтереси» [89].

Таким чином, ДФЄС у вказаних статтях визначає сферу, компетенцію та єдині засадничі засади кримінального права ЄС. Наявність таких основ суттєво відрізняє завдання вектору кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції, від, наприклад, міжнародної кримінально-правової політики. Щодо останньої, А.А. Музика та Є.В. Лашук вважають, що «до невід'ємних складових механізму реалізації міжнародної кримінально-правової політики

належать критерії криміналізації (декриміналізації), пеналізації (депеналізації) відповідних діянь. При цьому проблема визначення критеріїв криміналізації має особливе значення для міжнародної політики і права в цілому, оскільки вона (проблема) може мати глобальні політичні наслідки» [107, с. 86]. Погоджуючись з таким твердженням зазначимо, що джерела кримінальної політики ЄС за сферою, регламентованою нормами ДФЄС, є основними критеріями криміналізації (декриміналізації), пеналізації (депеналізації) відповідних діянь.

В контексті складів кримінальних правопорушень, які визначені в ДФЄС, зазначимо, що вони на сьогодні є серйозними транскордонними правопорушеннями, а тому визначення єдності боротьби з такими правопорушеннями є цілком логічним та обгрунтованим. Наприклад, Ю. В. Баулін виділяє такі шляхи розвитку кримінального права України, зокрема: «а) удосконалення диспозицій статей КК, що передбачають ознаки тероризму, екологічних злочинів, злочинів у сфері комунікацій, відмивання «брудних грошей» тощо; б) прискорення процесів імплементації норм міжнародних договорів у КК; в) більш широке застосування універсального й національного принципів кримінально-правової юрисдикції України; г) вирішення питання про врахування вироків судів іноземних держав; д) урегулювання проблем видачі й передачі злочинців іноземній державі або міжнародному суду; е) удосконалення законодавства щодо відповідальності за вчинення злочинів організованою групою й злочинною організацією; ж) легітимація таких обставин, що виключають злочинність діяння, як контрольована поставка, застосування зброї, спеціальних засобів і фізичної сили; з) удосконалення підстав виключення відповідальності або обов'язкового і безумовного звільнення від кримінальної відповідальності чи пом'якшення такої відповідальності представників державних органів, упроваджених в організовані злочинні угруповання, тощо» [12, с. 27-28].

У юридичній літературі вказується, що «згідно з усталеною практикою Суду ЄС для цілей тлумачення положень права ЄС необхідно враховувати не лише його формулювання, а й його контекст і цілі» [145, с. 285]. Стосовно функціонування Суду справедливості ЄС Т. Комарова, досліджуючи питання преюдиційного запиту до Суду справедливості ЄС, обсяг правотлумачення та юрисдикцію зазначає: «звернення із преюдиційним запитом, як правило, має стосуватися тлумачення первинного законодавства або тлумачення та дійсності вторинного законодавства» [83, с. 8]. Науковиця вважає, що прийнятними для Суду справедливості ЄС можуть бути такі преюдиційні запити: «тлумачення Договору про Європейський Союз, Договору про функціонування Європейського Союзу та Договору про функціонування Європейського співтовариства з атомної енергії, тлумачення Хартії основоположних прав ЄС, тлумачення договорів про приєднання, тлумачення та чинність вторинного законодавства (регламенти, директиви, рішення, рамкові рішення), а також актів «м'якого права» (тобто рекомендацій), тлумачення міжнародних договорів, укладених Європейським Союзом (наприклад, Угоди про асоціацію між Україною та ЄС), а також правових актів, прийнятих на їх основі (наприклад, рішень рад асоціації), тлумачення раніше прийнятих рішень Суду справедливості та викладених у них загальних принципів права». [83, с. 8]

Це важливе питання, оскільки контекст та цілі конкретного джерела кримінального права ЄС у такій складній правовій системі, як правило, обмежуються конкретною сферою суспільних відносин, процедурами тощо. Тому навіть застосування загальної термінології в розумінні різних джерел кримінального права ЄС може мати різний зміст. Крім того, врахування контекстно-цілових характеристик джерела кримінального права ЄС дозволяє найбільш оптимально адаптувати його норми у національне законодавство,

водночас, не руйнуючи систему національного кримінального законодавства, його особливості.

На вказану проблему звертає увагу М.В. Карчевський. Досліджуючи питання розвитку кримінального права в умовах глобалізації науковець зазначає, що «глобалізація є необхідною умовою сталого розвитку людства, вона характеризується як позитивними результатами, так і негативними наслідками; – найбільш небезпечним наслідком глобалізації у сфері права є суб'єктно-об'єктна трансформація, втрата суверенітету та набуття державою статусу об'єкта відносин інших учасників глобалізаційних процесів; як один з напрямів мінімізації наслідків глобалізації можна розглядати глокалізацію; в сфері кримінально-правового регулювання вона передбачає встановлення ризиків включення національного правового поля у глобалізаційні процеси, визначення особливостей національного правового регулювання, що потребують збереження, формулювання та втілення національної позиції у глобальному дискурсі». [64, с. 108].

Для уникнення колізій між актами законодавства ЄС та національним кримінальним законодавством важливим є наявність механізмів їх вирішення. Такі механізми тлумачення законодавства Судом ЄС втілюють концепцію так званого «живого» права у цьому аспекті. Наприклад, у юридичній літературі зазначається, що «у 2005 році в рішенні Суду ЄС у справі Марії Пупіно було сформульовано вимогу тлумачення національного законодавства відповідно до цілей, на досягнення яких спрямовані норми європейських законодавчих актів. Так, § 41 рішення встановлює: «застосовуючи національне право, національний суд, наскільки можливо, повинен тлумачити його у світлі букви і мети рамкового рішення, з тим, щоб досягти результату, передбаченого цим рішенням. Також встановлено, що національний суд залишається «пов'язаним загальними принципами права, зокрема правової визначеності і заборони зворотної сили

закону» (§ 44). Зобов'язання з тлумачення відповідно з європейським правом в жодному випадку не може примусити до *contra legem* (проти закону) тлумачення національного законодавства з метою реалізації положень Рамкового рішення (§ 47)» [119, с. 14]

У науці кримінального права нормативне вираження окремих джерел кримінального права ЄС сприймається досить критично. Наприклад, С.Я. Лихова зазначає: «рамкове рішення про боротьбу з організованою злочинністю зобов'язує держави-учасниці ЄС установити кримінальну відповідальність за участь у злочинній організації. Але в ньому не уточнюється, про які саме злочини йдеться. Єдиним орієнтиром є вказівка, що члени злочинної організації повинні керуватися бажанням отримати внаслідок своєї злочинної діяльності прямо або опосередковано матеріальну вигоду. Проте ця вказівка стосується мотиву, а не інтересу того, хто вчиняє злочин. Таким чином, мета цієї норми сформульована не досить конкретно (окрім загального заклику до боротьби з організованою злочинністю). Держави-учасниці ЄС повинні точно знати, проти кого вони мають застосовувати кримінальні репресії і проти чого боротися. Ця неясність не узгоджується із принципом належного управління. У статтях 255–256 КК України містяться норми, спрямовані на боротьбу зі злочинною діяльністю злочинної організації. Але формулювання у цих нормах, як і в ч. 4 ст. 28 КК України, не є чіткими і містять досить неконкретні формулювання й оціночні поняття, що, у свою чергу, не покращує вітчизняне кримінальне законодавство». [184, с. 153].

Таким чином, розглядаючи кримінально-правову політику України в умовах євроінтеграції як частину певних глобалізаційних процесів необхідним видається виконання як завдань щодо досягнення вимог *acquis* ЄС, так і аналізу та визначення особливостей національної правової системи у цій сфері, що можуть відрізнятися від правової системи ЄС та підлягають збереженню без впливу євроінтеграційних процесів.

Про складність виконання вимог наближення кримінального законодавства до правової системи ЄС наголошує В. О. Туляков. Науковець стосовно апроксимації у сфері кримінального матеріального права вказує, що «у більш розвинутому переліку це: (а) участь у злочинній організації, як визначено в Рамковому рішенні Ради 2008/841/ЈНА; (b) тероризм, як визначено в Директиві (ЄС) 2017/541 Європейського Парламенту та Ради; (с) торгівля людьми, як визначено в Директиві 2011/36/ЄС Європейського Парламенту та Ради; (d) сексуальна експлуатація дітей та дитяча порнографія, як визначено в Директиві 2011/93/ЄС Європейського Парламенту та Ради (е) незаконний обіг наркотичних засобів та психотропних речовин, як визначено в Рамковому рішенні Ради 2004/757/ЈНА; (f) корупція, як визначено в Конвенції, розробленій на основі статті К.3(2)(с) Договору про Європейський Союз про боротьбу з корупцією за участю посадових осіб Європейських Співтовариств або посадових осіб держав-членів Європейського Союзу та в Рамковому рішенні Ради 2003/568/ЈНА; (g) відмивання грошей, як визначено в Директиві (ЄС) 2018/1673 Європейського Парламенту та Ради; (h) підробка платіжних засобів, як визначено в Директиві (ЄС) 2019/713 Європейського Парламенту та Ради; (i) підробка валюти, включаючи євро, як визначено в Директиві 2014/62/ЄС Європейського Парламенту та Ради; (j) комп'ютерні злочини, як визначено в Директиві 2013/40/ЄС Європейського Парламенту та Ради; (k) незаконний обіг зброї, боєприпасів та вибухових речовин, як визначено у Протоколі проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року; (l) шахрайство, включаючи шахрайство та інші кримінальні правопорушення, що впливають на фінансові інтереси Союзу, як визначено в Директиві (ЄС) 2017/1371 Європейського Парламенту та Ради; (m) екологічні злочини, включаючи незаконну торгівлю видами тварин, що

перебувають під загрозою зникнення, та видами і сортами рослин, що перебувають під загрозою зникнення, як визначено в Директиві 2008/99/ЄС Європейського Парламенту та Ради, а також злочини, пов'язані із забрудненням з суден, як визначено в Директиві 2005/35/ЄС із поправками, внесеними Директивою 2009/123/ЄС; (n) сприяння несанкціонованому в'їзду та проживанню, як визначено в Рамковому рішенні Ради 2002/946/ЈНА та Директиві Ради 2002/90/ЄС». [205, с. 326-327]. І.М. Сопілко та С. Я. Лихова зазначають: «під час аналізу окремих європейських нормативних актів виникають певні зауваження. В окремих випадках їх нечіткі формулювання ускладнюють їх імплементацію у вітчизняне законодавство. Наприклад, основною вадой Рамкового рішення ЄС про боротьбу із сексуальною злочинністю та дитячою порнографією є невизначеність об'єкта. Це Рішення спрямоване не лише на захист неповнолітніх, а й на захист осіб, які мають вигляд дитини. Також йдеться про реалістичні зображення неіснуючої дитини. Цей феномен розглядається як віртуальна дитяча порнографія. Подібні репрезентації не завдають реальної шкоди інтересам конкретної особи, адже її не існує у реальному житті. Також не встановлено, що такі дії викликають конкретну небезпеку для неповнолітніх. Подібний підхід є прикладом розширеного тлумачення термінологічного звороту «дитяча порнографія». Саме тому європейський законодавець має обґрунтувати необхідність встановлення кримінальної відповідальності за такі дії. Інакше є підстави для висновку про необхідність заборони порнографії у цілому як окремого феномена суспільного життя. На нашу думку, боротися з таким явищем за допомогою кримінально-правових репресій не уявляється можливим». [184, с. 152-153].

Слід зазначити, що усі вказані джерела кримінального права ЄС містять різні вимоги щодо криміналізації діянь, описаних в них, різне співвідношення застосування принципу субсидіарності та частку врахування національного

кримінального законодавства держав-членів ЄС. З огляду на наведене, фактично усі джерела кримінального права ЄС потребують вироблення окремих механізмів адаптації на національному рівні, співвіднесення з особливостями національного законодавства.

Крім того, В.О. Туляков також зазначає: «існує певна кількість інших видів злочинів, гармонізація яких пов'язується із «загальноєвропейськими» через «подвійну превенцію» чи гармонізацію санкцій. Цей невичерпний перелік на сьогодні включає такі склади як: (a) підробка та піратство продукції; (b) незаконний обіг культурних цінностей, зокрема антикваріату та творів мистецтва; (c) підробка адміністративних документів та їх незаконний обіг (d) вбивство або нанесення тяжких тілесних ушкоджень; (e) незаконна торгівля людськими органами та тканинами (f) викрадення, незаконне позбавлення волі або захоплення заручників (g) організоване або збройне пограбування; (h) рекет та вимагання; (i) торгівля викраденими транспортними засобами; (j) податкові злочини, пов'язані з прямими та непрямими податками і визначені національним законодавством держав-членів, які караються позбавленням волі або арештом на строк не менше одного року; (k) зловживання на ринку, інсайдерські операції та маніпулювання ринком; (l) порушення обмежувальних заходів Союзу, визначених у Директиві Європейського Парламенту та Ради». [205, с. 327].

Формулюючи поняття вектору кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції ми виходили з того, що його предмет передбачає виконання конкретних завдань та забезпечення постійних парвоохоронних функцій держави у сфері правового простору ЄС, що частково враховує надбання міжнародної кримінально-правової політики, в тому числі, містить вимоги відповідності основним принципам функціонування ЄС, а також забезпечення розвитку національної кримінально-правової політики в таких нових для правової системи України умовах.

Видається, що належне та дієве виконання такого завдання є можливим у випадку наявності структурування обов'язкових складових, які слід врахувати, створення в цій частині цілісної концепції.

У науці кримінального права В.І. Борисов та П.Л. Фріс наголошують на «існуванні «рівневого аналізу кримінально-правової політики, що дає підстави виділяти: доктринальний, програмний, законодавчий, правозастосовний, правовиконавчий та науковий рівні. Доктринальний рівень передбачає існування державно-політичної доктрини кримінально-правової політики. Як і будь-яка інша політика, кримінально-правова політика передбачає наявність стратегічного політичного бачення розвитку.

Програмний рівень тісно пов'язаний із доктринальним і передбачає наявність чітких як стратегічних, так і тактичних (короткострокових) планів у галузі законодавчої діяльності та регулювання правозастосовної діяльності у сфері кримінально-правової політики.

Законодавчий (правотворчий) рівень пов'язаний із безпосередньою діяльністю щодо розробки та прийняття кримінально-правових актів і директивних (підзаконних) документів, що визначають застосування кримінально-правових норм та інститутів. У правотворчій діяльності держави втілюються стратегічні завдання боротьби зі злочинністю.

Правовиконавчий рівень – найоб'ємніший, оскільки охоплює сферу дотримання кримінально-правових норм, що здійснюється переважною більшістю громадян нашої країни.

Правозастосовний рівень пов'язаний зі сферою застосування кримінально-правових норм та інститутів правоохоронними і судовими органами.

Науковий рівень охоплює розробку концепцій кримінально-правової боротьби зі злочинністю, яке здійснюється в діяльності науково-дослідних установ та окремих учених, що розробляють цю проблематику» [14, с. 20-21]. Як

уже зазначено, ми вважаємо, що вектор кримінально-правової політики України в умовах євроінтеграції характеризується конкретними завданнями, що не обмежуються виконанням завдання щодо вступу до ЄС.

Так, ця сфера призначена забезпечити реалізацію загальних зобов'язань щодо приведення правової системи України до вимог законодавства ЄС у сфері боротьби зі злочинністю, побудови принципів і форм взаємоузгодженості, взаємодії та врахування у національній правовій системі законодавства ЄС, що динамічно змінюється, визначення форм взаємовпливу національного кримінального законодавства на розвиток законодавства ЄС вцілому, а також подальше функціонування матеріального кримінального права в площині міжнародного, наднаціонального (право ЄС), директив зобов'язального характеру щодо криміналізації окремих суспільно-небезпечних діянь з визначенням на національному рівні способу, конструкції та сфери криміналізації конкретних кримінальних правопорушень, визначення і реалізація подальшої уніфікації кримінального законодавства з законодавством держав-членів ЄС, врахування принципів (спільних цінностей ЄС) як принципів побудови і застосування кримінального закону, що наповнюються конкретним змістом практикою Суду справедливості ЄС.

Визначена характеристика вказує на доцільність та обґрунтованість визначення і виокремлення вектору кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції, предмет якого обумовлений реалізацією специфічних функцій (виконання завдань по вступу до ЄС, членства у ЄС) на постійній основі.

Рівневий аналіз вектору кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції, предмет якого визначено у підрозділі 2.1, дослідження дає можливість визначити рівні такої політики та їх змістовні характеристики.

Так, доктринальним рівнем визначення стратегічного напрямку на вступ до ЄС у Конституції України.

Програмний рівень характеризується стратегією наближення кримінального законодавства до *acquis* ЄС, що втілені у вимогах до України у сфері кримінально-правової політики на основі є Угоди про асоціацію з ЄС, а також «сформованих кластерів Дорожньої карти з питань верховенства права». [42].

Законодавчий (правотворчий) рівень пов'язаний із безпосередньою діяльністю щодо розробки та прийняття цільових змін до кримінального законодавства з метою наближення матеріального кримінального права України до *acquis* ЄС, визначення засад імплементації законодавства ЄС у національне кримінальне право.

Правовиконавчий рівень – охоплює сферу дотримання адаптованих до кримінального права ЄС кримінально-правових норм.

Правозастосовний рівень пов'язаний зі сферою застосування кримінально-правових норм та інститутів правоохоронними і судовими органами. Цей рівень забезпечує реалізацію трансформованого кримінального законодавства у національній правовій системі з урахуванням спільних принципів ЄС, практики ЄСПЛ, практики Суду справедливості ЄС тощо.

Науковий рівень охоплює розробку концепції кримінально-правової боротьби зі злочинністю на основі виконання вимог ЄС, динаміки наближення законодавства України про кримінальну відповідальність, визначення способу взаємозв'язку кримінальної політики ЄС (у сфері виключної компетенції, та двоохрівневої, з поділом компетенції між ЄС та національним законодавством держав-членів) та кримінально-правової політики України.

Таким чином, змістовний аналіз рівнів вектору кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції надає можливість з наукової точки зору охопити завдання, що не обмежуються виконанням завдання щодо вступу до ЄС, а повинно забезпечити реалізацію загальних зобов'язань щодо приведення

правової системи України до вимог законодавства ЄС у сфері боротьби зі злочинністю, побудови принципів і форм взаємоузгодженості, взаємодії та врахування у національній правовій системі законодавства ЄС, що динамічно змінюється, визначення форм взаємовпливу національного кримінального законодавства на розвиток законодавства ЄС в цілому, а також подальше функціонування матеріального кримінального права в площині міжнародного, наднаціонального (право ЄС), директив зобов'язального характеру щодо криміналізації окремих суспільно-небезпечних діянь з визначенням на національному рівні способу, конструкції та сфери криміналізації конкретних кримінальних правопорушень, визначення і реалізація подальшої уніфікації кримінального законодавства з законодавством держав-членів ЄС, врахування принципів (спільних цінностей ЄС) як принципів побудови і застосування кримінального закону, що наповнюються конкретним змістом практикою Суду справедливості ЄС.

2.3. Напрями кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції

Набуття Україною статусу кандидата в держави-члени Європейського Союзу та необхідність досягнення гармонізації правової системи із законодавством ЄС у контексті кримінального законодавства актуалізує питання щодо обрання способів гармонізації, вирішення питання щодо меж обов'язкового відтворення норм кримінального законодавства ЄС у національній правовій системі та виокремлення сфери кримінального законодавства, що в цілому відповідає законодавству ЄС та не потребує трансформації.

Д. Балобанова вказує, що «розгалужена наука кримінального права повинна складатися з кримінальної догматики, кримінальної політики та кримінальної етіології. Тобто кримінальне право є наукою, яка систематично вивчає як

юридичну сторону окремих проявів злочинності з їх наслідками у виді покарання, так і генезис злочинності в цілому; висвітлюючи існуючі засоби боротьби зі злочинністю, вона прямує до більш вдалої та доцільної організації цієї боротьби шляхом вказівки на необхідні реформи та розробки на твердих підставах кращого кримінального законодавства» [9, с. 43]. В цілях нашого дослідження наука кримінального права покликана забезпечити розробку кращого кримінального законодавства, відповідного правовій системі ЄС. Водночас, враховуючи визначення поняття «кримінально-правова політика» інтеграційні процеси держави мають з одного боку забезпечити врахування вимог кримінально-правової політики ЄС на основі її джерел та з іншого боку, зберегти національну систему кримінально-правової політики.

В.І. Борисов зазначає, що «на відміну від кримінального права, що являє собою більш-менш усталене явище, особливо стосовно положень Загальної частини, кримінально-правова політика – рухоме явище, вона більш гостро реагує на соціальні процеси та відносно швидко піддається змінам курсу політичного життя країни. Разом із тим кримінальне право становить інструмент кримінально-правової політики. Управління практичним застосуванням норм законодавства про кримінальну відповідальність означає проведення в життя політики держави у сфері боротьби зі злочинністю. При цьому разом із вирішенням загальноправових завдань, необхідних для забезпечення функціональної дії кримінального права (наприклад, визначення принципів кримінального права, змісту його інститутів та субінститутів, підходів щодо виявлення суспільно небезпечних явищ, умов їх криміналізації (декриміналізації), встановлення видів та меж караності, техніки формування норм законів про кримінальну відповідальність, процедури прийняття таких законів, забезпечення їх якості та ефективності у практичному застосуванні), особливої актуальності для

суспільства набуває визначення у певний час розвитку держави пріоритетних напрямів такої боротьби» [15, с 236].

Аналіз джерел кримінального права ЄС дозволяє виокремити предмет вектора кримінально-правових політики держави у сфері євроінтеграції.

Зважаючи на надане в роботі визначення вектора кримінально-правової політики України в умовах євроінтеграції, що спрямований на вироблення стратегії і тактики, формулювання основних завдань, напрямів і цілей наближення національного кримінального законодавства до вимог ЄС, частково держав-членів ЄС із збереженням особливостей національного кримінального законодавства, формування основ функціонування кримінально-правової політики в правовому просторі ЄС та розробки правових засобів їх досягнення та подальшого функціонування слід виокремити окремі напрямки кримінально-правової політики України в межах заданого вектора. На нашу думку, такі напрямки можуть бути визначені в залежності від сфери застосування кримінального права ЄС, принципу субсидіарності, засад співвідношення права ЄС та національного кримінального законодавства держав-членів ЄС. З цих підстав залежно від вимог *acquis* ЄС (джерел їх формального закріплення) можемо виділити такі напрямки: 1) напрямок приведення у відповідність національного кримінального законодавства до обов'язкових вимог *acquis* ЄС. Це напрямок передбачає встановлення, адаптацію та забезпечення повноцінного врахування мінімальних правил ЄС щодо кримінальних правопорушень та покарань. Спосіб реалізації – повне відтворення у кримінальному законодавстві окремих кримінальних правопорушень, їх ознак, на основі міжнародних договорів; 2) напрямок імплементації стандартів захисту прав людини кримінально-правовими засобами на основі варіативної адаптації, вибір способів якої спроможний забезпечити виконання конкретних вимог *acquis* ЄС та передбачає врахування особливостей національного кримінального

законодавства держав-членів. Спосіб реалізації – забезпечення кримінально-правової охорони прав та свобод людини у відповідності до спільних цінностей ЄС; 3) напрямок встановлення поетапних правил забезпечення *acquis* ЄС в окремих сферах як зобов'язання подальшого врахування розвитку кримінально-правової політики ЄС в національній правовій системі (ратифікація Конвенцій, міжнародних договорів, що передбачають подальший розвиток та уточнення зобов'язань в інших джерелах права ЄС (наприклад, директивами Ради ЄС). Спосіб реалізації – системне врахування змінних вимог права ЄС у відповідних сферах шляхом відображення в національному кримінальному законодавстві правил імплементації таких положень (наприклад, вимоги Конвенцій, розвинуті директивами Ради ЄС (інколи декількома) щодо спеціальної конфіскації, відповідальності юридичних осіб тощо); 4) напрямок врахування практики Суду справедливості ЄС як міжнародного судового органу, що здійснює офіційне тлумачення кримінального права ЄС, забезпечує відповідність законодавства держав-членів ЄС положенням Хартії основоположних свобод ЄС, з урахуванням практики ЄСПЛ. Спосіб реалізації – визначення правил застосування рішень Суду справедливості ЄС у сфері кримінального законодавства, зокрема, закріплення в національному кримінальному законодавстві як джерела кримінального законодавства, врахування у правозастосуванні правових позицій.

Зазначені вихідні напрями підлягають врахуванню на етапі реалізації кримінально-правової політики України як кандидата в члени ЄС та не втратять своєї актуальності і після вступу до ЄС.

Окреслені напрями приведення законодавства у відповідність до вимог законодавства ЄС з урахуванням комплексності врахування різних джерел та різного ступеня їх обов'язковості (застосування принципу субсидіарності) обумовлює наявність у роботі різних термінів: 1) адаптація – як загальне поняття, вміщене у законодавстві щодо врахування законодавства ЄС; 2) імплементація –

в контексті врахування міжнародних договорів та Конвенцій; 3) апроксимація та транспозиція – як способи наближення законодавства щодо джерел кримінального права ЄС, що містять обов’язкові та, водночас, варіативні види криміналізації та пеналізації діянь.

Напрямів розвитку кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції налічується дуже багато. Наприклад, автори проекту КК (Ю.В. Баулін, О. Бакумов) зазначають про одне із завдань розробки нового проекту КК, яким визнаються «перспективи імплементації *acquis communautaire* ЄС. Зокрема, якщо чинні для України міжнародні договори більшою мірою імplementовано до КК відповідно до його концептуальних положень, то *acquis communautaire* ЄС потребує повного врахування положень відповідних актів ЄС. Згідно зі ст. 83 Договору про функціонування Європейського Союзу (Лісабонський договір) від 13 грудня 2007 року, На сьогодні ухвалені акти ЄС, які передбачають, зокрема, кримінально-правові засоби боротьби з такими злочинами, як: тероризм, торгівля людьми, сексуальна експлуатація жінок і дітей, незаконна торгівля наркотиками, відмивання грошей, корупція, підробка засобів платежу, комп’ютерні злочини, організована злочинність, рецидив, незаконна торгівля тканинами й клітинами людини, порушення фінансових інтересів ЄС, зловживання на ринку, незаконний в’їзд, проїзд або проживання в країні ЄС, незаконне працевлаштування в країні ЄС, расизм і ксенофобія, захист довкілля. Крім того, підлягають імплементації положення *acquis communautaire*, що стосуються юрисдикції, пособництва та підбурювання, готування і замаху, покарань для фізичних осіб, звільнення їх від покарання, дискваліфікації, відповідальності юридичних осіб, зокрема санкції, що можуть до них застосовуватися, термінологія, ознаки, що підвищують та знижують тяжкість злочинів, ознаки складу окремих кримінальних правопорушень та їх караність тощо. Вочевидь, що успішна імплементація *acquis communautaire* неможлива в рамках чинного КК, але є обов’язковою для нового

КК». [148, с. 22-23]. Зазначимо, що необхідність та доцільність розробки та прийняття нового КК України є обґрунтованою та свідчить про зміну пострадянської традицій кримінально-правового регулювання на основі модельного кодексу для країн СНД, водночас названі авторами перспективи є цілком визначеними завданнями та обов'язками держави на шляху до вступу до ЄС, що вказує на необхідність реформування чинного національного законодавства, тобто норм чинного КК України.

Варто зазначити, що питання з'ясування вимог *acquis communautaire* ЄС та визначення конкретних завдань у цій сфері є неоднозначним як з точки зору приведення у відповідність національного законодавства до вимог ЄС, так і з точки зору динамічного розвитку законодавства ЄС, форм реалізації кримінально-правової політики на рівні наднаціональному (органами ЄС) та законодавством держав-членів ЄС. Так, наприклад, Ю. Микитин констатує: «попри значні досягнення у розвитку кримінально-правової і кримінально-процесуальної політики ЄС, залишаються актуальними необхідність подальшої гармонізації кримінального законодавства країн ЄС та, одночасно, меж збереження суверенітету в цій сфері» [104, с. 122]. На його думку, проблема «мала б вирішуватися також на рівні установчого договору ЄС, як базового джерела кримінально-правової і кримінально-процесуальної політики ЄС і формулюванням системи відповідних критеріїв і особливостей». [104, с. 122].

К.В. Смирнова, досліджуючи питання джерел права ЄС, вважає, що «інструментами законодавчої практики Євросоюзу служать форми фіксації норм права, що виступають визначальним чинником розвитку європейського інтеграційного об'єднання та мають характерні особливості, акумулюючи в собі елементи джерел міжнародного та внутрішнього права» [183, с. 22]. Враховуючи наведене, напрямками вектору кримінально-правової політики в умовах

євроінтеграції є визначення способів та форм забезпечення інтеграції з урахуванням складної структури джерел кримінального права ЄС.

Д.О. Балобанова обґрунтовує: «динаміка кримінального права має формуватися технічно з позицій наступності і узгодженості на національному рівні, і має ідеологічно відповідати правовій політиці, яка діє на глобальному (міжнародному) рівні і прийнята державою. Таку динаміку для кримінального права слід визначити як «динаміка стійкого розвитку». Стійкий розвиток кримінального права має представляти собою періоди прогресивного руху та обумовленого спокою, повний комплекс яких спрямований на досягнення запланованої мети» [10, с. 8].

Зазначимо, що державою на усіх рівнях проголошено реалізацію зовнішньої політики на вступ та повну інтеграцію до ЄС, тому стійкий розвиток кримінального права підпорядкований цій визначеній стратегічній меті, що обумовлює виконання усіх завдань на шляху до неї.

Напрями кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції можна класифікувати за різними критеріями, від переліку суспільно-небезпечних діянь і до правових форм інтеграції. В контексті міжнародної кримінально-правової політики А.А. Музика та Є.В. Лащук досліджуючи напрями такої політики зазначають: «вектори зазначеної політики безпосередньо впливають з її стратегічних завдань, вони відображені, зокрема, у підсумковому документі Всесвітнього Саміту ООН (Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/60/1, прийнята на 60-й сесії 16 вересня 2005 р.). Серед найважливіших напрямів протидії злочинності у цьому документі передбачено такі: протидія тероризму, транснаціональній злочинності (що містить контрабандне переміщення людей, торгівлю людьми, наркотики, незаконну торгівлю вогнепальною зброєю), організований злочинності й корупції; захист населення від геноциду, воєнних злочинів, етнічних чисток, злочинів проти людяності». [107, с. 86]. Аналіз видів

кримінальних правопорушень, визначених науковцями, дозволяє констатувати, що частина вказаних транснаціональних кримінальних правопорушень віднесена в правовій системі ЄС за принципом субсидіарності до компетенції органів ЄС, а не національного законодавства держав-членів, з метою єдності підходів до їх протидії в правовому просторі ЄС. Інші види правопорушень є завданнями інтеграції світового рівня, що є надважливим завданням кримінально-правової політики з огляду на триваючу агресію.

З огляду на євроінтеграційні процеси в державі кримінально-правова політика має забезпечити відповідність національного законодавства кримінальному праву ЄС. Досліджуючи способи гармонізації законодавства та джерела законодавства ЄС В.О. Туляков дійшов до висновку про необхідність наближення кримінально-правових заборон до кримінального законодавства ЄС, тобто апроксимацію. Він зазначає: «алгоритм відпрацювання апроксимації відомий: аналіз діючого кримінального законодавства ЄС супранаціонального рівня, практики Європейського суду справедливості, директив Європейської комісії, процедур притягнення до відповідальності за порушення чи недотримання законодавства ЄС, проектів Директив ЄК з приводу кримінальної політики криміналізації та пеналізації діянь (матеріальний, процедурний, процесуальний, пенітенціарний та превентивний аспекти), загальноєвропейського законодавства некримінального профілю, що потребує додаткового захисту нормами кримінального права». [201, с. 56]. Таким чином, дослідженню підлягають директиви Європейської комісії щодо кримінальної політики, практика Європейського суду справедливості, а способи імплементації цих джерел кримінальної політики ЄС в багатьох випадках вирішуються країнами-членами ЄС самостійно.

Д. Балобанова наголошує, що «кримінальна політика ЄС своїм корінням сягає в національний правопорядок, відповідно в якості джерел європейської

союзної кримінальної політики слід називати внутрішню політику країн-членів ЄС. Узгодженість волевиявлення держав при розробці норм міжнародного права має на увазі, перш за все, відповідність даних норм внутрішнім правопорядкам, від яких залежить позиція представників країн». [8, с. 69]. Враховуючи наведене, розвиток кримінального права ЄС заснований на системі кримінального права країн-членів та враховує особливості національних правових систем. До прикладу, Т.М. Анакіна та Л.В. Чорнозуб вважають, що «характерною тенденцією розвитку національного кримінального законодавства держав-членів ЄС є гармонізація підходів щодо визначення змісту правопорушень та відповідальності за їхнє вчинення. Зближення національного кримінального законодавства відбувається за допомогою директив Європейського Союзу на основі методу мінімальної гармонізації, що передбачає визначення необхідного переліку і змісту суспільно небезпечних діянь та встановлення засад відповідальності за такі діяння. У випадку найтяжчих суспільно небезпечних діянь, що належать до категорії «євро-злочини», санкції визначаються за принципом «мінімально-максимального» наближення. Цей метод дозволяє, з одного боку, забезпечити регулювання за допомогою єдиних стандартів, а з іншого – враховувати національні правові традиції у сфері кримінального права, зокрема, встановлювати більш суворі покарання або більш широкий перелік діянь, за які настає кримінальна відповідальність». [2, с. 165].

К.П. Задоя, аналізуючи положення імплементації європейського кримінального права у національне законодавство виокремлює такі напрями впливу установчих договорів ЄС на національне кримінальне право держав-членів ЄС, зокрема це положення установчих договорів ЄС, що прямо вимагають асиміляції права ЄС національним кримінальним правом; вплив, зумовлений статтею 4(3) ДЄС: установчі договори ЄС як «верхня межа» національного кримінального права держав-членів; вплив, зумовлений статтею 4(3) ДЄС:

позитивні зобов'язання держав-членів ЄС у сфері національного кримінального права; вплив, зумовлений статтею 325(1) та (2) ДФЄС» [58, с. 335-338]. Таким чином, родовим та постійно діючим джерелом імплементації вимог у сфері кримінального права ЄС для національного права є положення установчих договорів як первинний рівень, та відповідно, розвиток в інших нормативно-правових актах (директивах, регламентах, рамкових рішеннях тощо – як вторинний розвиваючий рівень гармонізації.

Напрями кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції можна класифікувати і за видами джерел кримінального права ЄС. Так, М.І. Хавронюк, визначаючи види джерел кримінального права ЄС в цілях адаптації відносить їх до окремих груп. Так, на думку науковця: «Перша група – акти щодо криміналізації та пеналізації певних діянь, згаданих у ст. 83 Договору про функціонування ЄС. Усього науковець налічує 22 джерела кримінального права ЄС (Конвенції, директиви та рамкові рішення)» [220]. Зазначимо, що сфера застосування ст. 83 ДФЄС містить мінімальні вимоги криміналізації та перелік транскордонних тяжких злочинів, для єдності боротьби з якими за принципом субсидіарності здійснюється чітка правотворча компетенція Союзу. Ознакою значного рівня чіткості адаптації є наявність саме різного виду Конвенцій, поряд з директивами та рамковими рішеннями.

О.М. Броневицька визначає способи, за допомогою яких держава може реалізувати свої міжнародно-правові зобов'язання щодо криміналізації тих чи інших діянь, а саме: «1) відсилка – безпосередня вказівка на дію норми міжнародного договору без опису її в тексті кримінального закону; 2) рецепція – норми міжнародного договору кримінально-правового характеру повністю включаються у кримінальний закон без будь-яких змін, при цьому може бути створено нову норму або ж внесено зміни до вже чинної; 3) інкорпорація – вже чинна кримінально-правова норма або ж нова норма кримінального закону

адаптується законодавцем для виконання державою своїх міжнародно-правових зобов'язань, враховуючи, наприклад, особливості термінології, яка використовується в КК України». [16, с. 11]. Залежно від сфери застосування та конкретних вимог криміналізації (рівня їх чіткості) фактично держави-члени ЄС обирають варіанти адаптації у національну кримінально-правову політику вказаних джерел кримінального права ЄС.

За здійсненою класифікацією М.І. Хавронюка: «друга група актів кримінального права ЄС – це комплексні акти, які безпосередньо вирішують окремі питання Загальної частини кримінального права і водночас належать до сфери кримінального процесу та міжнародного публічного права. Таких актів не багато. Це: 1) Рамкове рішення від 13 червня 2002 р. про європейський ордер на арешт та процедури передачі правопорушників між державами-членами; 2) Директива 2004/80 від 29 квітня 2004 р. про відшкодування шкоди жертвам злочинів; 3) Директива 2012/29 від 25 жовтня 2012 р. про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів та заміну Рамкового рішення 2001/220; 4) Рамкове рішення 2005/212 від 24 лютого 2005 р. про конфіскацію доходів, засобів і власності, одержаних злочинним шляхом; 5) Директива 2014/42 від 3 квітня 2014 р. про заморожування та конфіскацію засобів і доходів, одержаних злочинним шляхом, в Європейському Союзі; 6) Регламент 2018/1805 від 14 листопада 2018 р. про взаємне визнання постанов про заморожування та конфіскацію. Ці акти слід врахувати в положеннях чинного КК України та проєкту нового КК, де йдеться про видачу (екстрадицію), відшкодування шкоди (компенсацію та реституцію), захист прав потерпілих і спеціальну конфіскацію (конфіскацію майна та вилучення речі)» [220]. Зазначимо, що фактично усі перелічені джерела кримінального права ЄС увійшли у переговорну рамку щодо основ вступу України до ЄС та підлягають адаптації відповідно до Дорожньої карти з питань верховенства права.

Самостійним напрямом М.І. Хавронюк визначає умовну третю групу – акти, що визначають терміни, важливі для кримінального права. «Це терміни щодо: – вибухових речовин – Директива 2014/28 від 26 лютого 2014 року про гармонізацію законодавств держав-членів щодо надання на ринку вибухових речовин для цивільного застосування та нагляду за ними – предметів культури – Директива 2014/60 від 15 травня 2014 р. про повернення предметів культури, незаконно вивезених з території держави-члена, та про внесення змін до Регламенту (ЄС) 1024/2012 – зброї, боєприпасів тощо – Директива 2021/555 від 24 березня 2021 р. про контроль за придбанням та зберіганням зброї». [220].

Аналізуючи способи адаптації термінології зазначимо, що складність їх врахування залежить, на нашу думку, від виду джерела кримінального права ЄС (первинного чи вторинного), контексту та цілі прийнятого акту, що містить вимоги криміналізації. Наприклад, у п. 4 преамбули до Директиви ЄС 2024/1226 Європейського Парламенту та Ради від 24 квітня 2024 року про визначення кримінальних злочинів та покарання за порушення обмежувальних заходів ЄС та внесення змін до Директиви (ЄС) 2018/1673 (стосовно кримінальної відповідальності за порушення обмежувальних заходів) зазначено: «певна поведінка має становити кримінальний злочин також, якщо вона вчинена з серйозною недбалістю. Щодо кримінальних злочинів, визначених у цій Директиві, поняття «грубої недбалості» слід тлумачити відповідно до національного законодавства, враховуючи відповідну практику Суду Європейського Союзу» [231]. З вказаного положення, на нашу думку, слідує, що за відсутності такого поняття у національному кримінальному праві термін «груба недбалість» в контексті відповідальності за порушення обмежувальних заходів має швидше за все виступати критерієм криміналізації.

Зауважимо, що джерела кримінального права ЄС можуть тлумачитись шляхом прийняття рішень Судом справедливості ЄС. Тому слушною вважаємо

позицію розробників Проекту КК України щодо визначення загальної термінології для цілей кодифікованого акта. Проте складність тлумачення конкретних термінів контекстно-цільовим способом у взаємозв'язку з джерелом права ЄС інколи є єдиним способом уявити визначений справжній зміст. До прикладу, наведемо тлумачення Судом справедливості ЄС поняття «Особливо тяжкий злочин» у рішенні Суду (Першої Палати) від 6 липня 2023 року, *Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid (Особливо тяжкий злочин)*, C-402/22, в якому визначається поняття злочину, та особливо тяжкого злочину в контексті застосування Директиви 2011/95/ЄС Європейського парламенту та Ради від 13 грудня 2011 року щодо стандартів кваліфікації громадян третіх країн або осіб без громадянства як осіб, які отримують міжнародний захист, про єдиний статус для біженців або для осіб, які мають право на додатковий захист, а також зміст наданого захисту.

У висновках Суд вважає, «по-перше, що застосування статті 14(4)(b) Директиви 2011/95 передбачає виконання двох окремих умов, а саме: по-перше, що відповідний громадянин третьої країни був засуджений остаточним рішенням суду за особливо тяжкий злочин і, по-друге, що було встановлено, що цей громадянин третьої країни становить небезпеку для громади держави-члена, в якій він або вона перебуває. Отже, не можна стверджувати, що факт виконання першої з цих двох умов є достатнім для встановлення факту виконання й другої умови. Таке тлумачення цього положення слідує з його формулювання та з порівняння цього положення зі статтею 12(2)(b)⁹⁴ та статтею 17(1) Директиви 2011/95.⁹⁵ Що стосується першої з цих умов, за відсутності чіткого посилання на законодавство держав-членів з метою визначення його значення та сфери застосування, поняття «особливо тяжкий злочин», як правило, повинно мати незалежне та єдине тлумачення на всій території Європейського Союзу. По-перше, відповідно до свого звичайного значення, поняття «злочин», в цьому

контексті, характеризує дію або бездіяльність, яка становить серйозне порушення правопорядку відповідної громади і, тому є кримінально караною в межах цієї Директива 2011/95/ЄС Європейського парламенту та Ради від 13 грудня 2011 року щодо стандартів кваліфікації громадян третіх країн або осіб без громадянства як осіб, які отримують міжнародний захист, про єдиний статус для біженців або для осіб, які мають право на додатковий захист, а також зміст наданого захисту (OJ L 337, с. 9). Стаття 14(4)(b) цієї Директиви передбачає: «Держави-члени можуть позбавити, припинити або відмовити у поновленні статусу, наданого біженцю урядовим, адміністративним, судовим або квазі-судовим органом, якщо ... він або вона, будучи засудженим остаточним вироком за особливо тяжкий злочин, становить небезпеку для громади цієї держави-члена». 94 Стаття 12(2)(b) Директиви 2011/95 прямо передбачає, що громадянин третьої країни не може бути біженцем, якщо він чи вона вчинили серйозний неполітичний злочин за межами країни притулку до його чи її прийому як біженця, без будьякої вимоги встановлення, що ця особа становить небезпеку для громади держави-члена, в якій він чи вона перебуває. Стаття 17(1) Директиви 2011/95, що стосується надання додаткового захисту, який може пропонувати більш обмежений захист, ніж статус біженця, в пункті (b) стосується вчинення тяжкого злочину, а в пункті (d) - існування небезпеки для суспільства, і ці критерії прямо представлені як альтернативні умови, кожна з яких, взята окремо, тягне за собою відмову у праві на додатковий захист громади. По-друге, вираз «особливо серйозний», оскільки він додає два кваліфікатори до цього поняття «злочин», належить до злочину виняткової тяжкості. Що стосується контексту, в якому використовується поняття «особливо тяжкий злочин», то по-перше, слід враховувати прецедентну практику Суду за статтею 12(2)(b) Директиви 2011/95, яка стосується «тяжкого неполітичного злочину», та статтею 17(1)(b) цієї директиви, яка стосується «тяжкого злочину» беручи до уваги, що ці статті також призначені для

позбавлення міжнародного захисту громадянина третьої країни, який вчинив злочин певного ступеня тяжкості. По-друге, порівнюючи статті 12, 14, 17 та 21 Директиви 2011/95 очевидно, що законодавчий орган ЄС встановив різні вимоги щодо визначення ступеня тяжкості злочинів, на які можна посилалися, аби виправдати застосування підстави для виключення із системи міжнародного захисту або його скасування, чи примусового видворення біженця. Таким чином, стаття 17(3) Директиви 2011/95 стосується вчинення «одного або більше злочинів», а статті 12(2)(b) та 17(1)(b) цієї Директиви стосуються вчинення «тяжкого злочину». З цього слідує, що використання у статті 14(4)(b) Директиви 2011/95 виразу «особливо тяжкий злочин» підкреслює вибір законодавчого органу ЄС застосувати це положення за умови задоволення, між іншим, особливо суворої умови, щодо наявності остаточного засудження за злочин виняткової тяжкості, більш тяжкий, ніж злочини, які можуть виправдати застосування цих положень цієї директиви.

Що стосується оцінки тяжкості злочину у світлі статті 14(4)(b) Директиви 2011/95, то ця оцінка повинна проводитися на основі загального стандарту та загальних критеріїв. Однак, оскільки кримінальне законодавство держав-членів не є предметом загальних гармонізаційних заходів, оцінка повинна проводитися з урахуванням вибору, зробленого в рамках кримінальної системи відповідної держави-члена, щодо виявлення злочинів, які, з огляду на їх специфічні особливості, є винятково серйозними, оскільки вони найбільш серйозно послаблюють правовий порядок громади. Тим не менш, враховуючи, що це положення стосується остаточного засудження за «особливо тяжкий злочин» в однині, ступінь тяжкості злочину не може визначатися шляхом поєднання окремих злочинів, жоден з яких сам по собі не є особливо тяжким злочином. Зрештою, щоб оцінити ступінь тяжкості такого злочину, слід дослідити всі конкретні обставини відповідної справи. У зв'язку з цим важливе значення мають,

зокрема, підстави засудження, характер і розмір можливого та призначеного покарання, характер вчиненого злочину, всі обставини, пов'язані з вчиненням цього злочину, незалежно від того, чи був цей злочин умисним, а також характер і розмір шкоди, заподіяної цим злочином». [112, с. 46-50]. Т. Комарова наголошує, що «щодо практики Суду ЄС у сфері судового співробітництва у кримінальних справах, то вона виходить із того, що ЄС не може втручатися в повному обсязі у матеріальне кримінальне право держав-членів. Однак Суд справедливості неодноразово підкреслював, що задля поглиблення взаємної довіри між судами держав-членів, а також задля вільного обігу судових рішень у кримінальних справах в ЄС держави члени при закріпленні визначень кримінальних злочинів, а також санкцій у національному законодавстві мають поважати основоположні права, особливо право на захист, а відповідно і принцип законності у кримінальному провадженні». [82, с. 373]

Межі розсуду держав-членів ЄС в частині криміналізації та пеналізації кримінального права ЄС, що надає можливість обирати шляхи адаптації національного кримінального законодавства обумовлюють необхідність дослідження та врахування і кримінального законодавства держав-членів ЄС. Ми підтримуємо позицію Ю. В. Бауліна як одного з авторів проєкту нового КК, що «європеїзація Загальної частини проєкту КК передбачає не тільки врахування тих положень, які знайшли відображення в *acquis* ЄС, а й кращих законодавчих практик окремих держав – членів ЄС». [13]

Слід зауважити, що складність реалізації євроінтеграційної кримінально-правової політики України на сучасному етапі полягає у наявності дуже значної кількості джерел кримінального права ЄС, які необхідно належно адаптувати у короткі строки. Водночас, станом на сьогодні йдеться про вдосконалення чинного КК України, а тому терміни, що підлягають врахуванню у значенні джерел

кримінального права ЄС доцільно імплементувати для єдності врахування підстав криміналізації та виизначати у відповідних нормах КК України.

Узагальнюючи форми джерел кримінального права ЄС можемо зробити висновок, що форми адаптації вимог *acquis* ЄС в залежності від джерел їх формального закріплення містять зобов'язання: 1) повного відтворення у кримінальному законодавстві окремих кримінальних правопорушень, їх ознак, на основі міжнародних договорів; 2) імплементатії стандартів захисту прав людини кримінально-правовими засобами на основі варіативної адаптації, вибір способів якої спроможний забезпечити виконання конкретних вимог *acquis* ЄС; 3) встановлення правил забезпечення *acquis* ЄС в окремих сферах як зобов'язання подальшого врахування розвитку кримінально-правової політики ЄС в національній правовій системі (ратифікація міжнародних договорів з частковою імплементатією ; 4) врахування практики Суду справедливості ЄС.

2.4. Вплив практики ЄСПЛ та Суду справедливості ЄС на кримінально-правову політику України в умовах євроінтеграції

У зв'язку з набуттям Україною статусу кандидата в держави-члени Європейського Союзу, розробки поетапних планів досягнення завдання вступу держави до ЄС неминучими є зміни правового регулювання у різних сферах. Тому кримінально-правова політика як частина державної політики потребує нових напрямів розвитку для адаптації та гармонізації законодавства України про кримінальну відповідальність до європейських стандартів. Також нових підходів потребує питання способів вирішення тих проблем гармонізації кримінального законодавства з міжнародними правом, що залишилися невирішеними протягом останніх років.

У цьому контексті найбільше проблемних питань виникає з практикою ЄСПЛ, виконанням Україною міжнародних зобов'язань за вимогами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція). Йдеться, насамперед, не про порядок і спосіб виконання конкретних рішень цього міжнародного судового органу, а про ті комплексні проблемні питання, що роками підіймаються у сфері кримінальної юстиції і залишаються не вирішеними.

Враховуючи наведене, розуміння кримінального правопорушення, співмірного покарання за вчинення правопорушення, а також якісне нормативне регулювання протиправної поведінки є завданнями кримінально-правової політики. У ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» встановлено, що «суди застосовують Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права» [161]. Це законодавче визначення місця рішень ЄСПЛ серед джерел права, а отже, і джерел правової політики держави, покладає обов'язок стосовно взаємоузгодження національного законодавства та практики його застосування з позиціями ЄСПЛ.

У національній правовій системі є багато позитивних прикладів реакції держави на рішення ЄСПЛ, в яких констатовано невідповідність законодавства вимогам Конвенції, що спричиняли зміну кримінально-правової політики держави. Зокрема, можемо віднести до таких питань визначення у нормах КК України 2022 році права на заміну покарання у виді довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі строком від п'ятнадцяти до двадцяти років (ст. 82 КК України). Зазначені зміни прийнято на виконання рішення «Петухов проти України (№ 2)», яким встановлено «порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з тим, що покарання заявника у виді довічного позбавлення волі не підлягало скороченню» [185]. Водночас окремі питання, пов'язані з взаємоузгодженням національної правової системи з практикою ЄСПЛ, потребують вирішення уже протягом тривалого часу, і такі проблемні питання лежать у площині

розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності як видів юридичної відповідальності за національним правом.

Як справедливо відзначає О.В. Харитонova «автономна інтерпретація Європейським Судом таких конвенційних понять, як кримінальне правопорушення та покарання, незалежно від того, яким чином вони тлумачаться у законодавстві і національній юрисдикційній практиці держав, скарги на дії яких розглядає Суд, дає вітчизняній науковій громаді орієнтири та створює коридор для розробки на національному рівні оновленої доктрини кримінального правопорушення, гармонізації окремих галузей вітчизняного законодавства, перегляду питань категоризації злочинів, дослідження глибинного змісту суспільної небезпечності та шкідливості діянь, розмежування ознак злочинів та інших правопорушень і ревізії поглядів на їх правову природу» [223, с. 81]. У практиці ЄСПЛ наявні рішення проти України, починаючи з 2010 року, в яких констатується порушення права на мирне володіння майном через значні адміністративні санкції у виді штрафу, а також порушення права на свободу (в матеріальному та в окремих випадках в процесуальному аспектах) при застосування судами адміністративного стягнення у виді адміністративного арешту.

Конституційний Суд України у рішенні від 06 вересня 2023 року у справі № 3-32/2023(66/23) зазначив: «у практиці Європейського суду з прав людини критеріями, на підставі яких установлюється, чи має застосовуватися кримінальний аспект статті 6 Конвенції, є: 1) юридична кваліфікація діяння в національному законодавстві (тобто з'ясування того, як кваліфікують діяння в національному праві: кримінальне правопорушення (злочин), адміністративне правопорушення, дисциплінарне тощо); 2) природа правопорушення; 3) характер і суворість (ступінь тяжкості) покарання, що його може бути застосовано до особи [рішення у справі «Engeland others v. The Netherlands» від 8 червня 1976 року, §

82, § 83] (далі – «критерії Енгеля»). При цьому перший критерій є лише початковим і не має визначального значення. Водночас другий та третій критерії є вирішальними для з'ясування того, чи підпадає діяння під «кримінальне правопорушення» в розумінні Конвенції. Для застосування статті 6 Конвенції в кримінальній ділянці достатньо, щоб правопорушення за своїм характером вважалось «кримінальним» з погляду Конвенції або щоб за вчинене правопорушення до особи було застосовано покарання, яке за своїм характером і ступенем суворості належало в цілому до «кримінальної» ділянки» [174].

За цими критеріями ЄСПЛ вказав, що розглядає справи про адміністративні правопорушення, в яких до особи застосовано адміністративний арешт, як кримінальне обвинувачення і встановив з цих підстав порушення Конвенції при застосування за нормами КУпАП стягнення у виді адміністративного арешту, зокрема: 1) за неповагу до суду (ст. 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення (рішення ЄСПЛ у справі «Михайлова проти України» [186] та «Гурепка проти України») [187]; порушення порядку мирних зібрань, ст. 185-1 КУпАП (рішення ЄСПЛ «Веренцов проти України») [188]; дрібне хуліганство. ст. 173 КУпАП (рішення ЄСПЛ «Швидка проти України») [189] тощо.

Слід зазначити, що в усіх цих справах відповідач в особі Уряду погоджувався з тим, що характер санкцій і правопорушення вказують на ознаки, притаманні кримінальному обвинуваченню. Разом з тим, законодавцем ще досі не здійснено заходів стосовно виключення адміністративного арешту як виду стягнення з норм КУпАП. З точки зору правового регулювання існує правова колізія на рівні розмежування видів юридичної відповідальності (адміністративної та кримінальної), і усі склади адміністративних правопорушень, що містять санкцію у виді адміністративного арешту по суті в розумінні Конвенції є кримінальними правопорушеннями.

Враховуючи наведене, вважаємо, що адміністративний арешт підлягає виключенню з норм КУпАП, оскільки за практикою ЄСПЛ адміністративний арешт за характером і суворістю (ступенем тяжкості) покарання, що його може бути застосовано до особи вказує на ознаки кримінального обвинувачення. При цьому, варто зазначити, що законодавець оминув це проблемне питання при запровадженні інституту кримінальних проступків і станом на сьогодні в розумінні автономного поняття «кримінальне правопорушення», що застосовує ЄСПЛ, фактично ще одним з видів кримінальних проступків виступають норми КУпАП за тяжкістю санкцій, що містять можливість застосувати адміністративний арешт. В межах адаптації законодавства до кримінального права ЄС це питання набуває додаткової актуальності з огляду на те, що Суд ЄС застосовує практику ЄСПЛ як джерело права Хартії ЄС про основоположні права.

Іншим проблемним питанням розмежування видів юридичної відповідальності за національним правом з огляду на практику ЄСПЛ є тяжкість санкцій статей КУпАП та Митного кодексу України, що встановлюють відповідальність за митні правопорушення (значні адміністративні штрафи та конфіскація, що співмірні з кримінальним покаранням). Протягом 2021-2023 років Конституційний Суд України з цих підстав визнав неконституційними окремі положення статей 471, 483, 485 Митного кодексу України, ст. 204-3 КУпАП. У рішеннях за статтями 483 та 485 Митного кодексу України Конституційний Суд України враховував також рішення ЄСПЛ у справі «Краєва проти України» від 13 січня 2022 року, в якому констатовано, що «сума штрафу, накладеного на заявницю за порушення митних правил (частина перша статті 483 Кодексу), становила надмірне втручання в її право власності всупереч вимогам статті 1 Першого протоколу до Конвенції» [190].

У п.п. 3.2. та 4.1. Рішення Конституційного Суду України щодо конституційності ст. 471 Митного кодексу України від 21 липня 2021 року № 3-

р(П)/2021 зазначено, що «приписи ст. 471 Митного кодексу України мають кримінально-правовий характер як за своєю каральною та стримувальною метою, так і за суворістю визначеного ними додаткового обов'язкового адміністративного стягнення у вигляді конфіскації певних товарів, тому призначення такого стягнення має здійснюватися з урахуванням принципів і гарантій, притаманних кримінальному провадженню. Застосування конфіскації зазначених товарів за оспорюваними положеннями статті 471 Кодексу у справах про адміністративні правопорушення здійснюється не за усіма принципами й гарантіями кримінального провадження, зокрема не враховується конституційних гарантій у кримінальному провадженні щодо забезпечення справедливості призначення покарання, що вказує на надмірний та свавільний характер такого адміністративного стягнення» [175].

Крім цього, Конституційний Суд України у рішеннях стосовно неконституційності окремих приписів статей 471, 483, 485 Митного кодексу України, ст. 204-3 КУпАП, зазначив, що «принцип верховенства права, зокрема така його вимога, як принцип домірності, є взаємопов'язаними фундаментальними засадами функціонування усієї юридичної системи України, у тому числі нормативного встановлення законодавцем адміністративної відповідальності. Отже, конкретні санкції за адміністративні правопорушення мають бути справедливими та відповідати принципів домірності, тобто законодавець має визначати адміністративні стягнення з урахуванням їх виправданості та потреби для досягнення легітимної мети, беручи до уваги вимоги адекватності наслідків, які спричинені такими санкціями (у тому числі для особи, до якої вони застосовуються), тій шкоді, що настає в результаті адміністративного правопорушення». [175].

Таким чином, значні адміністративні штрафи в нормах КУпАП та Митного кодексу України у практиці ЄСПЛ розглядаються з позиції тяжкості санкції за

автономним поняттям «кримінальне правопорушення» із зазначенням того, що норми окремих митних адміністративних правопорушень містять ознаки кримінального обвинувачення.

З огляду на наведене, в контексті розвитку кримінально-правової політики, враховуючи завдання гармонізації правової системи з законодавством ЄС, «необхідним є виключення з норм КУпАП такого виду стягнення як адміністративний арешт, перегляд способів визначення розмірів стягнень у виді штрафу з урахуванням правової природи адміністративних правопорушень та врахування практики ЄСПЛ. Це дозволить уникнути випадків, за якими правопорушення за національним законодавством підпадає під вид адміністративної відповідальності, а за тяжкістю стягнень за його вчинення – в розумінні ЄСПЛ фактично є видом кримінального правопорушення» [28, с. 204].

Окремим питанням є створення та забезпечення дієвості механізмів уникнення порушення принципу «*ne bis in idem*». У ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначено, що: «Нікого не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано в порядку кримінального провадження під юрисдикцією однієї і тієї самої держави за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави» [165].

У п. 26 рішення ЄСПЛ у справі «Ігор Тарасов проти України» вказано, що «статтю 4 Протоколу № 7 слід розуміти як заборону кримінального переслідування або судового розгляду у справі щодо другого «правопорушення», якщо вони витікають з ідентичних, або по суті одних і тих самих фактів. Отже, важливо зосередитися на тих фактах справи, які складають сукупність конкретних фактичних обставин стосовно одного й того ж обвинуваченого, та нерозривно пов'язані між собою у часі та просторі, існування яких мало бути доведено з метою засудження або порушення кримінальної справи» [191]. Згідно

пунктів 27-33 ЄСПЛ зазначив, що «обидва провадження на національному рівні стосувалися поведінки заявника в одному й тому ж місці в один і той же проміжок часу. Фактами, що стали підставою для першого притягнення до відповідальності за «дрібне хуліганство», були: а) використання нецензурної лексики щодо працівників бару, б) захоплення та розмахування дерев'яною ніжкою від стільця, в) погроза застосування фізичного насильства та д) ігнорування зауважень на свою адресу. Друге засудження за «хуліганство» розкрило нові відповідні факти, про які не згадувалось у першому випадку: завдання тілесних ушкоджень працівникам бару та заподіяння майнової шкоди власнику бару. Суд зазначає, що ці нові елементи також були складовими частинами тієї ж безперервної поведінки, яку лише частково було охарактеризовано під час першого засудження. Зокрема, як вбачається з другого засудження, заявник не тільки «схопив» дерев'яну ніжку від стільця та «розмахував» нею, але й використав цей предмет для завдання працівникам бару певних тілесних ушкоджень та заподіяння майнової шкоди власнику бару. Отже, перше засудження стосувалося деяких дій заявника, вчинених в рамках більш широкого безперервного діяння, охопленого тим самим злочинним наміром заявника. Таке виокремлення дій з більш широкого контексту вбачається невиправданим, особливо, коли заявника з бару забрали працівники міліції, які мали можливість на місці злочину належним чином та негайно оцінити обставини справи. Відповідно до положень Конвенції, обидва провадження були кримінальними з огляду на наведені вище підстави і з цього випливає, що національні органи влади продублювали кримінальні провадження, які стосувалися одних і тих самих фактів, у порушення принципу *ne bis in idem*». [191].

Застосування вказаного рішення ЄСПЛ у національній судовій практиці має важливе практичне значення, в тому числі і для формулювання подальших загальних правових позицій застосування кримінального законодавства та

констатації факту заборони притягнення до кримінальної відповідальності. Так, наприклад, об'єднана палата ККС ВС у постанові від 2 грудня 2019 року у справі № 612/712/16-к зазначила, що «кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, який застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ. Суд вказав, що ст. 4 Протоколу № 7 не виключає проведення подвійного провадження (у рамках кримінального та адміністративного права) у разі виконання певних умов. Зокрема, для того, щоб не відбулося забороненого подвійного засудження чи покарання, провадження мають бути об'єднані на комплексній основі та утворювати єдине ціле. Наведене означає не тільки те, що мета й засоби, які використовуються для її досягнення, мають доповнювати одне одного за своєю суттю і бути пов'язані в часі, але й те, що можливі наслідки такого правового реагування на відповідну поведінку повинні бути пропорційними та передбачуваними для осіб, яких вони стосуються» [143].

ККС ВС вказав, що «ОСОБА_11 усвідомлював необхідність виконання вироку від 12 квітня 2016 року; в суді першої інстанції засуджений не заперечував, що після набрання вказаного рішення законної сили став на облік до органу кримінально-виконавчої інспекції та йому було роз'яснено права та обов'язки, а також правові наслідки невиконання вироку, в тому числі в частині заборони керувати транспортними засобами впродовж установленого судом строку. Незважаючи на це 1 вересня 2016 року засуджений керував автомобілем; наведений факт виявив працівник поліції, який зупинив транспортний засіб і зафіксував правопорушення. Постановою від цієї ж дати ОСОБА_10 було притягнуто до адміністративної відповідальності за ч. 3 ст. 126 КУпАП (керування автомобілем особою, позбавленою права керування транспортними засобами). Надалі, за невиконання першого вироку особу було притягнуто до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 389 КК. На підставі аналізу вказаної справи ККС ВС сформулював висновок загального характеру, за яким

«притягнення докримінальної відповідальності за ч. 1 ст.389 КК, зокрема за ухилення від виконання покарання у виді позбавлення права керування транспортними засобами особи, котру вже було притягнуто до адміністративної відповідальності за ч. 3 ст. 126 КУпАП (керування автомобілем особою, позбавленою права керування транспортними засобами), виключається у випадку, коли юридичні заходи та наслідки правового реагування на суспільно небезпечну поведінку є непередбачуваними та непропорційними для такої особи; встановлені факти, які двічі призвели до притягнення до відповідальності, були нерозривно пов'язані між собою, а оцінка у кримінальному провадженні по суті стосувалася тих самих фактів, що досліджувались у провадженні про адміністративне правопорушення, і значну їх частину покладено в обґрунтування кримінального обвинувачення. У цьому випадку обвинувачення є несумісним із гарантіями, передбаченими у ст. 4 Протоколу № 7, а ухвалення обвинувального вироку суперечить приписам ч. 3 ст. 2 КК» [143].

Слід зазначити, що в умовах невирішення питань розмежування правопорушень за характером юридичної відповідальності та не здійснення законодавчих заходів щодо уникнення випадків, за якими правопорушення за національним законодавством підпадає під вид адміністративної відповідальності, а за тяжкістю стягнень за його вчинення – в розумінні ЄСПЛ фактично є видом кримінального правопорушення, питання адаптації до законодавства ЄС у цьому контексті містить додаткові проблемні питання у правозастосуванні.

У контексті євроінтеграційних процесів у кримінально-правовій політиці зазначимо, що у ч. 3 ст. 6 Консолідованої версії Договору про ЄС та ДФЄС встановлено, що «основоположні права, що гарантуються Європейською Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод і які впливають з

конституційних традицій, спільних для держав-членів, є загальними принципами права Союзу» [89].

Таким чином, ЄС в цілому враховує практику ЄСПЛ поряд з Хартією основоположних прав ЄС. При цьому, Суд ЄС як компетентний судовий орган здійснює тлумачення Хартії основоположних прав ЄС з урахуванням практики ЄСПЛ. У ч. 3-5 ст. 52 Хартії основоположних прав ЄС встановлено, що: «у міру того, що ця Хартія містить права, які відповідають правам, гарантованим Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, значення та обсяг цих прав будуть такими ж, як і визначені у зазначеній Конвенції. Це положення не перешкоджає законодавству Європейського Союзу забезпечити більш широкий захист. Оскільки ця Хартія визнає основні права, оскільки вони впливають із спільних для держав-членів конституційних традицій, ці права повинні тлумачитися у гармонії з цими традиціями. Положення цієї Хартії, які містять принципи, можуть реалізовуватися законодавчими та виконавчими актами, прийнятими установами, органами, офісами та агентствами Союзу, а також актами держав-членів, коли вони впроваджують право Союзу, у виконанні своїх відповідних повноваження. Вони є юридично пізнаними лише при тлумаченні таких дій і при вирішенні їх законності» [224]. Таким чином, Хартія виступає спеціальним актом по відношенню до Конвенції про захист прав і основоположних свобод, містить вимоги щодо повного врахування конвенційних вимог та положення про можливість встановлення підвищених вимог до захисту прав людини. При цьому, такий захист покладено крім національних судів на Суд ЄС.

У контексті дотримання принципу «*ne bis in idem*» та тлумачення його у світлі практики Суду справедливості ЄС слід звернути увагу на Рішення Суду справедливості ЄС (Перша Палата) від 14 вересня 2023 року, *Volkswagen Group Italia and Volkswagen Aktiengesellschaft*, C-27/22 (Основоположні права: принцип

«ne bis in idem») [177]. У цій справі Consiglio di Stato (Державна рада, Італія), до якої VWGI та VWAG подали апеляцію проти цього рішення, вирішила звернутися до Суду ЄС з проханням роз'яснити умови, за яких, у ситуації, коли є дублювання проваджень, в якому стягнення накладається у двох Державах-членах, що проводяться компетентними органами в різних секторах діяльності, можуть бути встановлені обмеження принципу «ne bis in idem», закріпленого у статті 50 Хартії Основних Прав Європейського Союзу («Хартія»). У своєму рішенні Суд справедливості ЄС перш за все зазначає, що «адміністративний штраф, передбачений національним законодавством, який накладено на компанію компетентним національним органом із захисту прав споживачів за недобросовісну комерційну практику, хоча і класифікується як адміністративне стягнення за національним законодавством, для цілей статті 50 Хартії становить кримінальне стягнення, якщо воно має каральну мету та має високий ступінь суворості. Далі Суд заявляє, що принцип «ne bis in idem», закріплений у цьому положенні, виключає національне законодавство, що допускає штраф кримінального характеру, накладений на юридичну особу за таку недобросовісну комерційну практику, який повинен зберігатися, якщо ця особа була об'єктом кримінального правопорушення / засудження щодо тих самих фактів в іншій державі-члені, навіть якщо це засудження було винесено після дати рішення про накладення штрафу, але (це засудження) стало остаточним до того, як рішення у судовому провадженні, винесеному проти цього рішення, набуло сили «res judicata». Наприкінці, Суд вважає, що стаття 52(1) Хартії дозволяє обмеження застосування принципу «ne bis in idem», закріпленого в статті 50 Хартії, щоб дозволити дублювання проваджень або покарань щодо тих самих фактів за умови дотримання умов, викладених у статті 52(1) Хартії, як це визначено судовою практикою. По-перше, таке дублювання не повинно бути надмірним тягарем для відповідної особи; по-друге, повинні існувати чіткі та точні правила, які

дозволяють передбачити, які дії чи бездіяльність можуть стати предметом дублювання; і, по-третє, провадження, про які йде мова, повинні були проводитись у спосіб, який є достатньо скоординованим і в приблизні часові рамки». [113, с. 6].

Таким чином Суд справедливості ЄС розтлумачив застосування принципу «*ne bis in idem*», що здійснене згідно з вимогами Хартії ЄС про основоположні права та практики Суду як елементу так званого «живого» прецедентного права, за аналогією з практикою ЄСПЛ.

У цій справі, досліджуючи дотримання прав Суд вказав на такі загальні висновки: «По-перше, що стосується оцінки того, чи є провадження та стягнення кримінальними за своєю природою, Суд нагадує, що принцип «*ne bis in idem*», закріплений у статті 50 Хартії, забороняє дублювання як провадження, так і стягнень кримінального характеру, для цілей цієї статті, за ті самі дії та проти тієї самої особи. Щоб здійснити таке судження, Суд спирається на три відповідні критерії, які впливають з судової практики. Перший – це юридична класифікація правопорушення згідно з національним законодавством, другий – внутрішній характер правопорушення, та третій – ступінь суворості покарання, яке може понести відповідна особа. Що стосується, зокрема, другого критерію, сам факт того, що покарання також переслідує стримуючу мету, не означає, що воно не може кваліфікуватися як кримінальне стягнення. Суттю кримінального стягнення є покарання та стримування протиправної поведінки. Що стосується третього критерію, Суд зазначає, що ступінь суворості розглянутих заходів визначається з посиленням на максимальне потенційне покарання, передбачене відповідними положеннями. Таким чином, фінансово-адміністративний штраф, який може досягати суми 5 мільйонів євро, має такий ступінь суворості, який може підтвердити думку про те, що це покарання є кримінальним за своєю природою. По-друге, для того, щоб оцінити, чи відповідає італійське законодавство у цій

справі принципу «ne bis in idem», передбачений статтею 50 Хартії, Суд перш за все надає роз'яснення щодо умови «bis». Таким чином, для того, щоб судові рішення вважалося остаточним щодо фактів, що підлягають повторному провадженню, це рішення повинно було не тільки стати остаточним, але й бути прийняте після того, як було прийнято рішення по суті справи. Хоча це правда, що застосування принципу «ne bis in idem» передбачає наявність попереднього остаточного рішення, з цього не обов'язково випливає, що наступні рішення, яким заважає цей принцип, можуть бути лише тими, які були прийняті після цього попереднього остаточного рішення. Якщо існує остаточне рішення, цей принцип перешкоджає порушенню або продовженню кримінального провадження за тими самими фактами. Далі, що стосується умови «idem», Суд зазначає, що для того щоб оцінити наявність того ж самого злочину, відповідним критерієм є тотожність істотних фактів, що розуміються як наявність сукупності конкретних обставин, які нерозривно пов'язані між собою і які призвели до остаточного виправдання або засудження відповідної особи. На противагу цьому, правова класифікація фактів та захищеного юридичного інтересу за національним законодавством, поки що не є релевантною оскільки захист, наданий статтею 50 Хартії, не може відрізнитися від однієї держави-члена до іншої. Крім того, цього недостатньо, щоб факти були просто схожими, оскільки принцип «ne bis in idem» може застосовуватися лише тоді, коли факти, до яких застосовуються дві групи / пари проваджень / два провадження або два покарання, про які йдеться, є ідентичними, що є питанням, яке має суд має оцінити». [113, с. 7-8].

Крім того, у рішенні Суду справедливості ЄС (Перша Палата) від 25 січня 2024 року, *Parchetul de pe lângă Curtea de Apel Craiova and Others*, C-58/22 (Основоположні права: принцип «ne bis in idem») Суд нагадав, що «застосування принципу ne bis in idem має дві умови, а саме: по-перше, має бути попереднє остаточне рішення (умова «bis») і, по-друге, попереднє рішення і наступне

провадження або рішення повинні стосуватися тих самих фактів (умова «*idem*»). Що стосується умови «*bis*», то для того, щоб особа вважалася такою, що є «остаточно виправданою або засудженою» у зв'язку з діяннями, у вчиненні яких вона обвинувачувалася, у розумінні статті 50 Хартії необхідно, в першу чергу, щоб подальше переслідування було остаточно заборонено відповідно до національного законодавства. Що стосується умови «*idem*», то з самого формулювання статті 50 Хартії випливає, що це положення забороняє одну й ту саму особу судити або карати в кримінальному порядку більше одного разу за одне й те саме правопорушення. У зв'язку з цим Суд зазначає, що для того, щоб визначити, чи була особа «остаточно виправдана або засуджена» у значенні статті 50, з ухваленого рішення має бути зрозуміло, що під час розслідування, яке передувало цьому рішення, незалежно від того, чи проводилося воно *in rem* або *in personam*, її правове становище як особи, яка несе кримінальну відповідальність за діяння, що становить правопорушення, було розглянуто і, у разі ухвалення рішення про невжиття жодних подальших заходів, - відкинуто. Якщо це не так, а саме це має встановити суд, принцип *ne bis in idem* не застосовується і, отже, ця особа не може вважатися остаточно виправданою у розумінні статті 50 Хартії» [115, с. 6-7].

Зазначена судова практика ЄСПЛ та Суду справедливості ЄС розкриває окремі вимоги принципу «*ne bis in idem*» в частині оцінки того, чи є провадження та стягнення кримінальними за своєю природою. Зокрема поряд з урахуванням вимог практики ЄСПЛ підлягає врахуванню у кримінально-правовій політиці практика Суду справедливості ЄС за ст. 50 Хартії основоположних прав ЄС.

Таким чином, аналіз практики Суду справедливості ЄС надає можливість встановити, що дотримання принципу «*ne bis in idem*», закріпленого у статті 50 Хартії (заборона дублювання як провадження, так і стягнень кримінального характеру) здійснюється з урахуванням трьох критеріїв, які впливають з судової

практики Суду справедливості ЄС. Перший – це юридична класифікація правопорушення згідно з національним законодавством, другий – внутрішній характер правопорушення, та третій – ступінь суворості покарання, яке може понести відповідна особа. За практикою Суду ЄС захист, наданий статтею 50 Хартії, не може відрізнятися від однієї держави-члена до іншої.

Щоправда необхідно зауважити, що складність правової системи ЄС, в якій як і в будь-якій правовій системі наявні проблеми, колізії та неузгодженості, вказує на наявність окремих проблемних питань у цій сфері. До прикладу, В.О. Туляков зазначає, що: «виникають проблеми і при використанні судової практики ЄС, що є обов'язковою для застосування та аналізу у процесі апроксимації та гармонізації. Як правило, вона пов'язана із процесуальними аспектами проблеми, проте зустрічаються цікавості й для фахівців у галузі матеріального кримінального права. Наприклад, підхід, застосований Судом ЄС у справі *Generalstaatsanwaltschaft Bamberg* (Виняток з принципу *ne bis in idem*) (C-365/21, 23.3.2023), згідно якому Німеччина не буде пов'язана принципом *ne bis in idem*, якщо дії, яких стосується іноземне судове рішення, становлять злочин проти її національної безпеки або інших не менш важливих інтересів» [205, с. 330]. Зазначене рішення вказує на можливість особливого захисту сфери національної безпеки держави-члена ЄС. Разом з тим, вирішення зазначених проблемних питань у кримінально-правовій політиці України є доцільним на етапі набуття членства у ЄС та користування відповідними правами.

У проєкті нового КК сформульовано у статті 1.3.8. Принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань. Зокрема встановлено, що «Цей Кодекс застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини» [94].

Враховуючи наведене, визначення у проєкті КК України положення про те, що цей Кодекс застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини є доцільним та обґрунтованим. Водночас, значення Суду справедливості

ЄС також має враховуватися і у нормах КК України. Розглядаючи проєкт КК України як самостійний етап розвитку кримінально-правової політики та основи трансформації норм КК України з урахуванням євроінтеграції вважаємо доцільним запропонувати відповідні доповнення саме до норм проєкту, оскільки цей проєкт містить визначення принципів кримінального права.

Таким чином пропонуємо ч. 3 ст. 1.3.8. Принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань проєкту КК викласти у такій редакції: «Цей Кодекс застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини та практики Суду справедливості Європейського Союзу».

2.5. Кримінально-правова політика в контексті повномасштабного вторгнення держави-агресора та імплементація Римського статуту Міжнародного кримінального суду

Кримінально-правова політика як складова політики держави має відповідати геополітичним та глобалізаційним процесам, які напряду мають вплив на зовнішню політику України. Четвертий рік триває повномасштабне вторгнення, у червні 2022 року Україна отримала статус країни кандидата на вступ до Європейського Союзу і на сьогодні відбуваються комплексні процеси в усіх сферах, пов'язаних із наближенням правової системи України до стандартів ЄС. За таких умов вектори розвитку та удосконалення кримінально-правової політики мають бути направлені на виконання поставлених державою завдань стосовно захисту від агресії та, одночасно, інтеграції в Європейське співтовариство.

Актуальними для кримінально-правової політики України на сучасному етапі є вирішення, зокрема, проблем, які пов'язані із: 1) російсько-українською війною; 2) відповідністю кримінального законодавства стандартам країн членів

ЄС; 3) реалізацією міжнародних зобов'язань та імплементацію таких зобов'язань у національне право; 4) реалізацією кримінально-правової політики на виконання Угоди про асоціацію з ЄС, вимог до держави як кандидата в члени ЄС.

Тому важливим є встановлення пріоритетних напрямів удосконалення кримінально-правової політики України з урахуванням триваючого повномасштабного вторгнення та комплексного оновлення законодавства і практики його застосування як передумови вступу держави до Європейського Союзу.

Зауважимо, що з початку повномасштабного вторгнення до кримінального та кримінального процесуального законодавства внесено багато змін та доповнень. Як зазначає О. О. Кваша: «актуальні проблеми кримінально-правової політики України, найбільш важливі в умовах війни, умовно можна поділяти на три групи: 1) традиційно пріоритетні («вічні»), актуальність яких лише посилилась у період війни (протидія корупції, тероризму, організованих злочинності тощо); 2) новітні, що набули своєї актуальності під час війни (протидія міжнародним і воєнним кримінальним правопорушенням, злочинам проти основ національної безпеки (проти держави), розширення переліку обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння); 3) прогнозовані, що передбачувано актуалізуються у післявоєнний період (підвищення рівня насильницької злочинності, суїцидів і правопорушень, пов'язаних із застосуванням зброї)». [66, с. 45] Є.О. Письменський вказує на такі негативні тенденції законодавчих змін за час дії воєнного стану, зокрема, **як** «порушення системних зв'язків кримінального закону, виникнення колізії кримінально-правових норм та /або невинуватеної їх конкуренції, помилкова криміналізація, невинуватена диференціація кримінально-правового впливу тощо)». [132, с. 69]

Фактор війни значним чином впливає як на вектори кримінально-правової політики, так і на її зміст. Є.О. Письменський наголошує: «держави у стані війни

неодмінно стикається з викликами, які пов'язані з виробленням нової стратегії та тактики протидії злочинності. Досвід України показав, що фактори воєнного характеру вплинули на оновлення кримінального законодавства, зумовили криміналізацію окремих актів поведінки, додаткову диференціацію кримінальної відповідальності тощо. Тобто зміст кримінально-правової політики змінився, а її загальна спрямованість свідчить про намагання насамперед протидіяти більш потужним ризикам і загрозам щодо національних інтересів та інтересів держави (співтовариства держав), які виникли і сформувалися в умовах повномасштабної війни (як безпосередньо пов'язаних з війною, так і опосередкованих нею» [132, с. 7-8].

По суті, воєнний фактор є самостійним напрямом кримінально-правової політики, що розвивається, паралельно з євроінтеграційним вектором кримінально-правової політики, впливає на неї, і навпаки, частково впливає на міжнародну кримінально-правову політику. Зауважимо, що А.А. Музика ще у 2015 році наголосив: «потребує наукової розробки злободення проблема «Кримінально-правова політика України на тлі російської агресії». Науковець вказав на необхідність передусім розвитку доктрини, а не на вивченні бажаного – системної, науково-узгодженої державної діяльності у відповідній сфері» [108, с.145]. Відсутність такої доктрини обумовила ряд недоліків у реалізації «кримінально-правової політики України на тлі російської агресії».

Найбільш значущими на даний час є проблеми забезпечення ефективної протидії воєнним злочинам, злочинам проти людяності, злочинам проти основ національної безпеки України (проти держави). У цій сфері станом на 2022 рік існували проблемні питання, пов'язані із: 1) ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – МКС); 2) гармонізацією національного законодавства з міжнародним кримінальним правом та усунення прогалин в кримінально-правовій протидії таким правопорушенням; 3) недоліками

криміналізації суспільно-небезпечних діянь щодо «загальнокримінальних» правопорушень за час дії правового режиму воєнного стану тощо.

Є.О. Письменський за результатами факторного аналізу формування кримінально-правової політики в умовах воєнного стану виділяє такі зміни законодавства: «1) як результат диференціації кримінально-правового регулювання запроваджено нові спеціальні норми про відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з війною (статті 111-1, 111-2, 201-2, 258-5 КК); 2) здійснена криміналізація нових актів суспільно небезпечної поведінки (статті 435-1, 436-2, окремі форми у ст. 161, 361, 114-2, ч.1 ст. 258-4 КК України); 3) здійснена диференціація кримінальної відповідальності за вчинення окремих правопорушень у спосіб передбачення кваліфікуючих ознак, що характеризують обстановку їх вчинення у виді наявності умов воєнного або надзвичайного стану (державна зрада, диверсія, деякі кримінальні правопорушення проти власності тощо); 4) відбулося уточнення ознак окремих складів кримінальних правопорушень, зокрема статті 361, 127, 416, 161 КК України; 5) пом'якшені окремі кримінально-правові наслідки, включаючи запровадження більш сприятливих наслідків за відмову від обігу зброї (ст. 263 КК України), установлення нової підстави для звільнення від відбування покарання – у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого (ст. 84-1 КК України), уможливлення заміни невідбутої частини покарання у виді довічного позбавлення волі (ст. 82 КК України), передбачення нової обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння у виді виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України (ст. 43-1 КК України), запровадження спеціальної підстави для звільнення від кримінальної відповідальності за проходження навчання тероризму (ч. 3 ст. 258-4 КК України); 6) здійснена спроба удосконалити кримінально-правові санкції, як-от: усунення

суперечностей між положеннями санкцій статей Особливої частини КК України і положеннями Загальної частини КК України щодо встановлення караності окремих кримінальних правопорушень, зміна санкцій статей 415, 416, 417 КК України, обмеження можливості для застосування заохочувальних заходів кримінально-правового впливу щодо військовослужбовців за вчинення ними окремих військових злочинів в умовах воєнного стану (зменшена варіативність кримінально-правового впливу), установа нового виду покарання у виді пробаційного нагляду (ст. 59-1 КК України), поширення покарання у виді арешту лише на військовослужбовців)». [132, с. 67-69].

Слід зазначити, ще у 2021 році Верховною Радою України було прийнято «проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права від 27.12.2019 № 2689» [149]. Метою цього законопроєкту було «забезпечення приведення законодавства України про кримінальну відповідальність у відповідність до положень міжнародного права в частині відповідальності за міжнародні злочини і запобігання юридичній та фактичній безкарності за їх вчинення. Разом з тим, зазначений проєкт Закону так і не було підписано Президентом України та не оприлюднено. На розгляді у законодавчому органі перебував також «проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України від 15.04.2022 № 7290» [147]. Цей законопроєкт також спрямований на приведення положень КК України у відповідність до норм міжнародного права та забезпечення кримінально-правового переслідування за міжнародні злочини (геноциду, злочину агресії, злочинів проти людяності та воєнних злочинів). Обидва проєкти не було прийнято, і правозастосувачі до ратифікації Римського Статуту МКС у 2024 році здійснювали кримінально-правову кваліфікацію за наявними на той час нормами КК України щодо воєнних злочинів, що вміщені у розділі XX

Особливої частини КК України. Водночас питання щодо застосування бланкетних диспозицій статей, наприклад ст. 438 «Порушення законів та звичаїв війни», вимагало звернення до норм міжнародного права, що утворювало багато труднощів. Так, до прикладу, суддя Верховного Суду Марчук Н.О. зазначала: «є деякі труднощі із бланкетним формулюванням ст. 438 КК України, адже потрібно звертатися до міжнародних договорів і до міжнародних нормативних актів, утім, лише так можна знайти відповідь на запитання, що таке засоби ведення війни, звичаї війни, закони війни. Диспозиція цієї статті передбачає кримінальну відповідальність за віддання наказу про вчинення таких дій. Тобто ст. 438 КК України поширюється як на осіб – безпосередніх виконавців, так і на тих, хто віддає накази вчиняти злочини» [138].

Питання кримінально-правової кваліфікації таких кримінальних правопорушень детально було досліджено у праці науковців З. Загинеї-Заболотенко та О. Гладуна, присвяченій «визначенню конкретних проявів порушення законів та звичаїв війни і вироблення на цій основі правил кваліфікації, якщо такі прояви являють собою так звані «загальнокримінальні» злочини, відповідальність за які передбачена в окремих статтях Особливої частини КК України» [55, с. 119].

Загалом варто зазначити, що національна судова система за умов відсутності гармонізації національного кримінального законодавства з нормами міжнародного гуманітарного кримінального права сформулировала окремі висновки щодо застосування норм права, зокрема щодо таких кримінальних правопорушень як геноцид (ст. 437 КК України), порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України), окремих кримінальних правопорушень щодо основ національної безпеки, що були криміналізовані з часу початку повномасштабного вторгнення. Так, у п. 140-142 постанови Великої Палати Верховного Суду від 28 лютого 2024 року у справі № 415/2182/20 зроблено обов'язкові для подальшого

правозастосування висновки щодо суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 437 КК України, щодо неправильного застосування кримінального закону при кваліфікації діянь за ст. 438 та ч. 3 ст. 146 КК України за сукупністю. Зокрема вказано, що: «вчинені в умовах збройного конфлікту дії, що охоплюються заборонами, встановленими нормами міжнародного гуманітарного права, і становлять їх серйозне порушення, кваліфікуються лише за ст. 438 КК і додаткової правової оцінки за іншими статтями цього Кодексу не потребують. Терміни, якими одні й ті самі діяння позначені у нормах міжнародного гуманітарного права і національного закону про кримінальну відповідальність, можуть відрізнятися. Однак для подолання конкуренції положень статті 438 КК з іншими кримінально-правовими нормами вирішальне значення має зміст дій, поставлених особі за провину, – чи порушують вони закони і звичаї війни, встановлені чинними для України міжнародними договорами. Кваліфікуватися за іншими статтями Особливої частини КК можуть діяння, які хоч і вчинені під час збройного конфлікту, проте не охоплюються заборонами, передбаченими нормами міжнародного гуманітарного права». [139].

Кваліфікація одних і тих самих дій за двома статтями кримінального закону неприпустимою відповідно до принципу *non bis in idem*, зміст якого розкрито у статті 61 Конституції України: «ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення». [90]. Також зазначено, що «чинні для України норми міжнародного права й національного законодавства не містять приписів, які б передбачали офіційну констатацію агресії з боку певної держави обов'язковою умовою кваліфікації дій осіб, що беруть участь у збройному конфлікті, як воєнних злочинів. Для визначення того, чи можуть бути певні діяння кваліфіковані як воєнні злочини, важливим є суспільний контекст, у якому вони вчинені». [139].

Певним чином було систематизовано основні висновки щодо кваліфікації воєнних злочинів в спеціальному огляді судової практики Верховного Суду щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з війною, в якому містяться, зокрема, позиції щодо застосування окремих кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, зокрема статей 109, 110, 111, 111-1, 114-2 КК України, а також щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, зокрема статей 436-2, 438 КК України [110].

Водночас, лише на третьому році війни здійснено ратифікацію Римського статуту, здійснено імплементаційні зміни в національне кримінальне законодавство для з'ясування змісту окремих норм міжнародного права, що підлягають охороні кримінальним законодавством. Так, судді Верховного суду Н. Антонюк та М. Мазур зазначають, що «при формулюванні обвинувачення за ст. 438 КК України за фактом вчинення «іншого порушення законів і звичаїв війни» не можна посилалися на порушення Римського статуту, а необхідно віднайти відповідну норму іншого міжнародного договору, ратифікованого Україною. Однак це не означає, що українські суди взагалі не мають права посилалися на цей Статут у своїх рішеннях. Римський статут МКС став результатом тривалого розвитку міжнародного гуманітарного права та кодифікації міжнародних злочинів, зокрема воєнних...тому з метою забезпечення «передбачуваності» застосування ст. 438 КК України Римський статут разом із «Елементами злочинів» доцільно або навіть необхідно використовувати українським суддям, прокурорам і слідчим як додатковий засіб тлумачення тих міжнародних договорів, які були ратифіковані Україною» [3].

У ст. 8 Римського статуту міститься близько 50 воєнних злочинів. Факт визнання в міжнародному праві тих чи інших діянь, пов'язаних з війною як злочинів, покладає обов'язок на державу в сучасних умовах імплементувати Римський статут в норми КК України для використання усіх міжнародних

правових норм щодо кваліфікації воєнних злочинів, що вчиняються в ході триваючої війни. В контексті кримінально-правової політики в цілому у відносинах України з МКС та питанням використання норм міжнародного права складається ситуація, за якої, не ратифікуючи Римський статут, Україна визнала юрисдикцію МКС за двома заявами Верховної Ради України «від 25.02.2014 щодо злочинів проти людяності, вчинених вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів, що мали місце в Україні у період з 21.11.2013 по 22.02.2014» [60] та «від 04.02.2015 щодо скоєних злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян, починаючи з 20.02.2014 і по теперішній час» [151]. Крім того, уже під час повномасштабного вторгнення, у травні 2022 року внесено зміни до Кримінального процесуального кодексу України та доповнено цей кодекс «розділом IX-2 «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом», в якому регламентовано порядок процесуальної взаємодії» [153].

Враховуючи наведене, вважаємо, що норми Римського статуту діяли до ратифікації в Україні за окремими заявами, визначено процесуальний аспект правозастосування, а тому ратифікація Римського статуту та імплементація його норм в національне кримінальне законодавство не лише надала можливість виконати взяті державою міжнародні зобов'язання, а й полегшила розуміння міжнародного права при правозастосуванні. Крім того, такий законодавчий крок усунув колізії та розбіжності в тлумаченні воєнних злочинів в міжнародному праві та національному законодавстві. При цьому імплементація термінології міжнародного права сприяла єдності тлумачення воєнних злочинів у правозастосуванні як національних органів, так і відповідно МКС.

Зазначимо що це не означає, що слід механічно тлумачити норми КК України згідно положення Римського статуту. Повертаючись до вищезгаданої постанови Великої Палати Верховного Суду зазначимо, що у п. 36 суд вказав таке: «Тлумачення змісту діянь, зазначених у статті 437 КК, на національному рівні має певний рівень автономії від їхнього тлумачення в міжнародному праві. Володіючи свободою розсуду щодо визначення злочинності та караності діянь, держава вправі визначати і коло суб'єктів, відповідальних за їх вчинення. Як зазначив Європейський Суд з прав людини, коли внутрішні суди тлумачать внутрішньоправові положення, похідні від міжнародного публічного права, то вони мають вирішити, яке саме тлумачення їм застосовувати у внутрішньому праві, за умови, що таке тлумачення має узгоджуватись із суттю правопорушення (рішення у справі «Йоргіч проти Німеччини» від 12 жовтня 2007 року)» [139].

П.Л. Фріс констатує: «найістотнішим моментом у змісті міжнародної кримінально-правової політики є комплекс питань, пов'язаний із визнанням конкретних діянь такими, що належать до міжнародних злочинів, тобто з визначенням магістральних напрямів, перспектив розвитку кримінального законодавства, підстав, характеру, обсягу й меж застосування заходів кримінально-правової дії (так би мовити, міжнародна криміналізація (декриміналізація)). Вирішення цього питання повинно базуватися на принципі єдності основ (підходів) до підстав визнання діяння злочином, що визначатиме єдність у розумінні злочинного, підстав міжнародної кримінальної відповідальності. Правові системи світу, політичні режими в різних країнах суттєво різняться і, відповідно, різняться вказані підходи. Але без досягнення єдності в їх розумінні вести мову про ефективну міжнародну кримінально-правову політику неможливо» [213, с. 116].

Законом України від 21.08.2024 № 3909-IX «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» [164], здійснено

ратифікацію Статуту. Також Законом України № 3968-IX від 17.09.2024 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» [163] проведено адаптацію норм КК та КПК України.

Водночас, А.В. Шевчук зазначає, що «після ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду посилення на його положення в остаточних судових рішеннях є бажаним, але не обов'язковим з огляду на те, що сам Статут є установчим документом Міжнародного кримінального суду, а його норми переважно мають процедурний характер, які не призначені для використання під час кваліфікації, а сам перелік воєнних злочинів адресований виключно цьому Суду. У разі, якщо у вироку суду, яким констатується винуватість особи у вчиненні воєнного злочину (ст. 438 КК), міститься посилення на відповідне положення Римського статуту, вказівка на Елементи як його структурну частину є обов'язковою» [229, с. 11-12].

З позиції завдань кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції Україна виконала зобов'язання Угоди про асоціацію з ЄС, ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду сприяла реалізації євроінтеграційної кримінально-правової політики, водночас статус установчого документу обумовив пошук більш ефективних та дієвих форм притягнення до відповідальності держави-агресора, зокрема і у формах, визначених Люблянською Конвенцією про міжнародне співробітництво в розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та інші міжнародні злочини 2023 року, серед підписантів якої була Україна та частина держав-членів ЄС [211].

О.М. Дроздов зазначає, що «Конвенція узгоджується з Римським статутом Міжнародного кримінального суду (МКС) та іншими міжнародно-правовими

зобов'язаннями держав. Вона зміцнить існуючі принципи міжнародного кримінального права, включаючи принцип комплементарності МКС» [43, с. 630]. У юридичній літературі вказано: «невід'ємною складовою змісту міжнародної (глобальної) кримінально-правової політики видається те, що вона є «рушійною силою» процесів нормотворення як на міжнародному рівні, так і на рівні національних правових систем. Зокрема, міжнародна кримінально-правова політика суттєво впливає на процеси криміналізації та декриміналізації в деяких державах. Саме глобальна кримінально-правова політика сприяє розвитку міжнародного кримінального права і, водночас, сама формується завдяки останньому». [107, с. 84]. Таким чином, Люблянсько-Гаазькою Конвенцією про міжнародне співробітництво в розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та інші міжнародні злочини 2023 року сприяє розвитку міжнародного кримінального права в цілях ефективної протидії державі-агресору і, водночас, сама формується завдяки останньому.

Удосконалення та розвиток кримінально-правової політики в законодавчому та правозастосовному аспектах має здійснюватися у таких сферах як виконання міжнародних зобов'язань (реалізація Угоди про асоціацію з ЄС, вимоги щодо статусу кандидата в члени ЄС; забезпечення міжнародної підтримки у відсічі збройній агресії, що може передбачати реалізацію зобов'язань щодо національних структурних та правових реформ (нові міжнародні двосторонні та багатосторонні безпекові договори тощо); адаптація кримінального законодавства до країн-членів ЄС; перебудова норм національного законодавства для ефективного виконання завдань кримінальної юстиції як для цілей ведення бойових дій та захисту держави, так і функціонування суспільства в умовах правового режиму воєнного стану [25, с. 540]. Водночас, фактор повномасштабного вторгнення впливає не лише на питання євроінтеграції

України, а й на інституції та джерела права ЄС, в тому числі і кримінального. Виключна обстановка, в якій перебуває наша держава збільшила кількість форм наближення кримінального законодавства держав-членів ЄС, оскільки поряд з традиційними для правової системи ЄС формами врахування первинних та вторинних джерел кримінального права ЄС у зв'язку з набуттям Україною статусу кандидата в члени ЄС та врахування на міжнародному рівні факту триваючої повномасштабної війни, такі міжнародні договори як міжнародний договір в межах дії Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2024/792 від 29 лютого 2024 року про встановлення Ukraine Facility наближує кримінальне законодавство держав-членів ЄС, зокрема в частині форм та видів застосування обмежувальних заходів (криміналізації їх обходу), а підписання поряд з Україною окремими державами-членами ЄС Люблянсько-Гаазька Конвенція про міжнародне співробітництво в розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та інші міжнародні злочини у 2024 році містить вимоги криміналізації, що доповнюють національне кримінальне законодавство держав-членів ЄС.

Висновки до розділу 2

На підставі викладеного доходимо таких основних висновків.

Євроінтеграція як вектор трансформації кримінального законодавства на сучасному етапі, який ми виокремлюємо з 2022 року і до сьогодні має своїм завданням інтеграцію на основі статусу України як кандидата в члени ЄС, що змістовно визначає напрями виконання вимог ЄС до держави як кандидата в члени ЄС у кримінально-правовій сфері. Цей процес характеризується адаптацією кримінально-правової політики до первинного та вторинного права ЄС на основі переговорної рамки Європейського Союзу, схваленої рішенням Ради

Європейського Союзу від 21 червня 2024 р., за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС», містить зобов'язання часткової адаптації до конкретних директив, регламентів, рамкових рішень ЄС у кримінально-правовій сфері, імплементації окремих Конвенцій.

Рівневий аналіз вектору кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції дає можливість визначити рівні такої політики та їх змістовні характеристики. Доктринальним рівнем є Угода про асоціацію з ЄС, визначення стратегічного напрямку на вступ до ЄС у Конституції України. Програмний рівень характеризується стратегією наближення кримінального законодавства до *acquis* ЄС, що втілені у вимогах до України у сфері кримінально-правової політики на основі сформованих кластерів Дорожньої карти з питань верховенства права. Законодавчий (правотворчий) рівень пов'язаний із безпосередньою діяльністю щодо розробки та прийняття цільових змін до кримінального законодавства з метою наближення матеріального кримінального права України до *acquis* ЄС, визначення засад імплементації законодавства ЄС у національне кримінальне право. Правовиконавчий рівень – охоплює сферу дотримання адаптованих до кримінального права ЄС кримінально-правових норм. Правозастосовний рівень пов'язаний зі сферою застосування кримінально-правових норм та інститутів правоохоронними і судовими органами. Цей рівень забезпечує реалізацію трансформованого кримінального законодавства у національній правовій системі з урахуванням спільних принципів ЄС, практики ЄСПЛ, практики Суду справедливості ЄС тощо. Науковий рівень охоплює розробку концепції кримінально-правової боротьби зі злочинністю на основі виконання вимог ЄС, динаміки наближення законодавства України про кримінальну відповідальність, визначення способу взаємозв'язку кримінальної політики ЄС (у сфері виключної компетенції, та двохрівневої, з поділом компетенції між ЄС та національним законодавством держав-членів) та кримінально-правової політики України.

Форми адаптації вимог *acquis* ЄС в залежності від джерел їх формального закріплення містять зобов'язання: 1) повного відтворення у кримінальному законодавстві окремих кримінальних правопорушень, їх ознак, на основі міжнародних договорів; 2) імплементації стандартів захисту прав людини кримінально-правовими засобами на основі варіативної адаптації, вибір способів якої спроможний забезпечити виконання конкретних вимог *acquis* ЄС; 3) встановлення правил забезпечення *acquis* ЄС в окремих сферах як зобов'язання подальшого врахування розвитку кримінально-правової політики ЄС в національній правовій системі (ратифікація міжнародних договорів з частковою імплементацією ; 4) врахування практики Суду справедливості ЄС;

Положення ст. 21 Рамкової угоди *Ukraine Facility* визначають для виконання її цілей визнання в кримінально-правовій політиці України спільних принципів, на яких засновано правову систему ЄС, що мають бути і принципами кримінально-правової політики, юрисдикцію міжнародних судів, в тому числі і при виникненні спірних питань стосовно правоохоронної частини Рамкової угоди в обсязі захисту фінансів ЄС від незаконних дій, шахрайства, корупції, іншої незаконної діяльності, включаючи конфлікти інтересів, що впливають на фінансові інтереси ЄС, відмивання грошей, фінансування тероризму, уникнення оподаткування, податкове шахрайство та ухилення від сплати податків. Ця сфера взаємовідносин України та ЄС в цих межах за правовим статусом регулюється та тлумачиться згідно з правом ЄС, доповненим, у разі потреби, правом Люксембургу, а рішення Суду справедливості ЄС підлягають безумовному виконанню.

В контексті розвитку кримінально-правової політики, враховуючи завдання гармонізації правової системи з законодавством ЄС, необхідним є виключення з норм КУпАП такого виду стягнення як адміністративний арешт, перегляд способів визначення розмірів стягнень у виді штрафу з урахуванням правової

природи адміністративних правопорушень та врахування практики ЄСПЛ. Це дозволить уникнути випадків, за якими правопорушення за національним законодавством підпадає під вид адміністративної відповідальності, а за тяжкістю стягнень за його вчинення – в розумінні ЄСПЛ фактично є видом кримінального правопорушення

Удосконалення та розвиток кримінально-правової політики в законодавчому та правозастосовному аспектах має здійснюватися у таких сферах як виконання міжнародних зобов'язань (реалізація Угоди про асоціацію з ЄС, вимоги щодо статусу кандидата в члени ЄС; забезпечення міжнародної підтримки у відсічі збройній агресії, що може передбачати реалізацію зобов'язань щодо національних структурних та правових реформ (нові міжнародні двосторонні та багатосторонні безпекові договори тощо); адаптація кримінального законодавства до країн-членів ЄС; перебудова норм національного законодавства для ефективного виконання завдань кримінальної юстиції як для цілей ведення бойових дій та захисту держави, так і функціонування суспільства в умовах правового режиму воєнного стану. Водночас, фактор повномасштабного вторгнення впливає не лише на питання євроінтеграції України, а й на іституції та джерела права ЄС, в тому ічислі і кримінального.

Виключна обстановка, в якій перебуває наша держава збільшила кількість форм наближення кримінального законодавства держав-членів ЄС, оскільки поряд з традиційними для правової системи ЄС формами врахування первинних та вторинних джерел кримінального права ЄС у зв'язку з набуттям Україною статусу кандидата в члени ЄС та врахування на міжнародному рівні факту триваючої повномасштабної війни, такі міжнародні договори як міжнародний договір в межах дії Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2024/792 від 29 лютого 2024 року про встановлення Ukraine Facility наближує кримінальне законодавство держав-членів ЄС, зокрема в частині форм та видів

застосування обмежувальних заходів (криміналізації їх обходу), а підписання поряд з Україною окремими державами-членами ЄС Люблянсько-Гаазької Конвенції про міжнародне співробітництво в розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та інші міжнародні злочини у 2024 році містить вимоги криміналізації, що доповнюють національне кримінальне законодавство держав-членів ЄС.

РОЗДІЛ 3

ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

3.1 Корекція інститутів Загальної частини Кримінального кодексу України

3.1.1. Застосування принципу пропорційності як засади криміналізації та пеналізації

Принцип пропорційності має визначення як у правових позиціях Конституційного Суду України, так і в статтях Хартії основоположних прав ЄС та складає основу спільних цінностей ЄС на рівні з принципом субсидіарності.

Н. Гуторова вказує, що «пропорційність у кримінальному праві традиційно розуміють як відповідність покарання та інших кримінально-правових засобів, які застосовуються за вчинення кримінального правопорушення, його суспільній небезпечності. Фактично це означає, що чим більш тяжка шкода охоплюється складом відповідного кримінального правопорушення, тим більш суворою має бути караність такого діяння» [36, с. 59]. Вчена робить висновок, що «йдеться не про шкоду (наслідки) як ознаку об'єктивної сторони складу відповідного кримінального правопорушення, а про шкоду, яка заподіюється його об'єкту. Такий підхід, з певною кореляцією на форму вини та наявність обставин, які є підставою для диференціації кримінальної відповідальності, протягом багатьох років був панівним під час формування радянської та пострадянської кримінально-правової політики взагалі» [36, с. 59]. У ст. 49 Хартії основних прав Європейського Союзу визначено положення принципу пропорційності кримінальних правопорушень та покарань, що вказує, очевидно як на складову криміналізації, так і на складову пеналізації.

У проєкті КК України його автори пропонують визначити принцип пропорційності. Його зміст сформульовано таким чином: «кримінально-правові засоби є крайніми засобами реагування держави на протиправні діяння, передбачені цим Кодексом. Пропорційність є основою поділу кримінальних правопорушень на види. Кримінально-правові засоби встановлюються відповідно до ступеня тяжкості кримінального правопорушення та застосовуються з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення й особи винного. Надмірність кримінально-правових засобів не допускається. Більш суворий кримінально-правовий засіб встановлюється та застосовується тільки тоді, коли менш суворого засобу недостатньо для досягнення їхньої мети» [94].

Обґрунтовуючи необхідність зміни традиційного тлумачення принципу пропорційності Н. Гуторова дійшла висновку, що «принцип пропорційності в кримінально-правовій політиці слід визначити як відповідність обмежень прав і свобод людини критерію необхідності в демократичному суспільстві для досягнення нагальної суспільної мети. Метою обмеження прав і свобод людини за допомогою кримінального права є убезпечення людини, суспільства і держави від вчинення кримінальних правопорушень. За умови, що лише кримінально-правові засоби здатні досягти цієї мети, обсяг обмежень встановлюється відповідно до тяжкості заподіяної шкоди. У разі застосування таких засобів з урахуванням особи винного обсяг обмежень прав і свобод людини, визначений судом, має бути мінімальним з передбачених законом з точки зору досягнення мети кримінально-правових засобів». [36, с. 62].

В контексті заходів трансформації законодавства в процесі євроінтеграції слід звернути увагу на позицію В.О Тулякова, який, досліджуючи питання цілей покарання у європейському вимірі зазначає, що «у контексті ЄС, зокрема в Директиві 2012/29/ЄС про права жертв, наголошується на необхідності

забезпечення балансу між інтересами суспільства, жертв і реабілітацією правопорушника, оскільки покарання має сприяти не лише стримуванню від злочинів, але й усуненню шкоди, завданої жертві, та створенню умов для соціальної інтеграції злочинця». [232] В.О. Туляков наголошує, що «цілі покарання в європейському вимірі базуються на принципах гуманізму, пропорційності та дотриманні прав людини. Реабілітація та соціальна інтеграція стають ключовими орієнтирами в кримінальній політиці, як це визначено міжнародними документами та науковими дослідженнями». [203, с. 89].

Схожі позиції висловлюються і стосовно критеріїв криміналізації окремих Директив ЄС. До прикладу, А. Климосюк та М. Рубашенко, досліджуючи аспекти криміналізації діянь згідно Директиви ЄС про криміналізацію порушення санкцій наголошують, що «недостатня чи мнима криміналізація нівелює зусилля держави та світової спільноти в боротьбі за ефективність обмежувальних заходів. З іншого боку, надмірна кримінальна репресія у сфері дотримання санкційного законодавства може призвести до несправедливості, витрачання обмежених державних ресурсів на випадки порушень, не вартих таких витрат, до відпливу професійних кадрів зі сфер із надмірним ризиком опинитися під мечем кримінального правосуддя за будь-яку допущену необачність тощо. З огляду на це у Директиві ЄС неодноразово згадується принцип пропорційності («пропорційні покарання», «пропорційність тяжкості вчиненого», «пропорційні інструменти розслідування» та ін.). Обмежений перелік порушень санкцій, визначений у ст. 3 Директиви ЄС, недвозначно свідчить про необхідність забезпечення збалансованого рівня репресії також і у визначенні форм порушень, що підлягають криміналізації» [69, с. 20].

Таким чином, з урахуванням принципу субсидіарності, який є одним із основоположних принципів функціонування складної та багаторівневої правової системи ЄС, при делегуванні національним державам-членам компетенції щодо

визначення конкретних видів кримінальних правопорушень та санкцій рівень варіативності національного законодавця держави-члена ЄС щодо втілення кримінального права ЄС має відповідати принципу пропорційності. При цьому, як одна із основних цінностей ЄС, цей принцип підлягає тлумаченню у рішеннях Суду справедливості ЄС, що вказує і на зворотній контрольний механізм криміналізації у таких випадках.

В аспекті пеналізації на прикладі вимог Конвенції з боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав під час здійснення міжнародних ділових операцій від 21.11.1997, що підлягає ратифікації Україною принцип пропорційності реалізується таким чином. Так, у ст. 3 встановлено, що «за підкуп посадової особи іноземної держави повинно бути впроваджене ефективне, пропорційне і стримуюче покарання. Діапазон покарання повинен бути подібним покаранню за підкуп посадових осіб Сторони, а у випадку приватних осіб також включати позбавлення волі для забезпечення можливості застосування ефективної юридичної взаємодії і екстрадиції». [86]

Такі вимоги до визначення покарання у правовій системі ЄС є звичними. Тобто, загальна модель покарання, насамперед, виходячи з характеру кримінального правопорушення, має бути ефективним, пропорційним і стримуючим.

Стосовно мети покарання В. Туляков, аналізуючи чинну редакцію проєкту КК, а саме ст. 3.2.1. (Поняття та мета покарання) доходить до висновку про те, що «реабілітація в європейському контексті – це допомога, яка може сприяти ув'язненому повернути, зберегти або покращити здібності, необхідні для повсякденного життя на волі. Кажуть, ці здібності можуть бути фізичними, психічними та/або когнітивними...Можливо, все ж таки, йдучи шляхом контекстного аналізу практики ЄСПЛ та європейських стандартів дещо змінити підхід до редакції цієї норми, а саме: «Покарання є кримінально-правовим

засобом, що застосовується за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, з тим, щоб через кару, стримування та реабілітацію досягнути мети убезпечення людини, суспільства та держави від нових кримінальних правопорушень». Важливо продовжувати адаптувати національні системи кримінального права до цих стандартів, щоб забезпечити гармонізацію з європейськими цінностями» [203, с. 90-91].

Очевидно, що наявні система покарань та заходів кримінально-правового характеру має застосовуватися з урахуванням принципу пропорційності, який неодноразово застосовувався Конституційним Судом України у своїх рішеннях поряд з принципом домірності.

Стосовно видів покарань, обмежувальних заходів, засобів безпеки, заходів кримінально-правового характеру в контексті побудови санкцій, адаптованих до єдиного правового простору ЄС, слід звернути увагу на системне дослідження О.П. Рябчинської, яка вказує, що: «потребує відповіді запитання, чи має наявна сьогодні в Україні система покарань арсенал засобів, рекомендованих відповідними міжнародними нормативно-правовими актами як санкції за ті чи інші види кримінальних правопорушень. Низка нормативних документів РЄ загально-правового та кримінально-правового характеру орієнтують країни у виборі адекватних та доцільних санкцій за вчинені кримінальні правопорушення, наводячи загальні рекомендації щодо вибору заходів кримінально-правового характеру на законодавчому та правозастосовному рівнях, скеровуючи на більш широке застосування альтернативних покаранню заходів, а серед покарань тих, що не пов'язані з позбавленням волі (ув'язненням), або ж, навпаки, чітко вимагають установаження покарання у виді позбавлення волі. Аналіз окремих із цих документів дозволяє висловити рекомендації щодо: – розширення сфери застосування штрафів та надання переваги суспільно корисним роботам як ефективним реабілітаційним заходам, до того ж менш витратним, ніж ув'язнення

(Резолюція про деякі заходи покарання, альтернативні позбавленню волі, 1976 р.); – застосування відстрочки вироку; пробації як незалежної санкції, що покладається без покарання у виді позбавлення волі; безоплатних робіт на користь суспільства; медіації (посередництва) між правопорушником і жертвою з компенсацією жертві; обмеження свободи пересування (дотримання комендантської години або електронного моніторингу) (Рекомендація про переповнення в'язниць і зростання кількості ув'язнених, 1999 р.); – запровадження ефективних, домірних та стримуючих санкцій і заходів, включаючи позбавлення волі для фізичних осіб та штрафи щодо юридичних осіб; вжиття необхідних законодавчих заходів щодо забезпечення конфіскації чи в інший спосіб вилучення засобів вчинення кримінальних правопорушень і доходів, отриманих від цих правопорушень, або відчуження власності, вартість якої відповідає таким доходам (Конвенція про корупцію у контексті кримінального права, 1999 р.; Другий Протокол до Конвенції про захист фінансових інтересів Європейських співтовариств, 1997 р.); – забезпечення можливості конфіскації доходів від злочинів (Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, 2005 р.; Рекомендації щодо експлуатації сексу з метою наживи, порнографії, проституції, торгівлі дітьми і неповнолітніми, 1991 р.); – введення або посилення відповідних санкцій, що передбачають покарання у формі позбавлення волі (Рекомендація про торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації, 2000 р.; Протокол до Конвенції про захист фінансових інтересів Європейських співтовариств, 1996 р.); – ужиття необхідних заходів, що дозволяють накладення арешту і конфіскацію засобів, використовуваних для вчинення злочину, а також прибутку від цієї незаконної діяльності (Рекомендація про торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації, 2000 р.); – установлення заходів, що дозволяють застосовувати вислання особи (Рекомендація про торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації, 2000 р.; Рамкове рішення

Ради ЄС «Про підвищення стандартів кримінальної відповідальності з метою покарання за допомогу незаконному в'їзду, транзиту, перебуванню, 2002 р.»); – ужиття необхідних заходів щодо заборони зайняття професійною діяльністю або ж заборони здійснювати певну діяльність (Рамкові рішення Ради ЄС «Про боротьбу з корупцією в приватному секторі», 2003 р., «Про підвищення стандартів кримінальної відповідальності з метою покарання за допомогу незаконному в'їзду, транзиту, перебуванню», 2002 р., «Про кримінально-правову охорону навколишнього середовища», 2003 р.); – визнання ефективним засобом примусу у виді позбавлення права керування автотранспортним засобом особи за вчинення дорожнього правопорушення (Європейська конвенція про міжнародні наслідки позбавлення права керування автотранспортними засобами, 1976 р.); В окремих випадках в міжнародно-правових актах формулюється чітка вимога про граничні межі покарання у виді позбавлення волі – фактично вимога про конструювання санкції, як-от: – у ст. 5 Рамкового рішення Ради ЄС «Про боротьбу з тероризмом» 2002 р. зазначається, що кожна держава-член повинна встановити за злочини, передбачені ст. 2, покарання у виді позбавлення волі, верхня межа якого не може бути менше, як 15 років для злочину, передбаченого п. «а» & 2 ст. 2, і 8 років для злочинів, передбачених п. «б» & 2 ст. 2; – у ст. 2 Рамкового рішення Ради ЄС «Про відмивання грошей, ідентифікацію, відстеження, замороження, арешт та конфіскацію знарядь злочинів та доходів від них» 1998 р. встановлено, що кожна держава-член має вжити необхідних заходів, сумісних із системою покарань, для того щоб: злочини, зазначені в пунктах (а) і (б) Конвенції 1990 р., каралися позбавленням волі на максимальний строк не менший, ніж 4 роки; у випадках, коли доходи неможливо заарештувати, забезпечити конфіскацію майна, вартість якого відповідає таким доходам» [178, с. 178-180].

Пропорційність як засадничий принцип визначається і у рішеннях Суду справедливості ЄС. Так, у Рішенні Суду справедливості ЄС (Перша Палата) від 14 вересня 2023 року, *Volkswagen Group Italia and Volkswagen Aktiengesellschaft*, C-27/22 (Основоположні права: принцип «ne bis in idem») [177] щодо умов, за яких обмеження принципу «ne bis in idem», що є закріплені в Хартії може бути обґрунтованим, Суд справедливості ЄС зазначив, що «згідно зі статтею 52(1) Хартії таке обмеження може бути обґрунтовано тією мірою, якою це передбачено законом і відповідає суті статті 50 Хартії, а також принципу пропорційності. Можливість дублювання провадження та покарання відповідає суті статті 50 Хартії за умови, що відповідні акти національного законодавства не допускають судового розгляду та покарання щодо одних і тих самих фактів на підставі того самого правопорушення або з тією самою метою, а лише передбачають можливість дублювання проваджень та штрафних санкцій за різним законодавством. Що стосується принципу пропорційності, він вимагає, щоб дублювання проваджень і покарань, передбачених національним законодавством, не перевищувало того, що є доцільним і необхідним для досягнення цілей, законно переслідуваних цим законодавством, при цьому мається на увазі, що коли є вибір між кількома відповідними заходами, слід вдатися до найменш обтяжливих заходів. У зв'язку з цим державні органи можуть законно обирати додаткові правові заходи реагування на певну шкідливу для суспільства поведінку за умови, що накопичені правові реакції не являють собою надмірного тягара для зацікавленої особи. Отже, той факт, що дві групи проваджень переслідують різні цілі загального інтересу, які правомірно захищати в сукупності, може бути прийнятий до уваги під час аналізу пропорційності дублювання проваджень та штрафних санкцій, як фактор, який би виправдовував таке дублювання, за умови, що ці провадження доповнюють один одного, і що додатковий тягар, який представляє таке дублювання, може бути відповідно виправданий двома

переслідуваними цілями. Що стосується суворості необхідності дублювання проваджень та стягнень, необхідно оцінити, чи існують чіткі та точні правила, які дозволяють передбачити, які дії чи бездіяльність можуть бути предметом такого дублювання, а також передбачати, чи буде існувати координація між різними органами влади, чи були ці дві групи проваджень проведені у достатньо скоординований спосіб та у визначені терміни і чи будь-яке покарання, яке могло бути накладене під час провадження, яке було першим за часом, було враховано при оцінці другого покарання, тобто тягар цього дублювання, який виникає в результаті для відповідних осіб, обмежується тим, що є суворо необхідним, а загальні накладені покарання відповідають тяжкості вчинених правопорушень» [113, с. 6-8].

Ми уже зазначали про необхідність вирішення питання існуючих невідповідностей законодавства України в частині визначення адміністративними правопорушеннями діянь, які за практикою Європейського суду з прав людини віднесено до категорії кримінального правопорушення. Очевидно, що набуття статусу кандидата в члени ЄС потребує гармонізації законодавства та вирішення питання стосовно поділу між кримінальними правопорушеннями та адміністративними (в тому числі митними адміністративними) правопорушеннями з урахуванням міжнародних зобов'язань. Йдеться, насамперед, про адміністративні правопорушення, що передбачають стягнення у виді адміністративного арешту, а також значні штрафи. Значні адміністративні штрафи в нормах КУпАП та Митного кодексу України у практиці ЄСПЛ розглядаються з позиції тяжкості санкції за автономним поняттям «кримінальне правопорушення» із зазначенням того, що норми окремих митних адміністративних правопорушень містять ознаки кримінального обвинувачення. З цих підстав Конституційний Суд України за 2021-2023 роки визнав неконституційними окремі приписи статей 471, 483, 485 Митного кодексу

України, ст. 204-3 КУпАП з аргументацією порушення принципу домірності та пропорційності встановлених законодавцем штрафів. Вважаємо, що необхідним є перегляд законодавства України про адміністративну відповідальність з метою усунення випадків, коли ЄСПЛ за конструкцією норми вважає правопорушення кримінальним, а національне законодавство – адміністративним. Разом з цим, саме недотримання пропорційності значних штрафів визнано Конституційним Судом України підставою для визнання відповідних норм неконституційними. Наведене свідчить про те, що пропорційність є критерієм криміналізації, критерієм розмежування видів юридичної відповідальності, а також критерієм застосування належних покарань.

Таким чином, принцип пропорційності поширює свою дію і на з'ясування вимог дотримання принципу «*ne bis in idem*» як складової основоположного права ЄС. Завдяки практиці Суду справедливості ЄС визначаються і інші питання пеналізації. До прикладу, в огляді практики Суду справедливості ЄС за квітень-травень 2025 року [111] вміщено Рішення Суду справедливості ЄС (Велика Палата) від 3 квітня 2025 року, *Alchaster II*, C-743/24, у якому роз'яснено поняття «застосування суворішого покарання» з огляду на принцип визначеності правопорушень і покарань, закріплений у другому реченні статті 49(1) Хартії основоположних прав Європейського Союзу.

У цій справі, «як впливає з відповіді окружного судді суду магістратів Північної Ірландії, відповідно до законодавства, що діяло в Північній Ірландії на дату ймовірного вчинення правопорушень, які розглядаються у основному провадженні, суд, призначаючи визначений строк позбавлення волі, мав встановити строк фактичного відбування покарання у місцях позбавлення волі, який не перевищував половини загального строку покарання, після чого засуджена особа автоматично набувала права на умовно-дострокове звільнення. Однак, відповідно до нового законодавства, чинного з 30 квітня 2021 року і

застосовного в тому числі до правопорушень, вчинених до цієї дати, визначений строк покарання за терористичний злочин складається з відповідного строку позбавлення волі, який визначає суд, а також додаткового одного року, протягом якого засуджена особа перебуває під режимом умовно-дострокового звільнення. Сукупна тривалість цих двох періодів не може перевищувати максимально допустимого строку позбавлення волі, встановленого законом. Крім того, така особа може претендувати на умовно-дострокове звільнення після відбуття двох третин «відповідного строку позбавлення волі», за умови, що Parole Commissioners (Комісари з питань помилування, Сполучене Королівство) дійдуть висновку, що подальше тримання під вартою не є необхідним для захисту суспільства. Маючи сумніви щодо того, чи можна вважати ці зміни такими, що стосуються виключно виконання покарань, чи, навпаки, вони повинні розглядатися як такі, що змінюють зворотно фактичний обсяг призначеного покарання, і чи, отже, слід вважати, що на особу, якої це стосується, накладено суворіше покарання, ніж те, яке було застосовне на день вчинення передбачуваних правопорушень, що становить порушення статті 49(1) Хартії, національний суд звернувся до Суду справедливості ЄС із зверненням за попереднім рішенням.

Спочатку Суд нагадав, що стаття 49 Хартії містить принаймні ті ж гарантії, що і стаття 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, 5 які, відповідно до статті 52(3) Хартії, мають братися до уваги як мінімальний стандарт захисту. Для цілей застосування статті 7 Конвенції слід відрізнити захід, який становить «покарання», від заходу, який стосується «виконання» або «застосування» покарання. Захід, що стосується виконання вироку, буде несумісним з другим реченням статті 49(1) Хартії лише в тому разі, якщо він ретроактивно змінює фактичний обсяг покарання, визначеного на дату ймовірного вчинення правопорушення, тим самим призводячи до застосування

суворішого покарання, ніж те, що було передбачено раніше. Цього не відбувається, якщо такий захід лише відтерміновує момент настання можливості для умовно-дострокового звільнення, але ситуація може бути іншою, зокрема, якщо такий захід по суті скасовує можливість умовно-дострокового звільнення або є частиною низки заходів, що посилюють тяжкість первинно встановленого покарання. Таким чином, сам по собі той факт, що національне законодавство передбачає, у випадку злочинів, вчинених до набрання ним чинності, збільшення частини строку позбавлення волі, яка має бути обов'язково відбута до звільнення умовнодостроково, не може, якщо розглядати його окремо, становити порушення другого речення статті 49(1) Хартії. Однак поставлене запитання стосується змін у режимі умовно-дострокового звільнення, які також ставлять під сумнів норму, відповідно до якої таке звільнення мало здійснюватися автоматично після відбуття половини строку. Хоча така зміна режиму умовно-дострокового звільнення призводить у цій справі до посилення режиму тримання під вартою, сам по собі цей факт не обов'язково слід вважати застосуванням більш суворого покарання у значенні другого речення статті 49(1) Хартії. Такий висновок ґрунтується на розмежуванні між поняттям «покарання» як вироку, призначеного або такого, що може бути призначеним, і поняттям заходів, що стосуються виконання покарання. Він застосовується не лише до розширення критеріїв, що дають право на умовно-дострокове звільнення, але й до змін інших умов, від яких залежить умовно-дострокове звільнення. Таким чином, оскільки ці зміни не скасовують по суті можливість умовнодострокового звільнення і не збільшують тяжкість самого покарання, визначеного на дату передбачуваного вчинення правопорушення, то їх застосування до правопорушень, вчинених до набрання ними чинності, не порушує друге речення статті 49(1) Хартії. Щодо першої з цих двох умов слід зазначити, що внесена зміна не призводить у цьому випадку, ані відповідно до закону, ані на практиці, до фактичного скасування можливості

умовно-дострокового звільнення. Що стосується другої умови, то не видається, що зміна в режимі умовнодострокового звільнення, про яку йдеться, що не продовжує максимальний строк позбавлення волі, передбачений законом, має наслідком посилення самої суті передбаченого початково покарання. Строк позбавлення волі, який має бути призначений кримінальним судом, як за новим режимом, так і за тим, що діяв на момент імовірного вчинення правопорушень, становить максимальний період, протягом якого засуджена особа може, зрештою, перебувати під вартою. Обидва режими умовно-дострокового звільнення передбачають можливість повторного ув'язнення особи, яка відповідала критеріям для такого звільнення, якщо її поведінка виправдовує скасування звільнення. Жоден із цих режимів, таким чином, не надає гарантії, що особа залишатиметься на волі визначену частину строку позбавлення волі, призначеного кримінальним судом. Крім того, критерій, заснований на ступені суспільної небезпеки засудженої особи, який оцінюється на момент можливого умовно-дострокового звільнення, є стандартним критерієм у пенітенціарній політиці та передбачає оцінювання іншого характеру, ніж те, яке здійснюється під час призначення вироку, і, отже, належить до сфери виконання покарання.

Суд виснував, що відповідно до другого речення статті 49(1) Хартії, застосування до особи, якій може бути призначено визначений строк позбавлення волі, режиму, відповідно до якого така особа має відбутися щонайменше дві третини цього строку, перш ніж з'явиться можливість умовно-дострокового звільнення, таке звільнення можливе лише за умови, що спеціалізований орган не визнає подальше тримання під вартою необхідним для захисту суспільства, а також за умови, що така особа матиме право на умовно-дострокове звільнення за один рік до спливу призначеного строку, не становить застосування суворішого покарання, навіть якщо згідно з правилами, чинними на дату ймовірного

вчинення правопорушення, ця особа мала би автоматично набути права на умовно-дострокове звільнення після відбуття половини строку». [116, с. 4-6]

Таким чином, принцип пропорційності виступає в розумінні визначення у Хартії основоположних свобод ЄС як наскрізного у кримінально-правовій політиці на сфері визначення підстав кримінальної відповідальності, диференціації кримінальних правопорушень, застосування виду та розміру покарання, застосування кримінально-правових та обмежувальних заходів, його вихідні основи встановлені у Проєкті КК України, водночас, як елемент «живого» права ЄС (ст. 49 Хартії основоположних прав ЄС) та практиці Суду справедливості ЄС, цей принцип має застосовуватися з урахуванням практики цього Суду.

Принцип пропорційності також можна досліджувати з позиції визначення його як елементу принципу справедливості, домірності. У цьому контексті зазначимо, що принцип справедливості в сучасних умовах є рушійною силою розвитку законодавства, оскільки в екстраординарних умовах суспільство має отримати в межах кримінального права адекватну відповідь на поширені кримінальні правопорушення, пов'язані з війною. Н.О. Антонюк слушно визначає, що «про справедливість можна дискутувати лише після виваженої, раціональної, такої, що відповідає інтересам суспільства, криміналізації/декриміналізації, паралельного визначення градації, варіативної оцінки кримінальної відповідальності за вчинене та наступної індивідуалізації такої відповідальності». [4, с. 13] Я. О. Голуб наголошує, що «сучасний етап розвитку антикримінальної політики України в світлі євроінтеграції та триваючої російської агресії обумовлює потребу перегляду традиційних уявлень про принципи кримінального права» [30, с. 25].

П.Л. Фріс визначає «доцільність у кримінально-правовій політиці як відповідність обсягів криміналізації та пеналізації соціально-шкідливих діянь

цілі забезпечення максимальної охорони найважливіших суспільних відносин, благ та інтересів, застосування оптимальних заходів покарання та кримінально-правового впливу до осіб, винних у вчиненні злочинів. При цьому доцільність у кримінальному праві слід розглядати під двома кутами зору: а) законотворення; б) правозастосування. Серед критеріїв доцільності науковець виокремлює політико-ідеологічний, економічний та техніко-юридичний». [213, с. 93-94]

Зауважимо, що один з авторів проєкту КК Ю. В. Баулін висловлює позицію «передбачити в Загальній частині КК окремий принцип захисту прав потерпілого і окремий розділ, присвячений реституції і компенсації потерпілому від злочину, а також передбачити участь потерпілого у вирішенні багатьох питань щодо подальшої кримінально-правової долі особи, яка заподіяла йому шкоду. Науковець зазначає, що такий підхід відповідав би європейському тренду щодо захисту прав потерпілого у матеріальному кримінальному праві». [13] Я. Голуб зазначає: «КК повинен містити норму, яка стане імперативом щодо дотримання прав, свобод і законних інтересів потерпілої від кримінального правопорушення особи. Потребують подальших досліджень такі поняття як домірність, пропорційність, доцільність, спірозмірність, які лежать в основі наукових пропозицій кримінально-правового визначення принципу справедливості». [31, с. 185].

В. О. Туляков наголошує, що «на сьогодні окремими викликами для формулювання нової кримінально-правової доктрини України виступають також Документи Комітету Міністрів Ради Європи, Конвенції Ради Європи та рішення ЄСПЛ. Так, принциповим положенням Рекомендації CM/Rec(2023)2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо прав, послуг та підтримки жертв злочинів є те, що «злочин є спричиненням шкоди суспільству та порушенням особистих прав потерпілих. Тому держави-члени повинні забезпечити ефективне визнання і повагу прав потерпілих щодо їх прав людини; вони повинні, зокрема,

поважати свободу, безпеку, власність, гідність, приватне і сімейне життя потерпілих і визнавати негативний вплив злочинів на потерпілих» [238]. Зрозуміло, що «таке визначення кримінального правопорушення через «шкоду» (а не через «небезпеку») з піднесенням захисту особистих прав людини до основних суспільних потреб не кладе крапку у довготривалій дискусії щодо матеріальної дефініції кримінального правопорушення, проте надає вагомих аргументів прихильникам побудови моделей кримінально-правового регулювання та загалом концепції кримінального правопорушення та відповідальності, що базується на приматі прав людини, а не держави та використанні принципу диспозитивності» [205. с. 331].

Також Ю.В. Баулін в межах дослідження загальних підстав відповідальності вказує, що «важливим напрямком європеїзації майбутнього КК є визначення підстави караності вчиненого діяння. Практично ніхто сумнівається, що такою підставою є вчинення певною особою злочину. Різниця у поглядах спостерігається у визначенні ознак або елементів цього злочину. Загальноновизнано, що злочином визнається суспільно небезпечне винне діяння, передбачене КК, тобто таке, що містить склад певного злочину (ч.1 ст. 2, ч.1 ст.11 КК України), то в КК європейських країн йдеться про діяння, яке відповідає складу злочину, є протиправним і вчинене винуватою особою. Вочевидь, що така ознака (елемент) злочину, як його суспільна небезпечність, в КК європейських держав не передбачена. Здається, що ознака суспільної небезпечності діяння повинна бути збережена для оперування нею при загальній оцінці певного виду (типу) поведінки особи, у тому числі при законотворенні. Однак, при практичному застосуванні КК все ж таки більш практичною є констатація в поведінці особи протиправності її діяння, яке містить склад певного злочину». [13].

Водночас, за п. 3.8. Дорожньої карти визначено «необхідність розробки та прийняття закону про компенсацію жертвам насильницьких кримінальних правопорушень з метою приведення національного законодавства у відповідність до Директиви 2004/80 про компенсацію» [42].

Таким чином, кримінальне право ЄС послідовно реалізовує концепцію усунення шкоди як критерію ефективності кримінального законодавства і в певній мірі, як критерію криміналізації та пеналізації, що вказує про одне із завдань кримінально-правової політики України обрати способи врахування вищевказаних вимог кримінального права ЄС.

3.1.2. Спеціальна конфіскація, санкції та обмежувальні заходи.

Заходи кримінально-правового характеру у виді спеціальної конфіскації введені у КК України у 2013 році на підставі виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України. З того часу до інституту спеціальної конфіскації зміни вносились 8 разів. Набуття статусу кандидата в члени ЄС та виконання заходів щодо гармонізації законодавства з законодавством ЄС покладає нові міжнародні зобов'язання та обумовлює пошук шляхів подальшої трансформації цього кримінально-правового інституту.

Одним із напрямів впливу кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції на інститути загальної частини Кримінального кодексу України є розвиток таких кримінально-правових інститутів як заходи кримінально-правового характеру та спеціальна конфіскація в контексті необхідності імплементації міжнародних договорів, що становлять зобов'язання держави у сфері застосування, підстав та меж кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Проблемами визначення правової природи, підстав та порядку застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб займалось багато вітчизняних учених, зокрема, П. Андрушко, В. Батиргарєєва, В. Борисов, О. Дудоров, З. Загиней-Заболотенко, К. Задоя, О. Книженко, І. Козич, І. Лозінська, В. Навроцький, Н. Орловська, О. Острогляд, М. Панов, Ю. Пономаренко, О. Радутний, В. Тацій, В. Тютюгін, П. Фріс, М. Хавронюк, С. Харитонов, В. Харченко, Г. Яремко, А. Яценко та інші. Водночас, Законом України від 04.12.2024 № 4111-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення механізмів притягнення юридичних осіб до відповідальності за підкуп посадових осіб іноземних держав» (далі – Закон № 4111-IX) [156] значно розширено випадки застосування таких заходів, зокрема, вперше встановлено, що спеціальна конфіскація застосовується до юридичної особи, що обумовлює необхідність продовження дослідження питань розвитку цих кримінально-правових інститутів.

З часу доповнення КК випадків застосування спеціальної конфіскації та заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у науці кримінального права та на практиці застосування законодавства України про кримінальну відповідальність виникло багато спірних питань, основним з яких було питання про відповідність Конституції України таких заходів (щодо спеціальної конфіскації) та можливість застосування кримінального закону до юридичних осіб, зважаючи на визначення суб'єкта кримінального правопорушення.

Стосовно правової природи та відповідності Конституції України спеціальної конфіскації у п. 4.9. Рішення Конституційного Суду України у справі № 1-22/2020 зазначено, що: «з аналізу приписів законодавства України, що встановлюють спеціальну конфіскацію та визначають суб'єктів, об'єкти та

порядок її застосування, слідує, що спеціальна конфіскація не є видом кримінального покарання, тому її застосування, зокрема примусове безоплатне вилучення майна у недобросовісної третьої особи, на підставі судового рішення (вирок, ухвала) не є притягненням до кримінальної відповідальності» [173]. Таким чином, висновок про те, що спеціальна конфіскація не є покаранням однозначно вказує на правову природу та спосіб застосування спеціальної конфіскації у кримінальному провадженні.

Визначення підстав та випадків застосування спеціальної конфіскації в цілому відповідає вимогам ЄС до держав-членів у цій сфері. Зокрема, у п. 24 преамбули Директиви Європейського Парламенту і Ради 2014/42/ЄС від 3 квітня 2014 року про заморожування та конфіскацію засобів і доходів, одержаних злочинним шляхом, в Європейському Союзі вказано про те, що: «Поширена практика передання власності підозрюваною або обвинуваченою особою знайомій третій стороні задля уникнення конфіскації стає дедалі поширенішою. Чинні юридично-правові рамки ЄС не містять обов'язкових правил конфіскації власності, переданої третім сторонам. У зв'язку з цим зростає необхідність у тому, щоб дозволити конфіскацію власності, переданої третім сторонам або придбаної ними. Придбання власності третьою стороною стосується ситуації, коли, наприклад, власність була придбана прямо або опосередковано, зокрема через посередника, третьою стороною у підозрюваної або обвинуваченої особи, у тому числі, якщо кримінальний злочин було вчинено від імені такої особи або в її інтересах, і якщо обвинувачена особа не має власності, яку можна конфіскувати. Така конфіскація повинна здійснюватися щонайменше у випадках, якщо треті сторони знали або повинні були знати, що метою передання або придбання є уникнення конфіскації, на основі конкретних фактів і обставин, у тому числі, що передання або придбання здійснювалося безкоштовно або в обмін на грошову суму, значно нижчу ринкової вартості. Правила конфіскації у третьої сторони

повинні поширюватися на фізичних і юридичних осіб. У будь-якому разі права bona fide третіх сторін повинні залишитися непорушеними» [39].

Враховуючи наведене, заходи кримінально-правового характеру у виді спеціальної конфіскації відповідають вимогам до країн-членів ЄС з обов'язками щодо захисту прав добросовісного набувача майна. Водночас у сфері конфіскації, заморожування майна та фінансових санкцій актуальним є завдання прийняти закон для приведення законодавства у відповідність до положень Директиви ЄС 2024/1260 Європейського Парламенту і Ради від 24 квітня 2024 року про повернення активів та конфіскацію, а також, як визначено у Дорожній карті необхідним є прийняття спеціального законодавства, «спрямованого на імплементацію положень Регламенту ЄС2018/1805 та Директиви 2024/1260, з метою удосконалення процедур конфіскації майна» [42].

У сфері застосування спеціальної конфіскації та напрямів розвитку цього кримінально-правового інституту варто звернути окрему увагу на те, що у згаданій Директиві ЄС вказано про поширення правил такої конфіскації як на фізичних, так і на юридичних осіб. Удосконалюючи заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб законодавець Законом 4111-IX доповнив підстави застосування спеціальної конфіскації новим випадком, зокрема поширив застосування спеціальної конфіскації щодо юридичних осіб. Таким чином, фактично один захід кримінально-правового характеру має застосовуватися до іншого.

Крім цього, важливим є питання взаємозв'язку норм про застосування заходів кримінально-правового характеру з інститутами цивільної конфіскації та практикою застосування Закону України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII «Про санкції». Так, наприклад, Н.В. Маслак зазначає, що «не будучи водночас покаранням та в повній мірі не будучи і «цивільною», приватно-правовою санкцією, конфіскація необґрунтованих активів являє собою політично вивірений

гібрид, який змістовно – за інтенсивністю впливу на приватний інтерес особи та наслідками (такими як майнові у виді вилучення майна або трудовими у виді відсторонення від займаних посад і звільнення, а також підслідністю ДБР із усіма властивими їм повноваженнями) може розглядатись як кримінально-правовий захід» [101, с. 82].

Зазначимо, що за приписами ст. 290 Цивільного процесуального кодексу України «позов щодо цивільної конфіскації пред'являється щодо: 1) активів, набутих після дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів», якщо різниця між їх вартістю і законними доходами особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на день набрання чинності зазначеним Законом, але не перевищує межу, встановлену ст. 368-5 КК України; 2) активів, набутих після дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів», якщо різниця між їх вартістю і законними доходами особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на день набрання чинності зазначеним Законом, а кримінальне провадження за статтею 368-5 КК України, предметом злочину в якому були ці активи, закрито на підставі пунктів 3,4,5,8,10 частини першої статті 284 КПК України і відповідне рішення набуло статусу остаточного; доходів, отриманих від таких активів» [225].

Таким чином, інститут цивільної конфіскації взаємоузгоджений з кримінально-правовим інститутом спеціальної конфіскації шляхом поширення його застосування на випадки недоведеності складу кримінального правопорушення за ст. 368-5 КК України або ж відсутності складу такого кримінального правопорушення через недосягнення межі за сумою активів, визначеної у ст. 368-5 КК України. При цьому, застосовується або за відсутності підстав для здійснення кримінального провадження, або ж у конкретних випадках закриття відповідного кримінального провадження.

Також, згідно ст. 5 Закону України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII «Про санкції» «стягнення активів фізичних або юридичних осіб в дохід держави має винятковий характер та може бути застосована лише щодо фізичних та юридичних осіб, які своїми діями створили суттєву загрозу національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України (в тому числі шляхом збройної агресії чи терористичної діяльності) або значною мірою сприяли (в тому числі шляхом фінансування) вчиненню таких дій іншими особами, у тому числі до резидентів у розумінні Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів». [159]. Санкції в контексті можливості застосувати аналогію спеціальної конфіскації можуть застосовуватися і під час здійснення кримінального провадження, підлягають застосуванню та стягненню активів за визначених цим законом підстав навіть у випадку арешту таких коштів в межах відкритого кримінального провадження.

Враховуючи наведене, спеціальна конфіскація як захід кримінально-правового характеру розмежована законодавчо з порядком цивільної конфіскації, що виключає можливість їх паралельного застосування. У випадку застосуванню санкцій до активів згідно з Законом України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII

«Про санкції» в межах кримінального провадження, до яких могла бути застосована спеціальна конфіскація, застосуванню підлягає вказаний Закон.

Водночас з огляду на трансформацію інституту заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, внаслідок чого ч. 2 ст. 96-1 КК України доповнено пунктом п'ять та встановлено, що спеціальна конфіскація застосовуються на підставі ухвали суду про застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, очевидно, що з розширенням таких заходів до юридичних осіб судова практика має виробити підходи до правил здійснення спеціальної конфіскації у таких нових для кримінального права випадках, зокрема і з урахуванням того, що Директива Європейського Парламенту і Ради 2014/42/ЄС від 3 квітня 2014 року про заморожування та конфіскацію засобів і доходів, одержаних злочинним шляхом, в ЄС встановлює обов'язок поширення правила конфіскації у третьої сторони на юридичних осіб.

Крім того, в цьому контексті потребує адаптації «Директива ЄС 2024/1226 Європейського Парламенту та Ради від 24 квітня 2024 року про визначення кримінальних злочинів та покарання за порушення обмежувальних заходів ЄС та внесення змін до Директиви (ЄС) 2018/1673» [231]. Ця нова Директива зобов'язує держави-члени ЄС криміналізувати окремі види порушень обмежувальних заходів, встановлених ЄС.

Хоч України не є членом ЄС, окремі зобов'язання за дотриманням цих заходів визначає Рамкова угода між Україною та Європейським Союзом щодо спеціальних механізмів реалізації фінансування Союзу для України згідно з інструментом Ukraine Facility від 22.05.2024, що має правовий статус міжнародного договору (ст. 3) та визначає порядок дотримання обмежувальних заходів ЄС. Так, «сторони повинні забезпечити, щоб кошти або економічні ресурси прямо або опосередковано не надавалися Особі, що підпадає під дію обмежувальних заходів, або на її користь. Україна повинна забезпечити, щоб

жодна операція, щодо якої було встановлено збіг із даними в санкційному списку ЄС, прямо або опосередковано не здійснювалася за рахунок фінансування ЄС. Україна зобов'язується забезпечити виконання цього зобов'язання: шляхом відстеження збігів із даними в санкційному списку ЄС, перш ніж укласти відповідні угоди або здійснити згідно з ними платежі, стосовно кожного виконавця, бенефіціара гранту та будь-якого іншого реципієнта, з яким Україна має або може мати прямі договірні відносини (прямий реципієнт), щоб оцінити, чи такий реципієнт є Особою, що підпадає під дію обмежувальних заходів; шляхом відстеження або за допомогою інших належних способів (що можуть включати перевірку ex-post) на основі ризик-орієнтованого підходу, щоб жодна фізична або юридична особа, суб'єкт або орган, що опосередковано отримує фінансування, не були Особами, що підпадають під дію обмежувальних заходів». [171].

Таким чином, у цільовій частині щодо застосування Ukraine Facility Директива ЄС 2024/1226 уже діє у правовій системі України без відповідної адаптації. Окремі рішення Суду справедливості ЄС ілюструють розвиток правових підстав обмежувальних заходів. Так, зокрема важливим у цьому контексті є Рішення Загального Суду ЄС (Перша Палата, розширений склад) від 15 листопада 2023 року, OT v Council, T-193/22. У цій справі «особа вказала про незаконність накладення обмежувальних санкцій за сприяння збройній агресії російської федерації проти України. Санкції на думку заявника, порушують, серед іншого, принцип правової визначеності. Суд вказав, що стосується, в першу чергу, початкового включення заявника до списків на підставі критерію (g), Суд зазначає, що цей критерій звертається до поняття «провідні бізнесмени» у зв'язку із залученням до «секторів економіки, що забезпечують суттєве джерело доходів для уряду [росії]», без жодних інших умов щодо зв'язку, прямого чи опосередкованого, з цим урядом. У цьому відношенні існує раціональний зв'язок

між спрямованістю на цю категорію осіб та метою відповідних обмежувальних заходів, яка полягає у посиленні тиску на росію та збільшенні витрат на її дії проти України. Суд зазначив, що протилежне тлумачення суперечило б як формулюванню критерію (g), так і поставленій меті. З огляду на формулювання, згадані особи повинні вважатися «провідними» з огляду на їхню важливість у секторі, в якому вони задіяні, та важливість цього сектору для російської економіки» [114, с. 75-76]. Щодо мети обмежувальних заходів, про які йдеться, Суд зазначив, що «вона полягає не в тому, аби покарати певних фізичних чи юридичних осіб через їхні зв'язки з ситуацією в Україні або з російським урядом, а в тому, щоб накласти економічні санкції на росію з метою посилення тиску на неї та збільшення витрат від її дій проти України. Зрештою, що стосується порушень принципу пропорційності, права власності, свободи ведення бізнесу та права на зайняття професію, на які посилається заявник, Суд вважає, що збитки, яких зазнав заявник у зв'язку з цим, не є непропорційними з огляду на важливість мети, яку мали оскаржувані акти». [114, с. 75-77].

Окремі питання обмежувальних санкцій розглядалися також у рішенні Загального Суду (Перша Палата, розширений склад) від 20 грудня 2023 року, *Islentyeva v Council*, T-233/22; Рішення Загального Суду (Перша Палата, розширений склад) від 20 грудня 2023 року, *Abramovich v Council*, T-313/22. В останньому з рішень, зокрема, вказано, що «з огляду на фундаментальну важливість цілей, які переслідують оскаржувані обмежувальні заходи, які є частиною більш широкої мети збереження миру, негативні наслідки, що виникли в результаті їх застосування до заявника, не є явно непропорційними. Підхід Ради щодо поступового розширення кола фізичних та юридичних осіб, на яких поширюються обмежувальні заходи, з огляду на погіршення ситуації в Україні, з метою досягнення поставлених цілей, підтверджує цей висновок. Крім того, ці заходи є доцільними з огляду на необхідні цілі загального інтересу, що

переслідуються, оскільки альтернативні, менш обмежувальні заходи не були б настільки ж ефективними для досягнення переслідуваних цілей. Таким чином, принцип пропорційності не був порушений» [115, с. 96]. Крім того, у цій справі Суд справедливості ЄС щодо порушень основоположних прав, на які посилався заявник, зазначив, що «відповідно до положень статті 52(1) Хартії основоположних прав Європейського Союзу, ці права не є абсолютними і можуть підлягати обмеженням за умови, що відповідні обмеження передбачені законом, поважають суть основоположного права, про яке йдеться, і, за умови дотримання принципу пропорційності, є необхідними і відповідають цілям загального інтересу, визнаним Європейським Союзом. Суд дійшов висновку, що ці умови дотримані у цій справі. Крім того, він зазначив, що обмежувальні заходи за своєю природою не є кримінальними, а отже, вони не порушують право на презумпцію невинуватості, визнане в статті 48(1) Хартії основних прав Європейського Союзу. Отже, обмеження основоположних прав заявника, які випливають з обмежувальних заходів, вжитих проти нього в оскаржуваних актах, не є непропорційними і не позбавляють ці акти юридичної сили через будь-яку незаконність» [115, с. 96]

Таким чином, обмежувальні заходи є видом санкцій, проте не кримінально-правової природи у розумінні практики Суду справедливості ЄС. Водночас, аналізуючи Директиву ЄС 2024/1226 науковці зазначають, що «Україні потрібно буде забезпечити повну транспозицію директив ЄС, включно з аналізованою, ще до набуття офіційного статусу члена ЄС. Оскільки в Директиві ЄС 2024/1226 йдеться про криміналізацію порушень обмежувальних заходів ЄС, виконання яких стане зобов'язанням України лише після набуття членства, то такий закон (такі закони) має (мають) набрати чинності лише з цього моменту. Проте самі ці акти мають бути ухвалені ще до цього (з відкладальною умовою щодо набрання чинності)». [146, с. 65]. Наразі у цій сфері зареєстровано проєкт Закону № 12406

від 14.01.2025. Аналізуючи вказаний законопроект науковці зазначають, що «законопроект № 12406 стосується виключно криміналізації порушень національних санкцій України, оскільки допоки Україна не стала членом ЄС, то й криміналізація порушень санкцій Союзу наразі де-юре неможлива. Цей аргумент також підкреслює необхідність якнайскорішої криміналізації порушення саме національних санкцій» [146, с. 65].

Таким чином, вважаємо, що спеціальна конфіскація як захід кримінально-правового характеру розмежована законодавчо з порядком цивільної конфіскації, що виключає можливість їх паралельного застосування. У випадку застосуванню санкцій до активів згідно з Законом України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII «Про санкції» в межах кримінального провадження, до яких могла бути застосована спеціальна конфіскація, застосуванню підлягає вказаний Закон. Проте, встановлення кримінальної відповідальності за порушення санкцій (накладених національними органами) є нагальним обов'язком держави не лише в контексті євроінтеграції (для виконання Директиви ЄС, адаптація до якої буде обов'язкова в майбутньому), а й для удосконалення протидії державі-агресору.

Враховуючи наведене, ми підтримуємо позицію щодо трансформації підходу до застосування обмежувальних санкцій у кримінальному законодавстві, вважаємо за доцільне запровадження кримінальної відповідальності за обхід обмежувальних заходів (санкцій), оскільки з позиції практики Суду справедливості ЄС встановлено наявність права держави-члена ЄС на кримінально-правовий захист від діянь щодо недотримання обмежувальних заходів. Зважаючи на те, що обмежувальні санкції ЄС запроваджені у зв'язку з війною в Україні, існує об'єктивна необхідність кримінально-правового захисту обмежувальних санкцій ЄС на етапі набуття членства України в ЄС, а також встановлення відповідальності за обхід санкцій, встановлених національним правом. При цьому, визначення шляхів адаптації Директиви ЄС 2024/1226 є

завданням кримінально-правової політики України на етапі набуття членства в ЄС, проте обов'язок дотримання вимог Директиви ЄС 2024/1226 в межах поширення інструменту Ukraine Facility уже діє у правовій системі України та створює додаткові підстави для криміналізації обходу санкцій.

Окремо необхідно зазначити, що прийняття Директиви ЄС 2024/1226 є наочним прикладом трансформації кримінального права ЄС під впливом фактору війни в Україні.

3.1.3. Застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб

У сфері застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб зазначимо, що у науці кримінального права і на сьогодні є неоднозначні погляди стосовно його доцільності і можливості повноцінного застосування. Так, до прикладу, О. Радутний висловлює позицію, що «заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб є прикладом необґрунтованого запозичення положень зарубіжного законодавства, штучність чого врівноважується недосконалістю законодавчих формулювань» [170, с. 137].

3. Загине́й-Заболо́тенко, аналізуючи поодинокі застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у судовій практиці протягом десяти років з часу введення цього кримінально-правового інституту зазначає: «норми, які регламентують застосування ЗКПХ в Україні, утворюють нормативно-правовий інститут, який має комплексний характер, складається з двох субінститутів кримінально-правового та кримінального процесуального характеру, характеризується специфічним предметом (порядок суспільних відносин стосовно застосування ЗКПХ у разі вчинення уповноваженою особою

юридичної особи від імені та/або в інтересах юридичної особи кримінального правопорушення, визначеного у ст. 96-3 КК) та методом (імперативним – у межах кримінально-правового, та судовим (змагальним) – у межах кримінального процесуального субінститутів) правового регулювання, норми якого спрямовані на впорядкування відповідного однорідного порядку суспільних відносин, який склався у зв'язку з запровадженням у національне законодавство квазікримінальної відповідальності юридичних осіб на виконання міжнародних зобов'язань, взятих Україною». [54, с. 53].

Зазначимо, що до вступу в дію Закону № 4111-IX правова природа заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб цілком могла визначатися як квазікримінальна відповідальність. Серед визначених завдань розвитку цього кримінально-правового інституту варто зазначити про підпункт «г» пункту 3.3. Розділу 3 Додатку 1 до Державної антикорупційної програми на 2023-2025 року, яким «визначено очікуваний результат щодо закріплено можливість застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у випадку вчинення всіх діянь, криміналізацію яких вимагає Конвенція ООН проти корупції» [41].

Згідно вимог ст. 26 Конвенції ООН проти корупції «кожна Держава-учасниця вживає таких заходів, які, з урахуванням її принципів права, можуть бути необхідними для встановлення відповідальності юридичних осіб за участь у злочинах, що визначені цією Конвенцією. За умови дотримання принципів права Держави-учасниці відповідальність юридичних осіб може бути кримінальною, цивільно-правовою або адміністративною. Притягнення до такої відповідальності не заперечує кримінальної відповідальності фізичних осіб, які вчинили злочини». [85]. Таким чином, розширення застосування цього заходу кримінально-правового характеру має полягати у імплементації ст. 26 Конвенції ООН проти корупції.

Водночас, Законом 4111-IX у ч. 2 ст. 96-3 КК України встановлено підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру незалежно від притягнення до кримінальної відповідальності фізичної особи. Крім того, встановлено, що «застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру з підстав, передбачених ч. 2 ст. 96-3 КК України, не потребує встановлення фізичної особи, дії або бездіяльності якої підпадають під ознаки діяння, передбаченого статтями 209, 369, 369-2 КК України» [156].

У пояснювальній записці до законопроєкту № 11443 від 25 липня 2024 року (Закон № 4111-IX) вказано, що «одним із обов'язкових кроків на шляху до членства в Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) є ратифікація Конвенції ОЕСР про боротьбу з підкупом іноземних посадових осіб у міжнародних ділових операціях. На сьогодні немає уніфікованого підходу щодо запровадження відповідальності юридичних осіб за підкуп іноземних посадових осіб у міжнародних ділових операціях, проте найбільш сталою і поширеною серед країн – членів ОЕСР є кримінальна модель відповідальності. Саме до такого підходу Україну закликає ОЕСР у листі Голови Робочої групи. Цей же підхід застосовано у статті 16 проєкту Директиви Європейського парламенту та Ради щодо боротьби з корупцією, прийняття якої очікується на початку 2025 року, після чого вона стане елементом *acquis* ЄС, до якого необхідно буде адаптувати українське законодавство. Визначено, що цей механізм буде передбачений лише для кримінальних правопорушень, визначених статтями 209, 369, 369-2 КК вчинених щодо службових осіб, передбачених у частині 4 статті 18 КК, що допоможе перевірити його ефективність на практиці щодо цієї конкретної категорії злочинів. У подальшому з урахуванням здобутого практичного досвіду та у разі ефективності запропонованого механізму кримінальної відповідальності

юридичної особи його дія буде розширена і на інші категорії кримінальних правопорушень» [144].

Таким чином, законодавцем зроблено перший крок до запровадження кримінальної відповідальності юридичної особи як самостійного суб'єкта кримінального правопорушення. про що свідчить регламентація підстав для застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи незалежно від притягнення до відповідальності фізичної особи до внесення доповнень до КПК України стосовно здійснення кримінального провадження щодо застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб у спеціальному порядку.

Крім того, до інституту заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб введено ст. 96-10-1 «Додаткові (нефінансові) заходи кримінально-правового характеру» та встановлено дванадцять видів тимчасового обмеження діяльності юридичної особи як заборони для юридичної особи протягом визначеного судовим рішенням строку здійснювати певний вид та/або види діяльності, а також п'ять видів тимчасового обмеження в отриманні прав та/або переваг як заборони для юридичної особи протягом визначеного судовим рішенням строку отримувати визначені законодавством України права та/або переваги [156]. Слід зазначити, що значна частина введених додаткових (нефінансових) заходів кримінально-правового характеру також визначається в Законі України «Про санкції».

Питання застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб зважаючи на нововведення згідно Закону № 4111-IX хоч і обмежено лише статтями 209, 369, 369-2 КК вчинених щодо службових осіб, передбачених у частині 4 статті 18 КК, проте свідчить про подальший розвиток на виконання міжнародних зобов'язань механізмів кримінальної відповідальності юридичної особи за визначеним порядком. Звертає увагу

питання щодо виконання вимог Закону України від 29 червня 2004 року № 1906-IV «Про міжнародні договори», зокрема в частині відсутності ратифікації Конвенції ОЕСР з боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав під час здійснення міжнародних ділових операцій від 21.11.1997. Так, наприклад, О. М. Броневицька дає таке визначення поняття «міжнародний договір кримінально-правового характеру» з вказівкою на його спеціальні ознаки, до яких віднесено: «1) укладення на міждержавному рівні; 2) несамовиконуваність (для його реалізації потрібно внести зміни до чинного кримінального законодавства держав-учасниць. Разом з тим, самовиконуваним є міжнародний договір, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи); 3) ратифікація, умовою якої є визначення наслідків кримінально-правового характеру; 4) наявність у договорі приблизної моделі складу злочину» [16, с. 6]. Зазначена Конвенція ОЕСР за наведених вище ознак не може відноситися до самовиконуваних договорів.

Таким чином, слід констатувати про запровадження Законом 4111 автономної відповідальності юридичних осіб, що ґрунтується на визначенні випадків застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб без обов'язку встановлення фізичної особи, що вчинила кримінальне правопорушення, чим фактично визначено форму кримінальної відповідальності юридичної особи [24, с. 751]. При цьому, автономна відповідальність юридичної особи введена в КК України на підставі Конвенції ОЕСР з боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав під час здійснення міжнародних ділових операцій від 21.11.1997 за відсутності здійснення процедури ратифікації такого міжнародного договору у визначений національним законодавством спосіб.

Зважаючи на такий висновок, слід запропонувати визначити підстави автономної відповідальності юридичної особи у ст. 18 КК України. Таким чином

пропонуємо встановити, наприклад, у ч. 5 ст. 18 КК України, що: «у випадках, передбачених цим кодексом допускається автономна відповідальність юридичної особи в порядку, передбаченому розділом XIV¹ Загальної частини. Юридична особа може підлягати автономній відповідальності у випадках, коли її застосування не потребує встановлення фізичної особи, дії або бездіяльності якої підпадають під ознаки діяння, передбаченого статтями 209, 369, 369² цього Кодексу».

Аналізуючи системно питання видів відповідальності юридичної особи, зазначимо, що напрями розвитку та розширення підстав застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб зважаючи на статус України як кандидата в члени ЄС полягає у імплементації вимог відповідних директив для держав-членів ЄС. Тому інші міжнародні зобов'язання щодо введення кримінальної відповідальності юридичної особи за ті чи інші кримінальні правопорушення визначаються також «у ст. 3 Директиви Європейського Парламенту і Ради 2014/42/ЄС від 3 квітня 2014 року про заморожування та конфіскацію засобів і доходів, одержаних злочинним шляхом, в ЄС. Зокрема, цю Директиву держави-члени ЄС мають застосовувати до кримінальних злочинів, передбачених: Конвенцією про боротьбу з корупцією за участі посадових осіб Європейських Співтовариств або посадових осіб держав-членів ЄС («Конвенція про боротьбу з корупцією за участі посадових осіб»), укладеною на підставі статті 2 КЗ(2) (с) Договору про Європейський Союз; Рамковим рішенням Ради 2000/383/ЮВС від 29 травня 2000 року про підвищення рівня захисту за допомогою кримінальних покарань та інших санкцій за підробку у зв'язку із введенням євро; Рамковим рішенням Ради 2001/413/ЮВС від 28 травня 2001 року про боротьбу з шахрайством і підробкою безготівкових платіжних засобів, Рамковим рішенням Ради 2001/500/ЮВС від 26 червня 2001 року про відмивання грошей, виявлення, розшук, заморожування, арешт і

конфіскацію засобів і доходів, одержаних злочинним шляхом; Рамковим рішенням Ради 2002/475/ЮВС від 13 червня 2002 року про боротьбу з тероризмом; Рамковим рішенням Ради 2003/568/ЮВС від 22 липня 2003 року про боротьбу з корупцією в приватному секторі; Рамковим рішенням Ради 2004/757/ЮВС від 25 жовтня 2004 року про встановлення мінімальних положень стосовно складових елементів злочинів і санкцій у сфері незаконного обігу наркотичних речовин; Рамковим рішенням Ради 2008/841/ЮВС від 24 жовтня 2008 року про боротьбу з організованою злочинністю; Директивою Європейського Парламенту і Ради 2011/36/ЄС від 5 квітня 2011 року про запобігання торгівлі людьми і боротьбу з нею та про захист її жертв, а також про заміну Рамкового рішення Ради 2002/629/ЮВС; Директивою Європейського Парламенту і Ради 2011/93/ЄС від 13 грудня 2011 року про боротьбу з сексуальним насильством і сексуальною експлуатацією дітей та дитячою порнографією, та про заміну Рамкового рішення Ради 2004/68/ЮВС; Директивою Європейського Парламенту і Ради 2013/40/ЄС від 12 серпня 2013 року про напади на інформаційні системи та про заміну Рамкового рішення Ради 2005/222/ЮВС, а також іншими правовими інструментами, якщо такі інструменти конкретно визначають, що ця Директива застосовується до гармонізованих у них кримінальних злочинів» [39].

Крім того, вимоги щодо імплементації відповідальності юридичних осіб за окремі кримінальні правопорушення містить підписана Україною 14 лютого 2024 року Любляно-Гаазька Конвенція про міжнародне співробітництво в розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та інші міжнародні злочини [211]. Аналізуючи норми Конвенції О.М. Дроздов зазначає, що: «стаття 15 Конвенції відзначається певною революційністю для сучасної юридичної науки. Вона встановлює юридичну відповідальність юридичних осіб за їхню участь у злочинах, до яких

ця держава-учасниця застосовує цю Конвенцію. Важливо зауважити, що з урахуванням правових принципів держави-учасниці відповідальність юридичних осіб може бути кримінальною, цивільною або адміністративною» [43, с. 633].

Таким чином Любляно-Гаазька Конвенція містить також додаткові вимоги щодо встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Подальше удосконалення законодавства про кримінальну відповідальність в частині заходів кримінально-правового характеру полягає як в імплементації міжнародних договорів, так і в урахуванні законодавства ЄС, застосовного до держав-членів ЄС. При цьому, аналіз Директив ЄС, що належить адаптувати згідно Дорожньої карти з питань верховенства права показує, що фактично в усіх Директивах ЄС щодо криміналізації в тій чи іншій мірі міститься вимога передбачити відповідальність юридичних осіб в різних формах залежно від особливостей правової системи держави-члена ЄС, або ж обраного варіанту адаптації національного законодавства.

В.О. Туляков вказує про «розширення спектру суб'єктів кримінальних правовідносин. Традиційна тріадна модель (держава – злочинець – суспільство) більше не відповідає сучасним процесам криміналізації. У умовах воєнних дій, приватної безпеки, кібератак та діяльності транснаціональних корпорацій необхідно розширити поняття суб'єкта кримінальної відповідальності. Юридичні особи повинні розглядатися не лише як носії економічних ризиків, але й як потенційні суб'єкти воєнних, екологічних та інформаційних злочинів. Квазідержавні структури, військові підрядники та цифрові платформи набувають статусу активних учасників кримінальних взаємодій. Жертва трансформується з пасивного елемента в повноправного суб'єкта, здатного ініціювати, впливати та контролювати кримінальні правовідносини. Ця трансформація відповідає логіці transnational criminal governance, де юрисдикційні межі зсуваються від

територіального до функціонального принципу залежно від локалізації шкоди» [202, с. 234].

Введення положення про те, що спеціальна конфіскація застосовуються на підставі ухвали суду про застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру обумовлює необхідність визначення правил застосування спеціальної конфіскації у таких випадках, зокрема і з урахуванням того, що Директива Європейського Парламенту і Ради 2014/42/ЄС від 3 квітня 2014 року про заморожування та конфіскацію засобів і доходів, одержаних злочинним шляхом, в Європейському Союзі встановлює обов'язок поширення правила конфіскації у третьої сторони на юридичних осіб.

Законом 4111-IX у ч. 2 ст. 96-3 КК України «встановлено підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру незалежно від притягнення до кримінальної відповідальності фізичної особи та без необхідності встановлення фізичної особи, дії або бездіяльності якої підпадають під ознаки діяння, передбаченого статтями 209, 369, 369-2 КК України, чим фактично запроваджено кримінальну відповідальність юридичної особи як самостійного суб'єкта кримінального правопорушення про що свідчить також регламентація у КПК України порядку здійснення кримінального провадження щодо застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб у спеціальному порядку. Міжнародні зобов'язання щодо розширення підстав застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб полягають у необхідності імплементації ст. 26 Конвенції ООН проти корупції, ст. 15 Любляно-Гаазької Конвенції, Директиви Європейського Парламенту і Ради 2014/42/ЄС від 3 квітня 2014 року про заморожування та конфіскацію засобів і доходів, одержаних злочинним шляхом, в ЄС». [23, с. 317].

Необхідно також враховувати, що у п. 4.1 «Судове співробітництво в кримінальних справах» Дорожньої карти визначено завдання «удосконалити

правову основу для міжнародного судового співробітництва у кримінальних справах між Україною та країнами Європейського Союзу, зокрема: 1) розробити та прийняти закон про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України з метою імплементації процедури європейського ордеру на арешт (з метою виконання Рамкового Рішення Ради 2002/584/JHA від 13.06.2002); 2) розробити та прийняти закон відповідно до законодавства ЄС, яким удосконалено систему застосування кримінально-правових засобів до юридичної особи за вчинені кримінальні правопорушення, зокрема у сфері незаконного обігу наркотиків, торгівлі людьми, що включають: розширення видів покарань, застосування інститутів пробації та судимості; встановлення засобів забезпечення; 3) запровадження кримінальної відповідальності для юридичних осіб з покараннями, включаючи штрафи та інші заходи (наприклад, скасування реєстрації, ліквідація, призупинення діяльності тощо); 4) впровадження механізмів реституції та компенсації за завдану шкоду, - 5) розширення підстав і порядку застосування конфіскації майна відповідно до найкращих практик ЄС» [42]. Таким чином, у стратегічному документі щодо адаптації законодавства до вимог ЄС міститься положення про застосування саме покарання до юридичних осіб.

У проєкті Кримінального кодексу серед принципів КК окремо виділено стаття 1.3.5., що врегульовує питання принципу індивідуальності. Цим принципом встановлено, що «кримінально-правові засоби, що застосовуються до особи, мають індивідуальний характер. Не допускаються колективна відповідальність і відповідальність особи за діяння іншої особи. У ч. 2 вказаної пропонуваної статті встановлюється, що не вважається порушенням принципу індивідуальності застосування кримінально-правових засобів до юридичних осіб» [94]. Визначення підстав відповідальності юридичної особи в межах принципів нового КК України безумовно є значним вдосконаленням

кримінально-правового регулювання у зазначеній сфері. Водночас, такі пропозиції не усувають питання врегулювання так званої «автономної» відповідальності юридичних осіб за кримінальним правом.

Зважаючи на обсяг зобов'язань щодо встановлення відповідальності юридичних осіб, існуючі законодавчі рішення щодо виконання вимог Конвенції ОЕСР, незважаючи на відсутність ратифікації вказаного міжнародного договору, є необхідність встановити, наприклад у ч. 5 ст. 18 КК України що «у випадках, передбачених цим кодексом допускається автономна відповідальність юридичної особи в порядку, передбаченому розділом XIV¹ Загальної частини. Юридична особа може підлягати автономній відповідальності у випадках, коли її застосування не потребує встановлення фізичної особи, дії або бездіяльності якої підпадають під ознаки діяння, передбаченого статтями 209, 369, 369-2 цього Кодексу».

3.2. Тенденції розвитку норм Особливої частини Кримінального кодексу України

Визначеність зовнішнього курсу держави на міжнародному рівні має значний вплив на правове регулювання в державі в цілому. Конституція України в 2019 році закріпила основний вектор розвитку держави шляхом «реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору». [90]

Кримінально-правова політика як частина державної політики потребує нових напрямів розвитку в умовах євроінтеграційних процесів та по суті таке завдання стоїть на шляху адаптації та гармонізації законодавства України про кримінальну відповідальність до європейських стандартів. Правовий режим воєнного стану також спричиняє значний вплив на визначення напрямів

кримінально-правової політики в сучасних умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

П.Л. Фріс зазначає, що «визнання діянь злочинними не видається можливим без урахування ідеологічних, соціально-психологічних й історичних чинників, оскільки без відповідності цих процесів рівню розвитку суспільної свідомості і вимогам громадської думки норми кримінального закону не діятимуть або діятимуть тільки завдяки державному примусу, не виконуватимуть свої функції. Для того, щоб норми закону про кримінальну відповідальність могли реально впливати на поведінку людей, вони повинні бути соціально-психологічно і традиційно-історично обґрунтовані. Будь-які нормативні системи і уложення залишаться формальними актами, якщо не будуть використовуватися соціально-психологічні закономірності організації і регуляції поведінки людей та відносин між ними. На криміналізацію впливають найрізноманітніші чинники: існуючі в суспільстві історичні, соціальні і культурні умови, традиції вибору способу регулювання певних суспільних відносин і багато іншого, оскільки правове регулювання (зокрема за допомогою криміналізації і декриміналізації окремих діянь) є наслідком дії різних суспільних явищ, в яких, природно, беруть участь чинники свідомості й ідеології». [212, с. 348]

Поряд з євроінтеграційними процесами, у кримінально-правовій політиці України багато проблемних питань і на національному рівні. Так, О. Марін, досліджуючи окремі тенденції кримінально-правової політики на сучасному етапі, виділяє, зокрема такі: «1) держава в особі Верховної Ради за потреби реагування на значні соціально-політичні потрясіння чи резонансні випадки надає перевагу найлегшій публічній відповіді – прийняття змін до КК України, перетворюючи кримінальний закон з *ultima ratio* на *prima ratio*; 2) внесення до КК змін, підготовлених різними авторськими колективами і не узгоджених між собою; 3) використання під час формулювання охоронних кримінально-правових

норм санкцій, які містять незвичні для цивілізованого кримінального права конструкції: а) абсолютно визначених, хоча й альтернативних санкцій – розпочалося все із ч. 6 ст. 152 та ч. 6 ст. 153 КК України у 2019 році і продовжилось, наприклад, у ч. 2 ст. 111 КК України – п’ятнадцять років позбавлення волі або довічне позбавлення волі... Крім очевидної шкоди для реалізації принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності, такий підхід має й інші негативні наслідки, наприклад, спонукає до вчинення інших особливо тяжких злочинів задля приховування попереднього тощо; б) використання як основного покарання, що в принципі не здатне виконати каральної функції у цьому конкретному випадку. Наприклад, санкція ч. 1 ст. 111-1 КК України» [102, с. 116-18]. Також науковець наголошує, що «державна не послідовна у своїх рішеннях щодо кримінально-правових режимів певних видів кримінальних правопорушень; тенденцією кримінально-правової політики сучасної України, що спостерігається протягом останніх десяти-п’ятнадцяти років, полягає у прийнятті великої кількості спеціальних кримінально-правових норм щодо різновидів суспільно-небезпечних діянь, кримінальна протиправність яких й до цього була визначена у загальних нормах. Внаслідок такої непередуманої практики у кримінальному праві, що відображене у чинному КК України, виникають нові та складні для розуміння та розв’язання взаємозв’язки між кримінально-правовими нормами». [102, с. 119]. Очевидно, що процес адаптації національного кримінального законодавства до законодавства ЄС має враховувати і шляхи вирішення вище наведених існуючих проблемних питань.

Оцінюючи вплив переговорного процесу України щодо членства в ЄС вимоги криміналізації полягають у всеохоплюючому врахуванні правової системи ЄС, досягнення відповідності кримінально-правової охорони порядку суспільних відносин правовій системі ЄС для забезпечення наближення правового простору ЄС. З цією метою з 2014 року з часу початку реалізації Угоди

про асоціацію з ЄС і, особливо, з часу набуття статусу кандидата в держави-члени ЄС уже здійснено значні кроки щодо наближення кримінального законодавства України до законодавства ЄС. Зважаючи на динамічність та значний обсяг сфери адаптації законодавства України до вимог ЄС при визначенні сфер та зобов'язань щодо криміналізації необхідним є звернення до тих нормативно-правових актів, що визначають конкретні заходи станом на сьогодні. У юридичній літературі зазначається, що «кримінальна політика України складається із системи принципів, політичних та політико-правових розпоряджень, програм, які втілюються державою та громадянським суспільством для боротьби зі злочинністю, ресоціалізації кримінальних правопорушників і гарантування особистої, суспільної і національної безпеки» [167, с. 24]. Для цілей євроінтеграції як кандидата в члени ЄС Україною прийнято у 2025 році Дорожню карту з питань верховенства права, де зазначено, що «Дорожня карта має статус всеохоплюючого стратегічного документа, що визначає комплекс реформ у межах переговорного процесу щодо членства України в ЄС за переговорними Розділом 23 «Судова влада та основоположні права» та Розділом 24 «Юстиція, свобода і безпека»». [42].

Зазначимо, що станом на сьогодні зазначена дорожня карта є основним узгодженим нормативно-правовим актом, що ухвалено за погодженням з ЄС, в якому об'єктивуються кроки законодавчого та правозастосовного характеру у сфері вектору кримінально-правової політики України в умовах євроінтеграції.

В.І. Борисов та П.Л. Фріс вважають, що: «напрями кримінально-правової політики визначаються на підставі групування об'єктів злочинних посягань, які, у свою чергу, встановлюються за рівнем значимості суспільних відносин, що ними регулюються. Таким чином, можна виділити: кримінально-правову політику у сфері боротьби із злочинами проти основ національної безпеки; кримінально-правову політику у сфері боротьби зі злочинами проти життя і

здоров'я особи; кримінальноправову політику у сфері боротьби зі злочинами проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина; кримінально-правову політику у сфері боротьби із злочинами проти власності та ін». [14, с. 19].

Враховуючи наведене, охарактеризуємо тенденції зміни норм Особливої частини КК України в межах адаптації кримінального законодавства до правової системи ЄС.

Вплив кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції на процеси криміналізації правопорушень, визначених розділом XIV Особливої частини КК України (кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації.)

У сфері нелегальної міграції незважаючи на значні зміни у кримінальному законодавстві аналіз вимог законодавства ЄС показав наявність додаткових заходів законодавчого характеру у сфері криміналізації суспільно небезпечних діянь. У Дорожній карті з питань верховенства права у 2025 році визначено інтеграційне завдання, що полягає у «розробленні та прийнятті закону з метою внесення змін до Кримінального кодексу України в таких межах: щодо запровадження кримінальної відповідальності за сприяння незаконному транзиту та проживанню (з метою фінансової вигоди) іноземців, з метою приведення законодавства у відповідність до Директиви 2002/90/ЄС та Рішення Ради 2002/946/ЛНА; щодо запровадження кримінальної відповідальності за незаконне працевлаштування іноземців з метою імплементації положень Директиви 2009/52/ЄС; щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб за правопорушення, пов'язані з сприянням несанкціонованому в'їзду, транзиту та проживанню іноземців, незаконним працевлаштуванням іноземців» [42].

Таким чином, акцент кримінально-правової політики на боротьбу з незаконним переправленням осіб через державний кордон (ст. 332 КК України) у вигляді встановлення відповідальності за вчинення діянь, що полягають у незаконному переправленні осіб через державний кордон України, організації незаконного переправлення осіб через державний кордон України, керівництва такими діями або сприяння їх вчиненню порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод, є недостатньою для вступу ЄС.

Окрім визначення вимог Директив у названих сферах важливим є врахування практики Суду справедливості ЄС.

Стосовно приведення законодавства у відповідність до Директиви 2002/90/ЄС та Рішення Ради 2002/946/ЖНА. Стосовно криміналізації за вказаною директивою важливим є, до прикладу, рішення Суду справедливості ЄС (Велика Палата) від 03 червня 2025 року, *Mirin*, C-460/23 [116, с. 10-14] У цій справі на звернення Округового суду Болоньї (*Tribunale di Bologna*, Болонья, Італія), Суд справедливості ЄС, засідаючи Великою Палатою, роз'яснив, «по-перше, що тлумачення статті 1(1)(а) Директиви 2002/90/14, яке відповідає статтям 7 і 24 Хартії основоположних прав Європейського Союзу («Хартія»), призводить до виключення з кола складу злочину сприяння незаконному в'їзду в значенні статті 1(1)(а) поведінки особи, яка, порушуючи правила, що регулюють перетин кордонів, ввозить на територію Держави-члена неповнолітніх, які є громадянами третьої країни та супроводжують її, і щодо яких вона здійснює фактичний догляд. По-друге, Суд вважав, що ці статті перешкоджають існуванню національного законодавства, яке криміналізує таку поведінку. При цьому акт ЄС повинен тлумачитися, наскільки це можливо, згідно з первинним правом у цілому та, зокрема, з положеннями Хартії. З огляду на факти, встановлені в основному провадженні, статті 7, 18 та 24 Хартії мають вирішальне значення для відповіді на питання, поставлені національним судом. Крім того, ці питання ґрунтуються

на припущенні, що поведінка, яка є предметом основного провадження, підпадає під загальний склад злочину сприяння незаконному в'їзду, як це визначено в статті 1(1)(а) Директиви 2002/90. Тому Суд розглянув питання, чи має стаття 1(1)(а) Директиви 2002/90, у поєднанні, зокрема, зі статтями 7, 18 та 24 Хартії, тлумачитися в такий спосіб, що поведінка особи, яка, порушуючи правила перетину кордонів, ввозить на територію Держави-члена неповнолітніх громадян третьої країни, які супроводжують її та перебувають під її фактичним доглядом, не підпадає під загальний склад злочину сприяння незаконному в'їзду. З огляду на своє загальне формулювання стаття 1(1)(а) Директиви 2002/90 може підлягати різним тлумаченням. Попри те, що це положення не містить прямої згадки про поведінку, що є предметом основного провадження, вона також прямо не виключає, як такого, тлумачення, згідно з яким така поведінка підпадає під визначення загального складу злочину, передбачений цим положенням. Однак останнє тлумачення не може бути прийнятним. По-перше, це суперечило б цілям Директиви 2002/90. Справді, така поведінка, як поведінка ОВ, не становить сприяння незаконній імміграції, а впливає з прийняття відповідною особою особистої відповідальності у зв'язку з опікою, яку вона здійснює над неповнолітніми. По-друге, з огляду на статті 7 та 24 Хартії, з урахуванням яких має тлумачитися стаття 1(1)(а) Директиви 2002/90, така поведінка не може підпадати під загальний склад злочину сприяння незаконному в'їзду, навіть якщо ця особа сама незаконно в'їхала на цю територію. Будь-яке інше тлумачення призвело б до особливо серйозного втручання в право на повагу до сімейного життя та права дитини, закріплені у вищезазначених статтях Хартії, такою мірою, що це підірвало б саму суть цих основоположних прав у значенні статті 52(1) Хартії» [116, с. 11-12].

Суд справедливості ЄС також зазначив, що «визнання того, що особу може бути покарано лише за те, що вона допомагає неповнолітнім особам, за якими вона фактично доглядає, незаконно в'їхати на територію Держави-члена, підривало б саму суть таких основоположних прав. Такими діями особа, така як ОВ, у принципі, лише конкретно виконує обов'язок, що випливає з її особистої відповідальності, заснованої на її родинних зв'язках з цими неповнолітніми, з метою забезпечення захисту та догляду, необхідних для їхнього благополуччя та розвитку. Поведінка цієї особи є конкретним проявом її загальної відповідальності перед цими неповнолітніми. Отже, якщо не підривати суть прав, закріплених у статтях 7 та 24 Хартії, стаття 1(1)(а) Директиви 2002/90 не може стосуватися забезпечення того, щоб така поведінка, як поведінка ОВ, кваліфікувалася як «сприяння незаконному в'їзду» на цю територію й на цій підставі вважалася кримінальним правопорушенням. З огляду на сумніви суду, що звернувся за попереднім рішенням, щодо сумісності з правом ЄС національної норми, що транспонує, *inter alia*, статтю 1(1)(а) Директиви 2002/90 в італійське законодавство, Суд нагадав, що при впровадженні заходів з перенесення директиви в національне законодавство суди Держав-членів повинні не тільки тлумачити своє національне законодавство у відповідності до цієї директиви, але й забезпечити, щоб вони не спиралися на тлумачення директиви, яке суперечить основним правам, захищеним правопорядком ЄС, або іншим загальним принципам, визнаним правом ЄС.

Відповідно, при транспонуванні статті 1(1)(а) Директиви 2002/90, яка має на меті чітко визначити склад злочину сприяння незаконній імміграції, Держави-члени не можуть закріплювати у своєму національному законодавстві норми, які виходять за межі складу цього злочину, визначеного цією нормою, шляхом включення до нього дій, які не підпадають під його визначення, що є порушенням статей 7 і 24 та статті 52(1) Хартії. Крім того, статті 7 та 24 Хартії є достатніми

самі по собі й не потребують уточнення положеннями права ЄС або національного права для надання особам прав, на які вони можуть посилатися як такі. Отже, якщо суд, що звернувся за попереднім рішенням, визнає, що тлумачення його національного законодавства відповідно до права ЄС є неможливим, він повинен забезпечити в межах своєї юрисдикції судовий захист осіб, що їх стосуються ці статті, та гарантувати їхню повну ефективність, не застосовуючи, у разі необхідності, статтю 12 Уніфікованого закону про імміграцію». [116, с. 11-14].

Таким чином, у вказаній справі Суд справедливості ЄС не лише розтлумачив випадки виключення складу злочину, що формально мав місце, водночас умисел на його вчинення мав мету надання притулку, а також сформував правило криміналізації конкретної директиви, зокрема при транспонуванні статті 1(1)(а) Директиви 2002/90, яка має на меті чітко визначити склад злочину сприяння незаконній імміграції. При цьому зроблено загальний висновок про те, що держави-члени ЄС не можуть закріплювати у своєму національному законодавстві норми, які виходять за межі складу цього злочину, визначеного цією нормою, шляхом включення до нього дій, які не підпадають під його визначення, що є порушенням статей 7 і 24 та статті 52(1) Хартії.

Зазначене рішення Суду справедливості ЄС, та інші рішення у сфері визначення чи уточнення ознак кримінально-караної поведінки становлять собою джерело кримінально-правової політики при формуванні складів кримінальних правопорушень, у цьому конкретному випадку – при адаптації вищевказаної директиви в аспекті визначення складу кримінального правопорушення у виді сприяння нелегальній міграції.

Окремо стоять завдання запровадити кримінальну відповідальність за незаконне працевлаштування іноземців з метою імплементації положень Директиви 2009/52/ЄС та кримінальну відповідальність юридичних осіб за

правопорушення, пов'язані з сприянням несанкціонованому в'їзду, транзиту та проживанню іноземців, незаконним працевлаштуванням іноземців.

Також в межах імплементації вимог ЄС слід враховувати практику Суду справедливості ЄС Рішення Суду (Першої Палати) від 6 липня 2023 року, *Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid* (Особливо тяжкий злочин), С-402/22, в якому «визначається поняття злочину, та особливо тяжкого злочину в контексті застосування Директиви 2011/95/ЄС Європейського парламенту та Ради від 13 грудня 2011 року щодо стандартів кваліфікації громадян третіх країн або осіб без громадянства як осіб, які отримують міжнародний захист, про єдиний статус для біженців або для осіб, які мають право на додатковий захист, а також зміст наданого захисту». [112, с. 46-52].

Таким чином, у розділі XIV Особливої частини КК України в чиних статтях (ст. 332) та у визначених сферах подальшої криміналізації необхідним є визначення порядку та підстав відповідальності юридичної особи, зокрема у випадку вчинення кримінального правопорушення, визначеного у ст. 332 КК України, що додатково доводить наведені аргументи у роботі стосовно визначення підстав та порядку відповідальності юридичної особи за нормами КК України.

Вплив кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції на процеси криміналізації правопорушень, визначених розділом XVII Особливої частини КК України (кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг).

Н.В. Кирилюк та І.О. Рощина наголошують, що «європейська модель кримінальної відповідальності за корупцію ґрунтується на принципі гармонізації правових систем держав-членів і не передбачає єдиного кримінального кодексу. Нормативну основу становлять акти ЄС, рекомендації GRECO та міжнародні

конвенції. У 2023–2024 роках Європейський Союз розробив нову директиву щодо боротьби з корупцією, яка має замінити низку застарілих актів і встановити мінімальні стандарти криміналізації корупційних діянь по всьому ЄС» [68, с. 316]. Науковці, аналізуючи зміни кримінального права ЄС у цій сфері зазначають, що «у позиції Ради ЄС наголошується, що документ охоплює як публічний, так і приватний сектор, а також передбачає нові елементи криміналізації – незаконне збагачення, торгівлю впливом, зловживання функціями та перешкоджання правосуддю» [68, с. 316]. Такм чином, в ЄС станом на сьогодні відбувається певна трансформація кримінального законодавства, спрямованого на боротьбу із корупцією.

У розділі II «Боротьба з корупцією» Дорожньої карти визначено завдання «забезпечити відповідність українського законодавства актам законодавства ЄС і міжнародним антикорупційним стандартам, зокрема шляхом: Здійснення регулярного та ефективного аналізу законопроектів для забезпечення відповідності змін до законодавства EU *acquis* та міжнародним стандартам (GRECO, OECD, UNCAC) у сфері боротьби з корупцією, а також пріоритетам Антикорупційної стратегії та Державної антикорупційної програми; проведення періодичного аналізу чинного антикорупційного законодавства та практики його застосування на предмет відповідності *acquis* ЄС та міжнародним стандартам з метою забезпечення відповідності, подальшої консолідації та гармонізації; забезпечення реалізації рекомендацій OECD, GRECO та Механізму огляду UNCAC для досягнення більшої узгодженості правової бази та інституційних можливостей у запобіганні та протидії корупції з *acquis* ЄС і міжнародними стандартами без зволікань [42]. Таким чином, визначено завдання не лише здійснити адаптацію відповідного кримінального законодавства до вимог кримінального права ЄС, а й враховувати ті зміни, які станом на сьогодні приймаються у ЄС з метою удосконалення засобів боротьби з корупцією.

Окремо Дорожня карта передбачає захід щодо забезпечення «застосування ефективної законодавчої бази, яка забезпечує відповідальність за корупційні та пов'язані із корупцією правопорушення, відповідно до *acquis* ЄС, міжнародних стандартів та з урахуванням специфічних викликів» [42].

Зокрема, в межах подальшої адаптації кримінального законодавства до законодавства ЄС передбачено прийняття та впровадження законодавчих змін для забезпечення стримуючого ефекту, пропорційності та ефективності кримінальних санкцій за корупційні та пов'язані із корупцією правопорушення (відповідно до Пропозицій щодо Директиви Європейського Парламенту та Ради про боротьбу з корупцією), зокрема шляхом: (1) збільшення строків давності та вдосконалення підстав для зупинення та закінчення строків; (2) перегляду санкцій за корупційні та пов'язані із корупцією правопорушення; (3) перегляду порогових значень для незаконного збагачення та недостовірного декларування з метою підвищення ефективності та впливу, включаючи ефективну координацію кримінальних та цивільних проваджень.

В.О. Туляков, аналізуючи пропозиції проєкту нової Директиви ЄС у сфері боротьби із корупцією, зазначає, що передбачено удосконалення відповідальності за: «хабарництво в публічному секторі, уніфіковані норми відповідальності за активне та пасивне хабарництво, хабарництво у приватному секторі, відповідальність за активний підкуп та пасивний підкуп, привласнення, зловживання впливом у сфері службової діяльності, зловживання службовим становищем, перешкоджання здійсненню правосуддя, збагачення від корупційних правопорушень» [204, с. 35-37]

У Дорожній карті з питань верховенства права передбачено також «прийняття та впровадження змін до законодавства, спрямованих на подальше вдосконалення ефективного режиму відповідальності юридичних осіб за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення відповідно до законодавства

ЄС та міжнародних стандартів, у тому числі шляхом: (1) розширення автономної відповідальності на корупцію на національному рівні, підробку фінансових документів та звітів, фальсифікацію фінансових документів та звітів; (2) визначення ефективних, пропорційних та стримуючих фінансових та нефінансових заходів кримінально-правового характеру; (3) розширення діапазону пом'якшуючих обставин та критеріїв для досудового врегулювання шляхом включення добровільного самостійного розкриття правопорушення та заходів з усунення його наслідків.

Окремо визначено зобов'язання щодо ухвалення закону про ратифікацію Конвенції ОЕСР про боротьбу з хабарництвом іноземних посадових осіб у міжнародних ділових операціях та приєднання до Робочої групи ОЕСР з боротьби з хабарництвом у міжнародних ділових операціях» [42]. Ця Конвенція визначає такі вимоги щодо імплементації відповідальності у національне право. Зокрема, «у ст. 1 (підкуп посадових осіб іноземних держав як злочин) встановлено, що кожна із сторін повинна вжити необхідних заходів для того, щоб згідно з її законодавством навмисна пропозиція, обіцянка або надання будь-яких матеріально-фінансових або інших переваг, як напрямку, так і через посередників, будь-якій посадовій особі іноземної держави, для таких посадових осіб або третій стороні для того, щоб така посадова особа діяла або утрималася від дій, пов'язаних з виконанням нею своїх офіційних обов'язків, з метою отримання або утримання ділових або інших неналежних переваг під час здійснення міжнародної ділової діяльності, вважалися б кримінальним злочином» [86].

За приписами Конвенції ОЕСР про боротьбу з хабарництвом іноземних посадових осіб у міжнародних ділових операціях «кожна із сторін повинна вжити всіх необхідних заходів, щоб співучасть в діянні підкупу посадової особи іноземної держави, включаючи підбурювання до нього, сприяння і пособництво, або його санкціонування вважалося б кримінальним злочином. Спроби підкупу

або змова з метою підкупу посадової особи іноземної держави будуть визнаватись кримінальним злочином в тій же мірі як і спроба підкупу або змова з метою підкупу посадової особи цієї Сторони. При цьому, правопорушення зазначені в пп. 1 і 2 вище надалі разом будуть іменуватись як «підкуп посадової особи іноземної держави» [86].

Стосовно термінології у ст. 1 визначено, що в «контексті цієї Конвенції: а) «посадова особа іноземної держави» означає будь-яку особу, яка займає законодавчу, адміністративну або судову посаду в іноземній державі – як за призначенням, так і виборну; будь-яку особу, яка здійснює державні функції від імені іноземної держави, включаючи державний орган або державне підприємство; а також будь-яку посадову особу публічної міжнародної організації; б) «іноземна держава» включає усі рівні й підрозділи уряду: від національного до місцевого; с) «діяти або утримуватись від дій, пов'язаних з виконанням нею своїх офіційних обов'язків» включає будь-яке використання положення посадової особи незалежно від того, чи знаходиться це в рамках повноважень цієї посадової особи». [86].

Також, згідно вимог статті 2 Конвенції з боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав під час здійснення міжнародних ділових операцій від 21.11.1997 (відповідальність юридичних осіб) «кожна зі Сторін повинна вжити необхідних заходів у відповідності із своїми правовими принципами для того, щоб встановити відповідальність юридичних осіб за підкуп посадової особи іноземної держави. При цьому, у ст. 3 встановлено, що у випадках, коли відповідно до правової системи Сторони до юридичних осіб не застосовується кримінальна відповідальність, така Сторона буде повинна забезпечити застосування до юридичних осіб некримінальних санкцій, включаючи грошові, за підкуп посадових осіб іноземної держави. Кожна із Сторін повинна вжити необхідних заходів, щоб забезпечити арешт і конфіскацію хабара і коштів,

призначених для підкупу посадових осіб іноземної держави, або майна, вартість якого дорівнює вартості зазначених коштів, або забезпечити застосування грошових санкцій, які матимуть подібний ефект. Кожна із Сторін повинна розглянути можливість застосування додаткових цивільних або адміністративних санкцій на особу, яка підлягає санкціям за підкуп посадової особи». [86].

Існують зобов'язання в контексті економічних злочинів розробити та прийняти закон, «спрямований на ратифікацію Міжнародної Конвенції про боротьбу з підробкою валюти, підписаної у Женеві 20 квітня 1929 року, а також розробити та прийняти закон, спрямований на імплементацію актів *acquis* ЄС у сфері протидії підробці грошей, а в аспекті боротьби з кіберзлочинністю прийняти закон щодо встановлення кримінальної відповідальності за незаконні дії з платіжними картками чи іншими платіжними інструментами в інтересах третіх осіб, спрямованого на приведення законодавства України у відповідність до вимог Директиви (ЄС) 2019/713» [42]. У юридичній літературі зазначається, що: «занепокоєння виникає під час аналізу Рамкового рішення про боротьбу із шахрайством та підробкою платіжних засобів, окрім грошових коштів. Відповідно до його тексту ця боротьба має охоплювати всі види діяльності, що являють загрозу у вигляді організованої злочинності у цій сфері. Таким чином, держава зобов'язується вживати репресивні заходи щодо виробництва, отримання обладнання (інструментів) або засобів, «спеціально» (тобто об'єктивно) призначених для вчинення злочину. Криміналізація такої поведінки вимагає у дусі дотримання принципу належного управління визначення більш точних причин, аніж загальні посилення на необхідність боротьби з організованою злочинністю». [184, с. 153]. Наведене застереження засвідчує нормативно-правову складність уявлення цілей криміналізації в тих чи інших джерелах права ЄС, необхідність та доцільність використання комплексного

контекстно-цільового способу адаптації кожного джерела права ЄС у національне кримінальне законодавства з урахуванням принципів кримінального права та задля забезпечення сумлінного виконання міжнародних зобов'язань.

Згідно вимог ст. 20 Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони вказані «сторони співробітничать з метою запобігання та боротьби з легалізацією (відмиванням) коштів та фінансуванням тероризму. Із цією метою Сторони посилюють двостороннє та міжнародне співробітництво у цій сфері, зокрема співробітництво на оперативному рівні. Сторони забезпечують імплементацію відповідних міжнародних стандартів, зокрема стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму (FATF) та стандартів, рівнозначних тим, які були прийняті Союзом» [207].

Європейська Рада 23 червня 2022 року надала Україні статус кандидата в держави-члени Європейського Союзу. Серед першочергових завдань постали питання «адаптації кримінального законодавства, зокрема такі як забезпечення відповідності законодавства про боротьбу з відмиванням грошей стандартам Групи з фінансових заходів (FATF)» [237]. Таким чином, боротьба з відмиванням коштів, відповідність кримінально-правової політики держави стандартам FATF становить актуальне завдання удосконалення кримінального законодавства, практики його застосування до існуючих стандартів у державах-членах ЄС.

В аспекті криміналізації та розслідування відмивання грошей Дорожня карта з питань верховенства права визначила обов'язки «розробити та прийняти закон, спрямований на приведення національного законодавства у відповідність із Директивою ЄС 2018/1673; прийняти та імплементувати законодавчі зміни, спрямовані на приведення національного законодавства у відповідність до Директиви ЄС 2024/1640 та забезпечення застосування Регламенту 2024/1624;

забезпечити моніторинг acquis ЄС у сфері боротьби з відмиванням грошей та здійснення заходів щодо приведення законодавства у відповідність із внесеними змінами; ухвалити та імплементувати законодавчі зміни для приведення національного законодавства у відповідність до Директив ЄС 2015/849, 2018/843» [42].

В контексті протидії тероризму також Україна взяла зобов'язання щодо визначення у законодавстві «пропаганди тероризму, його публічного виправдовування, публічних закликів до вчинення терористичного акту, розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів з такими закликами чи пропагандою, а також пропаганди ідеології тероризму, виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів, в тому числі вчинені з використанням засобів масової інформації та встановлення відповідальності за вказані діяння відповідно до Директиви (ЄС) 2017/541» [42].

Аналізуючи вимоги порівняно нових Директив ЄС в означеній сфері С.Б. Карвацька та В.В. Яремчук зазначають, що «ЄС здійснив комплексний перегляд своєї нормативно-правової бази у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (AML/CFT). Ця трансформація є однією з найзначніших змін у міжнародному підході до запобігання фінансовим злочинам, що відображається у переході від системи, заснованої на директивах, до більш гармонізованого та безпосередньо застосовного нормативного режиму. Реформа спрямована на вирішення давніх проблем нормативної фрагментації та наглядової непослідовності серед держав-членів, а також на створення нових інституційних механізмів для покращення співпраці та контролю» [63, с. 1202].

Зазначимо, що основним показником стану кримінально-правового забезпечення протидії відмиванню коштів та проблемних питань у цій сфері є виконання заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

Оцінка таких заходів здійснюється Комітетом експертів Ради Європи з питань оцінки (MONEYVAL).

У п. 43 Звіту за результатами п'ятого раунду взаємної оцінки України, що був затверджений MONEYVAL у ході його 55-го Пленарного засідання, зокрема вказано, що «Україні доцільно ввести норму в ст. 209 КК України, яка чітко зазначає, що особа може бути засуджена за відмивання коштів за відсутності судового визнання вини відносно здійснення основної злочинної діяльності та за умови, що існування предикатного злочину може бути встановлено на підставі непрямих чи інших доказів без покладення обов'язку на сторону обвинувачення довести засудження за вчинення предикатного злочину» [59, с. 13].

Варто зазначити, що на виконання вказаного звіту було прийнято 06.12.2019 Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», також «цим Законом внесено зміни до статей 205-1, 209, 209-1, 258, 258-5, 306 КК України. Окрім того, викладено у новій редакції ст. 209 КК України, виключено примітку до цієї статті, що встановлювала поняття суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів для цілей застосування статті 209 КК України» [150].

Водночас, відсутність у диспозиції ч. 1 ст. 209 КК України поняття суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, не виключає необхідності встановлювати факт того, що майно одержано злочинним шляхом. У ч. 1 ст. 209 КК України у чинній редакції встановлено відповідальність за набуття, володіння, використання, розпорядження майном, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом, у тому числі здійснення фінансової операції, вчинення правочину з таким майном, або переміщення, зміна форми

(перетворення) такого майна, або вчинення дій, спрямованих на приховування, маскування походження такого майна або володіння ним, права на таке майно, джерела його походження, місцезнаходження, якщо ці діяння вчинені особою, яка знала або повинна була знати, що таке майно прямо чи опосередковано, повністю чи частково одержано злочинним шляхом.

Враховуючи наведене, застосування ст. 209 КК України потребує конкретизації в кожному випадку ознак того, які фактичні обставини (крім доведення вини у предикатному злочині) можуть свідчити про одержання майна злочинним шляхом та наявності підстав для застосування ст. 209 КК України. Правова визначеність у правозастосовній практиці у цьому випадку є визначальною для досягнення цілей кримінально-правової політики у цій сфері та дотримання конституційних гарантій охорони права власності.

У плані реалізації Ukraine Facility зазначено, що «реформи у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму дадуть змогу привести нормативно-правову базу України у відповідність до acquis ЄС та стандартів FATF, а також створити ефективну систему протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму в Україні. Це допоможе краще боротися з економічними злочинами і покращити загальний бізнес-клімат в Україні. Запровадження ефективного регулювання ринку віртуальних активів у відповідності до положень законодавства ЄС дозволить мінімізувати фактори, що сприяють відмиванню злочинних доходів та фінансуванню тероризму в Україні, а також збільшити інвестиційну привабливість України, зокрема шляхом встановлення чітких і зрозумілих правил регулювання ринку віртуальних активів та підвищення ступеня захищеності прав інвесторів – власників віртуальних активів та клієнтів постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів» [134, с. 98-99].

Також у п. 43 Звіту за результатами п'ятого раунду взаємної оцінки України,

що був затверджений MONEYVAL у ході його 55-го Пленарного засідання також було зазначено, що «Україна продемонструвала обмежений рівень ефективності у зверненні за допомогою у питанні конфіскації. Обмеження, що відзначаються щодо прозорості юридичних осіб та правових утворень на національному рівні, негативно впливають на здатність України надавати найширшу міжнародну допомогу» [59, с. 13]. Зазначене в тій же мірі стосується і питань відсутності механізмів конфіскації майна в Україну на підставі судових рішень з території інших держав.

Слід зазначити, що на виконання рекомендацій п'ятого раунду взаємної оцінки України MONEYVAL внесено зміни до ст. 96-2 КК України та розширено підстави спеціальної конфіскації грошей, цінностей та іншого майна у тих випадках, коли таке майно було повністю або частково перетворені в інше майно. У випадку відсутності такого майна спеціальній конфіскації підлягає грошова сума, що відповідає вартості такого майна. Таким чином, значного розширення набули підстави спеціальної конфіскації як заходу кримінально-правового характеру.

Як наголошує І.В. Козич: «функціонування кримінально-правової політики – це замкнутий цикл, у якому вирішення однієї проблеми (наприклад, через функцію нормотворення чи нормозастосування) є початком усвідомлення нової. Адже в багатьох випадках практика застосування тієї чи іншої норми ставить питання (формує тим самим новий запит) про удосконалення чи певну корекцію сформульованого правила поведінки, як правило, у виді норм кримінального законодавства. Запити до кримінально-правової політики формуються також і у результаті функціонування інших напрямків державної політики та підсистем політики у сфері протидії злочинності (кримінально-процесуальної, кримінально-виконавчої, кримінологічної (профілактичної))» [74, с. 14].

Варто зазначити, що в ході підвищення ефективності застосування кримінально-правового інституту спеціальної конфіскації постали питання реалізації норм ст. 96-1 та 96-2 КК України в рамках міжнародного правового співробітництва задля удосконалення можливості застосовувати спеціальну конфіскацію стосовно майна, що знаходиться на території іноземної держави, або ж передавати майно, що знаходиться на території України за вироками судів іноземних держав. У Верховній Раді України зареєстровано проєкт «Закону України від 15.09.2022 № 8038 про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо міжнародного співробітництва під час кримінального провадження» [155]. Нормами цього законопроекту передбачено процесуальні порядки виконання вироків щодо спеціальної конфіскації, якщо майно, або перетворене майно перебуває за межами України, розшук, арешт і конфіскацію майна на території України за запитами інших держав, врегулювання процедури запиту про розподіл або повернення конфіскованого майна. Зазначені процесуальні механізми розроблені на виконання Звіту за результатами п'ятого раунду взаємної оцінки України, що був затверджений MONEYVAL для посилення боротьби з відмиванням коштів у сфері міжнародно-правової взаємодії та стануть основою міжнародної співпраці у сфері конфіскації активів, що знаходяться за межами України.

Окремо підлягає врахуванню той факт, що з 2025 року до норм КК України введено автономну відповідальність юридичної особи, в тому числі за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого у ст. 209 КК України.

Також, в контексті удосконалення законодавства в частині легалізації доходів одержаних злочинним шляхом М. Акімов, досліджуючи законопроектну діяльність (законопроект реєстр. № 13238) зазначає, що: «ініціатива щодо запровадження кримінально-правового захисту працівника, відповідального за

проведення первинного фінансового моніторингу суб'єкта первинного фінансового моніторингу, безперечно заслуговує на підтримку. Розробник законопроекту 13238 справедливо наголошує на потребі імплементації у вітчизняне законодавство положень: статей 38 та 61 директиви Європейського Парламенту і Ради ЄС 2015/849 від 20.05.2015 «Про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму, про внесення змін до Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 648/2012 та про скасування Директиви Європейського Парламенту і Ради 2005/60/ЄС та Директиви Комісії 2006/70/ЄС»; директиви Європейського парламенту і Ради ЄС 2019/1937 від 23.10.2019 «Про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства союзу», що визначає правила та процедури для захисту викривачів і широке визначення особи викривача як особи, яка повідомляє інформацію, отриману під час здійснення професійної діяльності про порушення законодавства ЄС у ключових сферах суспільного життя, серед яких і запобігання відмиванню грошей та фінансуванню тероризму. Проте стаття 172 КК (у редакції законопроекту 13238) передбачає відповідальність лише за певні діяння, вчинені стосовно працівника, відповідального за проведення первинного фінансового моніторингу суб'єкта первинного фінансового моніторингу» [1, с. 10].

Враховуючи наведене, напрямами удосконалення кримінально-правової політики у сфері боротьби з відмиванням коштів є «стала судова практика застосування норм кримінального законодавства, удосконалених з урахуванням реформованого законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, а також розширення підстав застосування конфіскації, спеціальної конфіскації як виду заходів кримінально-правового характеру та дієвості реалізації таких заходів в умовах

міжнародно-правового співробітництва» [27, с. 154-155]. Втілення нових Директив ЄС у цій сфері засноване, в першу чергу, на реформування регуляторного (бланкетного) законодавства, охорону якого забезпечує кримінальне законодавство.

Окремо визначаються зобов'язання щодо криміналізації у таких сферах:

1) Визначено обов'язок як євроінтеграційне зобов'язання щодо здійснення заходів протидії расизму та ксенофобії, мови ворожнечі та злочини на ґрунті ненависті. Необхідно розробити «механізми правового захисту щодо протидії расизму, ксенофобії, мови ворожнечі відповідно до Рамкового рішення Ради ЄС 2008/913/ЈНА, зокрема розроблення та прийняття закону про внесення змін до Кримінального кодексу України, спрямованих на:-визначення вчинення кримінального правопорушення з мотивів нетерпимості (включаючи расизм та ксенофобію) як обтяжуючої обставини;-закріплення кримінальної відповідальності за публічні заклики до насильства з мотивів нетерпимості (включаючи расизм та ксенофобію), у тому числі для юридичних осіб;-встановлення кримінальної відповідальності за ввезення, виготовлення або розповсюдження матеріалів, що пропагують нетерпимість або дискримінацію; розроблення та прийняття законодавства, яким закріплено склад кримінального правопорушення у вигляді публічних закликів до насильства або ненависті, спрямованих на групу осіб або члена такої групи, визначеного за захищеними ознаками, включаючи пряму вказівку на дії щодо публічного заперечення, виправдання або грубої тривіалізації злочинів проти людяності, геноциду та воєнних злочинів (мова ворожнечі)» [42];

2) Визначено обов'язок як євроінтеграційне зобов'язання щодо визначення:-адміністративної відповідальності за прояви дискримінації;-вчинення кримінального правопорушення з мотивів нетерпимості (включаючи ознаки «гендерна ідентичність» та «сексуальна орієнтація») як обтяжуючої

обставини;-кримінальної відповідальності за публічні заклики до насильства з мотивів нетерпимості (включаючи ознаки «гендерна ідентичність» та «сексуальна орієнтація»))» [42];

3) Визначено обов'язок як євроінтеграційне зобов'язання щодо «імплементатії норм Конвенції Ради Європи про запобігання насильству проти жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульської конвенції) та Директиви (ЄС) 2024/1385 Європейського Парламенту та Ради від 14 травня 2024 року про боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством, яким встановлюється відповідальність за переслідування (сталкінг) (ст. 34 Стамбульської конвенції), за «каліцтво жіночих статевих органів», примушування або схиляння до таких дій (ст. 38 Стамбульської конвенції) та вдосконалюється механізм притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства» [42];

4) Визначено обов'язок як євроінтеграційне зобов'язання щодо «приведення національного законодавства у повну відповідність до *acquis* ЄС, зокрема положень Директив 2011/36/ЄС від 5 квітня 2011 року та 2024/1712 від 13 червня 2024 року, зокрема: -визначення використання у сурогатному материнстві чи репродуктивних технологіях, використання незаконного усиновлення та примусового шлюбу як різновидів експлуатації у торгівлі людьми; -встановлення кримінальної відповідальності для осіб, які купують або користуються послугами жертв торгівлі людьми, а також кримінальної відповідальності юридичних осіб за замах на торгівлю людьми;-включення додаткової кваліфікуючої ознаки, як сприяння або розповсюдження за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій зображень чи відео або подібних матеріалів сексуального характеру за участю потерпілої особи;-впровадження принципу некарності жертви торгівлі людьми, які змушені вчинити кримінальне правопорушення внаслідок свого статусу» [42];

5) Визначено обов'язок як євроінтеграційне зобов'язання щодо узгодження КУпАП та КК України з *acquis* ЄС Директиви 2011/93/ЄС та Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства з метою забезпечення дотримання принципу непрягнення до відповідальності дітей-жертв сексуального насильства та сексуальної експлуатації за їхню участь у протиправній діяльності; усунення конфліктних норм щодо віку сексуальної згоди; розширення переліку обтяжуючих обставин, при яких правопорушник навмисно чи з необережності поставив під загрозу життя дитини;-визначення сексуальної експлуатації дитини з метою отримання прибутку, як торгівлі людьми». [42]. Крім того, потребує законодавчого закріплення у нормах КК України «принципу непрягнення до відповідальності дітей-жертв сексуального насильства та сексуальної експлуатації за їхню участь у протиправній діяльності;- усунути конфліктні норми щодо віку сексуальної згоди;-розширити перелік обтяжуючих обставин, при яких правопорушник навмисно чи з необережності поставив під загрозу життя дитини; розширити визначення сексуальної експлуатації дитини з метою отримання прибутку, як торгівлі людьми» [42];

6) Окремо взято зобов'язання удосконалення кримінальної відповідальності за незаконний обіг основних складових частин вогнепальної зброї, відповідно до норм *acquis* ЄС» [42].

Таким чином, на етапі адаптації національного кримінального законодавства до вимог кримінального права ЄС існують зобов'язання обов'язкового характеру щодо криміналізації кримінальних правопорушень, передбачених розділами III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, XII, XIII, XIV, XVII Особливої частини КК України.

Висновки до розділу 3

На підставі викладеного доходимо до таких основних висновків щодо впливу кримінального права ЄС на трансформацію національного кримінального законодавства України.

Принцип пропорційності виступає в розумінні визначення у Хартії основоположних свобод ЄС наскрізним у кримінально-правовій політиці на сфери визначення підстав кримінальної відповідальності, диференціації кримінальних правопорушень, застосування виду та розміру покарання, застосування кримінально-правових та обмежувальних заходів. Встановлено, що його вихідні основи визначені у Проекті КК України, водночас, як елемент прецедентного права ЄС (ст. 49 Хартії основоположних прав ЄС) та практиці Суду справедливості ЄС, цей принцип має застосовуватися з урахуванням практики цього Суду.

Спеціальна конфіскація як захід кримінально-правового характеру розмежована законодавчо з порядком цивільної конфіскації, що виключає можливість їх паралельного застосування. У випадку застосуванню санкцій до активів згідно з Законом України «Про санкції» в межах кримінального провадження, до яких могла бути застосована спеціальна конфіскація, застосуванню підлягає вказаний Закон. Проте, встановлення кримінальної відповідальності за порушення санкцій (накладених національними органами) є нагальним обов'язком держави не лише в контексті євроінтеграції (для виконання Директиви ЄС, адаптація до якої буде обов'язкова в майбутньому), а й для удосконалення протидії державі-агресору.

Обґрунтовано доцільність запровадження кримінальної відповідальності за обхід обмежувальних заходів (санкцій), оскільки з позиції практики Суду справедливості ЄС встановлено наявність права держави-члена ЄС на кримінально-правовий захист від діянь щодо недотримання обмежувальних

заходів. Зважаючи на те, що обмежувальні санкції ЄС запроваджені у зв'язку з війною в Україні, існує об'єктивна необхідність кримінально-правового захисту обмежувальних санкцій ЄС на етапі набуття членства України в ЄС, а також встановлення відповідальності за обхід санкцій, встановлених національним правом. При цьому, визначення шляхів адаптації Директиви ЄС 2024/1226 є завданням кримінально-правової політики України на етапі набуття членства в ЄС, проте обов'язок дотримання вимог Директиви ЄС 2024/1226 в межах поширення інструменту Ukraine Facility уже діє у правовій системі України та створює додаткові підстави для криміналізації обходу санкцій. При цьому, прийняття Директиви ЄС 2024/1226 є наочним прикладом трансформації кримінального права ЄС під впливом фактору війни в Україні.

Встановлено, що подальше удосконалення законодавства про кримінальну відповідальність в частині заходів кримінально-правового характеру полягає як в імплементації міжнародних договорів, так і в урахуванні законодавства ЄС, застосовного до держав-членів ЄС. При цьому, аналіз Директив ЄС, що належить адаптувати згідно Дорожньої карти з питань верховенства права показує, що фактично в усіх Директивах ЄС щодо криміналізації в тій чи іншій мірі міститься вимога передбачити відповідальність юридичних осіб в різних формах залежно від особливостей правової системи держави-члена ЄС, або ж обраного варіанту адаптації національного законодавства.

Зважаючи на обсяг зобов'язань щодо встановлення відповідальності юридичних осіб, існуючі законодавчі рішення щодо виконання вимог Конвенції ОЕСР, незважаючи на відсутність ратифікації вказаного міжнародного договору, є необхідність встановити, наприклад у ч. 5 ст. 18 КК України що «у випадках, передбачених цим кодексом допускається автономна відповідальність юридичної особи в порядку, передбаченому розділом XIV—1 Загальної частини. Юридична особа може підлягати автономній відповідальності у випадках, коли її

застосування не потребує встановлення фізичної особи, дії або бездіяльності якої підпадають під ознаки діяння, передбаченого статтями 209, 369, 369-2 цього Кодексу».

Узагальнено обсяг адаптації національного кримінального законодавства до вимог кримінального права ЄС. Встановлено наявність зобов'язань обов'язкового характеру щодо додаткової криміналізації кримінальних правопорушень, уточнення ознак окремих складів кримінальних правопорушень у розділах III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, XII, XIII, XIV, XVII Особливої частини КК України.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявилось у комплексному дослідженні поняття та напрямів кримінально-правової політики України в умовах євроінтеграції. За результатами дослідження зроблено такі основні висновки.

1. Встановлено, що кримінально-правова політика в умовах євроінтеграції є вектором кримінально-правової політики двохрівневого характеру (зовнішнього та внутрішнього), що відповідає завданням щодо адаптації кримінального права ЄС у національне кримінальне законодавство та, водночас, збереження його особливостей. Визначено рівні та предмет вектора кримінально-правової політики України в умовах євроінтеграції з урахуванням контексту значної динаміки євроінтеграційних процесів в цілому, впливу паралельної трансформації кримінального права ЄС.

2. На основі історичного аналізу процесів євроінтеграції у кримінально-правовій політиці України визначено етапи розвитку вказаного вектора зовнішньої кримінально-правової політики залежно від змістовного та формального контекстів: 1) етап від здобуття незалежності до Революції Гідності (характеризується інтеграцією окремих аспектів кримінально-правової політики на основі приєднання до міжнародних договорів, вступ до Ради Європи, імплементації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та визнання юрисдикції ЄСПЛ; 2) 2014-2022 рік (інтеграція на основі взаємодії України та ЄС). Закріплення в Конституції України стратегічного вектору політики щодо євроінтеграції, укладення та виконання вимог Угоди про асоціацію з ЄС 2014 року (характеризується частковим приєднанням до міжнародних договорів, що складають законодавство ЄС, введення кримінально-правових інститутів заходів кримінально-правового характеру тощо); 3) 2022 рік

і до сьогодні (інтеграція на основі статусу України як кандидата в члени ЄС, що змістовно визначає напрями виконання вимог ЄС до держави як кандидата в члени ЄС у кримінально-правовій сфері (характеризується адаптацією кримінально-правової політики до первинного та вторинного права ЄС на основі переговорної рамки Європейського Союзу, схваленої рішенням Ради Європейського Союзу від 21 червня 2024 р., за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС», містить зобов'язання часткової адаптації до конкретних Директив, регламентів, рамкових рішень ЄС у кримінально-правовій сфері, імплементації окремих Конвенцій; 4) етап подальшої адаптації кримінального законодавства до законодавства ЄС для забезпечення виконання завдань кримінально-правової політики у національному та наднаціональному масштабі (характеризується впровадженням механізмів врахування права ЄС під час здійснення кримінального провадження, врахування практики Суду справедливості ЄС, повна інтеграція з кримінальним правом ЄС, що поширює свої вимоги на забезпечення безпеки та свободи у просторі ЄС.

3. Визначено складові предмета вектора кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції: 1) основні принципи впливу на злочинність національного кримінального законодавства та загальні і спеціальні принципи функціонування права ЄС у сфері кримінальної політики; 2) визначення кола суспільно небезпечних діянь, що визнаються злочинними, а також виключення тих або інших діянь із числа кримінальних правопорушень на основі реалізації вихідних позицій статей 67 та 83 ДФЄС; 3) установлення характеру санкцій за вчинення суспільно небезпечних діянь, видів покарань та їх розмірів, підстав та умов звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, зниження покарання нижче межі, передбаченої нормою закону про кримінальну відповідальність, або заміна його більш м'яким покаранням на основі принципів Хартії основоположних прав ЄС, практики ЄСПЛ, практики Суду

справедливості ЄС; 4) визначення альтернативних покаранню заходів кримінально-правового характеру, а також заходів, які можуть застосовуються поряд із покаранням (обмежувальні засоби); 5) тлумачення норм кримінального законодавства законодавства з метою з'ясування і роз'яснення його змісту на основі механізмів установчих договорів ЄС та практики Суду справедливості ЄС, національних судів; 6) застосування кримінального законодавства правоохоронними органами, з'ясування їх ефективності з урахуванням нових форм співробітництва у цій сфері безпосередньо з уповноваженими органами ЄС та органами окремих держав-членів ЄС; 7) визначення шляхів підвищення ефективності впливу кримінального законодавства та практики його застосування на правосвідомість населення з урахуванням взаємовпливу законодавства ЄС на національне законодавство про кримінальну відповідальність.

4. Змістовний аналіз рівнів вектору кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції надав можливість з наукової точки зору охопити завдання, що не обмежуються виконанням завдання щодо вступу до ЄС, а повинно забезпечити реалізацію загальних зобов'язань щодо приведення правової системи України до вимог законодавства ЄС у сфері боротьби зі злочинністю, побудови принципів і форм взаємоузгодженості, взаємодії та врахування у національній правовій системі законодавства ЄС, що динамічно змінюється, визначення форм взаємовпливу національного кримінального законодавства на розвиток законодавства ЄС в цілому, а також подальше функціонування матеріального кримінального права в площині міжнародного, наднаціонального (право ЄС), директив зобов'язального характеру щодо криміналізації окремих суспільно-небезпечних діянь з визначенням на національному рівні способу, конструкції та сфери криміналізації конкретних кримінальних правопорушень, визначення і реалізація подальшої уніфікації кримінального законодавства з

законодавством держав-членів ЄС, врахування принципів (спільних цінностей ЄС) як принципів побудови і застосування кримінального закону, що наповнюються конкретним змістом практикою Суду справедливості ЄС.

Одночасно, напрям міжнародної кримінально-правової політики забезпечує розвиток інтеграційних процесів щодо узгодження основ притягнення до відповідальності держави-агресора, розвитку Римського Статуту МКС, надання юрисдикції спеціальним міжнародним трибуналам щодо воєнних злочинів, створення нових міжнародних механізмів кримінально-правового та кримінального процесуального характеру для виконання обумовлених завдань, зокрема в межах реалізації Люблянсько-Гаазької конвенції про міжнародне співробітництво в розслідуванні та притягненні до відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та інші міжнародні злочини.

5. Зроблено висновок, що принципи субсидіарності та пропорційності як основи спільних цінностей ЄС є принципами побудови правової системи як джерела певного рівня законодавства ЄС, мають як самостійне повноцінне значення як засадничих ідей та положень кримінального права ЄС, що підлягають врахуванню, так і втілюються в межах усіх інших принципів кримінального права. Зокрема, ці принципи є вихідними для таких принципів як: юридична визначеність, законність; однократність застосування кримінально-правових засобів, рівність; гуманізм, індивідуальність, принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань тощо. Саме ці принципи є елементами прецедентного права, оскільки їх тлумачення забезпечується практикою Суду справедливості ЄС, що забезпечує сталий розвиток кримінального права

6. Обґрунтовано, що джерела кримінального права ЄС первинного рівня з урахуванням принципу субсидіарності під час здійснення адаптації національного законодавства мають бути імперативно відображені у національному кримінальному законодавстві шляхом встановлення

відповідальності за окремі кримінальні правопорушення та встановлення конкретних видів покарань за їх вчинення. Адаптація законодавства до джерел кримінального права ЄС вторинного рівня передбачає варіанти забезпечення виконання конкретних вимог *acquis* ЄС, в тому числі з урахуванням особливостей національного кримінального законодавства. Крім цього, імплементація стандартів захисту прав людини кримінально-правовими засобами (практики ЄСПЛ та практики Суду справедливості ЄС) здійснюється за принципами дотримання встановлених мінімальних стандартів захисту прав людини і основоположних свобод та може передбачати підвищені вимоги до відповідного захисту прав людини від рівня вимог *acquis* ЄС.

7. Встановлено, що норми Рамкової угоди між Україною та Європейським Союзом щодо спеціальних механізмів реалізації фінансування Союзу для України згідно з інструментом *Ukraine Facility* від 22.05.2024, що має правовий статус міжнародного договору (ст. 21) визначають для виконання її цілей визнання в кримінально-правовій політиці України спільних принципів, на яких засновано ЄС, що мають бути і принципами кримінально-правової політики, юрисдикцію міжнародних судів, в тому числі і при виникненні спірних питань стосовно правоохоронної частини Рамкової угоди в такому обсязі – незаконні дії, шахрайство, корупція, інша незаконна діяльність, включаючи конфлікти інтересів, що впливають на фінансові інтереси ЄС, відмивання грошей, фінансування тероризму, уникнення оподаткування, податкове шахрайство та ухилення від сплати податків.

8. Зроблено висновок про необхідність врахування у кримінальному законодавстві практики Суду справедливості ЄС на основі тлумачення норм Хартії основоположних прав ЄС. Зважаючи на взаємодоповнення в правозастосуванні практики ЄСПЛ та практики Суду справедливості ЄС щодо тлумачення Хартії основоположних прав ЄС запропоновано встановити, зокрема

у проєкті КК (ч. 3 ст. 1.3.8. Принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань) що цей Кодекс застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини та практики Суду справедливості Європейського Союзу.

9. Визначено, що принцип пропорційності кримінальних правопорушень та покарань виступає в розумінні визначення у Хартії основоположних свобод ЄС наскрізним у кримінально-правовій політиці та поширює свою дію на сфери визначення підстав кримінальної відповідальності, диференціації кримінальних правопорушень, застосування виду та розміру покарання, застосування кримінально-правових та обмежувальних заходів. Встановлено, що його вихідні основи визначені у Проєкті КК України, водночас, як елемент прецедентного права ЄС (ст. 49 Хартії основоположних прав ЄС) та практиці Суду справедливості ЄС, цей принцип має застосовуватися з урахуванням практики цього Суду.

10. Обгрунтовано доцільність запровадження кримінальної відповідальності за обхід обмежувальних заходів (санкцій), оскільки з позиції практики Суду справедливості ЄС встановлено наявність права держави-члена ЄС на кримінально-правовий захист від діянь щодо недотримання обмежувальних заходів. Зважаючи на те, що обмежувальні санкції ЄС запроваджені у зв'язку з війною в Україні, існує об'єктивна необхідність кримінально-правового захисту обмежувальних санкцій ЄС на етапі набуття членства України в ЄС, а також встановлення відповідальності за обхід санкцій, встановлених національним правом. При цьому, визначення шляхів адаптації Директиви ЄС 2024/1226 є завданням кримінально-правової політики України на етапі набуття членства в ЄС, проте обов'язок дотримання вимог Директиви ЄС 2024/1226 в межах поширення інструменту Ukraine Facility уже діє у правовій системі України та створює додаткові підстави для криміналізації обходу санкцій.

При цьому, прийняття Директиви ЄС 2024/1226 є наочним прикладом трансформації кримінального права ЄС під впливом фактору війни в Україні.

11. Встановлено, що аналіз директив ЄС, які належить адаптувати згідно Дорожньої карти з питань верховенства права, показує, що фактично в усіх директивах ЄС щодо криміналізації в тій чи іншій мірі міститься вимога передбачити відповідальність юридичних осіб в різних формах залежно від особливостей правової системи держави-члена ЄС, або ж обраного варіанту адаптації національного законодавства. Зважаючи на обсяг зобов'язань щодо встановлення відповідальності юридичних осіб, існуючі законодавчі рішення щодо виконання вимог Конвенції ОЕСР, є необхідність доповнити ст. 18 КК України новою частиною п'ятою, в якій встановити що «у випадках, передбачених цим кодексом, допускається автономна відповідальність юридичної особи в порядку, передбаченому розділом XIV¹ Загальної частини. Юридична особа може підлягати автономній відповідальності у випадках, коли її застосування не потребує встановлення фізичної особи, дії або бездіяльності якої підпадають під ознаки діяння, передбаченого статтями 209, 369, 369-2 цього Кодексу».

12. Узагальнено обсяг адаптації національного кримінального законодавства до вимог кримінального права ЄС. Встановлено наявність зобов'язань обов'язкового характеру щодо додаткової криміналізації кримінальних правопорушень, уточнення ознак окремих складів кримінальних правопорушень у розділах III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, XII, XIII, XIV, XVII Особливої частини КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімов М. До питання приведення законодавства України у відповідність актам права Європейського Союзу (на прикладі законопроєкту реєстр. № 13238 від 30.04.2025). *Правотворчість у сфері кримінальної юстиції: на шляху від війни до миру: матеріали Круглого столу* (м. Київ, 10 жовт. 2025 р.) / упоряд. Зоя ЗагинейЗаболотенко. Київ, 2025. С. 9-11.
2. Анакіна Т.М., Чорнозуб Л.В. Гармонізація кримінального права держав-членів Європейського Союзу. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 160-165.
3. Антонюк Н., Мазур М. Воєнні злочини крізь призму національного та міжнародного кримінального права. *Юридична газета online*. № 13-16 (771-774). 01 грудня 2023 року. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/voenni-zlochini-kriz-prizmu-nacionalnogo-ta-mizhnarodnogo-kriminalnogo-prava.html>
4. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності через призму принципу справедливості. *Правосуддя в Україні під час війни: проблеми розгляду корупційних та воєнних злочинів: матеріали VI Київського полілогу* (м. Київ, 1 груд. 2023 р.)/упоряд. З. А. Загиней-Заболотенко. Київ, 2024. С. 12-15.
5. Антощак Є., Соха Ю.В. Проблеми кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених статтями 407 і 408 КК України в умовах Європейської інтеграції. *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали XVI Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка* (Київ, 27 листоп. 2025 р.) / редкол.: Р. А. Сербин, О. С. Тарасенко, С. С. Чернявський, Л. О. Мостепанюк. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 246–250.

6. Архітектура інституційно-правового забезпечення імплементації *acquis* ЄС: досвід інших країн та рекомендації для України. *Аналітична записка. Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля»*. 2024. 35 с.
7. Асоціація як новий формат відносин України з Європейським Союзом: політичний, правовий, економічний та інформаційний аспекти. Монографія / Копійка В.В., Дорошко М.С., Кондратенко О.Ю. та ін. К.: ВПЦ «Київський університет». 2018. 389 с.
8. Балобанова Д. Кримінально-правова політика як рівень динаміки кримінального права: внутрішній та зовнішній аспекти. *European political and law discourse*. 2020. № 3. С. 66-72.
9. Балобанова Д. Ідеї М.П. Чубинського в сучасній кримінальній політиці України. *Політика у сфері боротьби зі злочинністю: стан та перспективи*: колективна монографія / за заг. ред. проф. П.Л. Фріса. Київ, Ваїте, 2025. С. 40–44.
10. Балобанова Д. О. Динаміка кримінального права України (теоретико-прикладне дослідження) : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.08. Одеса : Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2021. 468 с.
11. Баулін Ю. Співвідношення принципів кримінально-правової політики і принципів Проєкту КК України. *Політика у сфері боротьби зі злочинністю: стан та перспективи*: колективна монографія / за заг. ред. проф. П.Л. Фріса. Київ, 2025. Ваїте. С. 54–58.
12. Баулін Ю.В. Виклики «нової злочинності» та проблеми кримінального права в умовах глобалізації. *Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12–13 жовт. 2017 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2017. С. 25–28.

13. Баулін Ю.В. Європеїзація Загальної частини проекту КК України.
URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/27/baulin-yu-v-yeuropeyizatsiya-zagalnoyi-chastyny-novogo-kku.pdf>.
14. Борисов В.І., Фріс П.Л. Поняття кримінально-правової політики. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 15-31.
15. Борисов В. І. Сучасна політика держави у сфері боротьби зі злочинністю та її кримінальноправовий напрям. *Право України*. 2012. № 1–2. С. 232-242.
16. Броневицька О.М. Відповідність кримінального законодавства чинним міжнародним договорам: автореф. дис. канд. юрид. наук. 12.00.08. Львів, 2011. 20 с.
17. Броневицька О.М. Поняття і види міжнародних договорів кримінальноправового характеру. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2011. Вип. 3. С. 201–212.
18. Броневицька О.М. Колізії між міжнародно-правовими актами й актами національного кримінального законодавства та способи їх вирішення. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2011. № 1. С. 84–89.
19. Бут Ю. А. Законність та юридична визначеність як структурні елементи засади верховенства права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2025. Випуск 90: частина 4. С. 210-215.
20. Вечерова Є. М. Кримінально-правові санкції крізь призму основних векторів сучасної кримінальної політики України (критичний аналіз деяких новел кримінального кодексу України). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2015. Вип. 13(2). С. 64-66
21. Вибрані праці / П.Л. Фріс. Івано-Франківськ: Фоліант, 2014. 652 с.

22. Вишняк О.О. Гармонізація кримінального права України та ЄС. *Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства: матеріали Круглого столу (22 червня 2023 року) /* упор. І.В.Гловюк, Н.Р. Лащук. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 12-15.

23. Гасанов Афлатун Ельдар огли. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб та спеціальна конфіскація: тенденції розвитку інститутів в умовах Євроінтеграції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 314–318. URL: http://lsey.org.ua/4_2025/74.pdf.

24. Гасанов Афлатун Ельдар огли. Окремі питання впливу міжнародних договорів на кримінально-правову політику України в умовах євроінтеграції. *Правова держава*. Випуск 36 (2025). С. 745–754. DOI: 10.33663/0869-2491-2025-36-745-754.

25. Гасанов Афлатун Ельдар огли. Актуальні напрями удосконалення кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану та євроінтеграції. *Науково-практичний юридичний журнал «Альманах права»*. Випуск 15 (2024). С. 534-541.

26. Гасанов Афлатун Ельдар огли. Джерела кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції. *Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення: Тези доповідей за матеріали II Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 30 квітня 2025 року) /* відп. Ред. В.В. Аніщук, С.Г. Зицик. Луцьк: ІВВ ЛНТУ. 2025. С. 194–198.

27. Гасанов Афлатун Ельдар огли. Напрями розвитку кримінально-правової політики України в сфері протидії відмиванню коштів. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвідомчого науково-практичного круглого столу (Київ, 2 листопада 2023 року)*. С. 151–156. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/30509>.

28. Гасанов А. Окремі питання розвитку кримінально-правової політики з урахуванням практики Європейського суду з прав людини *Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення*: мат-ли I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 17 трав. 2024 р.). Луцьк: ІВВ ЛНТУ, 2024. С. 199–205.

29. Гацелюк В. Фактори криміналізації: прірва між бажаним та дійсним (через історичну традицію до криміналізаційної ситуації). *Політика у сфері боротьби зі злочинністю: стан та перспективи*: колективна монографія / за заг. ред. проф. П.Л. Фріса. Київ, 2025. Ваїте. С. 75–80.

30. Голуб Я.О. Система принципів кримінального права України крізь призму війни. *Правосуддя в Україні під час війни: проблеми розгляду корупційних та воєнних злочинів*: матеріали VI Київського полілогу (м. Київ, 1 груд. 2023 р.)/упоряд. З. А. Загиней-Заболотенко. Київ, 2024. С. 24-27.

31. Голуб Я. Правові принципи як основа реформування кримінального законодавства України. *Правотворчість у сфері кримінальної юстиції: на шляху від війни до миру*: матеріали Круглого столу (м. Київ, 10 жовт. 2025 р.) / упоряд. Зоя ЗагинейЗаболотенко. Київ, 2025. С. 183-186.

32. Горпинюк О.П. Деякі питання вдосконалення кримінальної відповідальності за катування. *Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства*: матеріали Круглого столу (22 червня 2023 року) / упор. І.В.Гловюк, Н.Р. Лащук. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 16-17.

33. Гринь О. Д., Донченко О. І. Кримінальна відповідальність як різновид юридичної відповідальності. *Правова держава*. 2015. № 19. С. 129-135.

34. Гришук В. Суб'єктивне кримінальне право в кримінальних правовідносинах. *Політика у сфері боротьби зі злочинністю: стан та перспективи*: колективна монографія / за заг. ред. проф. П.Л. Фріса. Київ, 2025. Ваїте. С. 82–87.

35. Гутник В. Міжнародний кримінальний суд: навчальний посібник. 2-е вид. Київ: Компанія ВАІТЕ, 2024. 234 с.
36. Гуторова Н. Принцип пропорційності щодо кримінальних правопорушень у сфері охорони здоров'я. *Політика у сфері боротьби зі злочинністю: стан та перспективи*: колективна монографія / за заг. ред. проф. П.Л. Фріса. Київ, 2025. Ваіте. С. 59–63.
37. Демчук П. В. Законність як елемент принципу верховенства права у кримінальному праві: Монографія. Київ. Ваіте. 2025. 212 с.
38. Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 р. № 475-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text>.
39. Директива Європейського Парламенту і Ради 2014/42/ЄС від 3 квітня 2014 року про заморожування та конфіскацію засобів і доходів, одержаних злочинним шляхом, в Європейському Союзі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/984_049-14 (дата звернення: 24.02.2025).
40. Директива Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2019/1153 від 20 червня 2019 року про встановлення правил, що сприяють використанню фінансової та іншої інформації для запобігання окремим кримінальним злочинам, їх виявлення, розслідування або кримінального переслідування, та про скасування Рішення Ради 2000/642/ЮВС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/984_029-19/ed20190620#n78.
41. Додаток 1 до Державної антикорупційної програми на 2023-2025 року, затвердженої постановою Кабінету міністрів України від 04 березня 2023 року № 220. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/11/02.-Dodatok-1-do-Programy.pdf>. (дата звернення: 24.02.2025).

42. Дорожня карта з питань верховенства права. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wpcontent/uploads/UA_Dorozhnya_karta_z_pytan_verhovenstva_pra_va_2.pdf.

43. Дроздов О.М., Ковтун В.В. Люблянсько-Гаазька Конвенція: NUDUM JUS в сфері міжнародного співробітництва чи довгоочікуваний глобальний прорив? *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 628-642.

44. Дубас В.М. Гармонізація / дисгармонізація кримінального антикорупційного законодавства із законодавством ЄС. Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства: матеріали Круглого столу (22 червня 2023 року) / упор. І.В.Гловюк, Н.Р. Лащук. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 26-28.

45. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Проблеми криміналізації посягань на довкілля у контексті асquis ЄС. *Правовий часопис Донбасу*. 2025. № 2. С. 62–70.

46. Ємельянов Є.П. Кримінальне право як галузь законодавства і як галузь права. *Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12–13 жовт. 2017 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2017. С. 147–151.

47. Єпур Г.В. Впровадження міжнародно-правових актів в кримінальне законодавство України: автореф. дис. канд. юрид. наук. 12.00.08. Харків. 2005. 20 с.

48. Житний О. Про відповідальність акторів кримінально-правової політики. *Політика у сфері боротьби зі злочинністю: стан та перспективи*: колективна монографія / за заг. ред. проф. П.Л. Фріса. Київ, 2025. Ваїте. С. 98–101.

49. Житний О.О. Кримінальне право України в міжнародному вимірі (порівняльно-правовий аналіз): монографія; ХНУВС. Харків: Одиссей, 2013. 376 с
50. Житний О.О. Кримінальне право України та міжнародне кримінальне право: співвідношення, взаємодія, розмежування. *Право і безпека*. 2012. № 3 (45). С. 17-21.
51. Житний О.О. Кримінальне право у міжнародно-правовому вимірі: порівняльний аналіз: дис. докт. юрид. наук. 12.00.08. Харків. 2013. 432 с.
52. Жук І.В. Деякі стандарта ЄС у сфері кримінально-правового регулювання банківської діяльності. Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства: матеріали Круглого столу (22 червня 2023 року) / упор. І.В.Гловюк, Н.Р. Лащук. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 29-31.
53. Загиней-Заболотенко З., Шевчук А. Воєнні злочини: проблеми кваліфікації та призначення покарання. Монографія. Київ, 2025. 268 с.
54. Загиней-Заболотенко З.А. Застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як кримінально-правовий інститут. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія право. 2024. Випуск 83:частина 3. С. 49-54.
55. Загиней-Заболотенко З., Гладун О. Порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 Кримінального кодексу України): особливості кваліфікації з урахуванням контекстуальних обставин. *Право України*. 2023. № 5. С. 117-132.
56. Загиней-Заболотенко З.А., Шевчук А. Воєнні злочини: Проблеми кваліфікації та призначення покарання. Київ. 2025. 268 с.
57. Задоя К. Основи європейського кримінального права: навч. посібник. Одеса: Фенікс, 2024. 828 с.

58. Задоя К.П. Вплив установчих договорів Європейського Союзу на національне кримінальне право держав-членів ЄС. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 334–338.

59. Заходи щодо боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Україна. Звіт за результатами п'ятого раунду взаємної оцінки України Комітетом експертів Ради Європи з питань оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL). URL: https://finmonitoring.in.ua/wp-content/uploads/2018/03/zvit_ukr.pdf. (дата звернення 23.08.2025).

60. Заява Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду про визнання Україною юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року від 25.02.2014 № № 790-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/790-18#Text>.

61. Звіт за результатами проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу (acquis EC). URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Zvit_UA.pdf.

62. Ільїна О.В. Співвідношення кримінально-правової політики з кримінально-виконавчою політикою. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 3. С. 98-104.

63. Карвацька С.Б., Яремчук В.В. Міжнародно-правове регулювання протидії відмивання коштів та фінансування тероризму: проблеми та шляхи вирішення. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Вип. 2. С. 1200-1205.

64. Карчевський М. В. Глокалізація у сфері кримінально-правового регулювання. Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12–13 жовт. 2017 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Харків : Право, 2017. С. 105–108.

65. Кваша О.О. Актуальні проблеми кримінально-правової політики України в умовах війни. *Альманах права*. 2023. Випуск 14. С. 41-47.

66. Кваша О.О. Природна справедливість як принцип кримінального права. *Наукові підходи до підготовки фахівців-юристів: виклики та перспективи*: зб-к мат. наук.-практ. круглого столу (м. Луцьк, 15 лют. 2019 р.). Луцьк: Інформ.-видав. відділ Луцького НТУ, 2019. С. 23-28.

67. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Про поняття й роль кримінально-правової політики в системі політики України у сфері боротьби зі злочинністю. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 235–237.

68. Кирилук Н.В., Рощина І.О. Кримінальна відповідальність за корупційні злочини: Українська модель і модель ЄС. *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали XVI Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 27 листоп. 2025 р.) / редкол.: Р. А. Сербин, О. С. Тарасенко, С. С. Чернявський, Л. О. Мостепанюк. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 314–317.

69. Климосюк А., Рубашенко М. Директива ЄС про криміналізацію порушення санкцій: Огляд та рекомендації для України. *Інститут законодавчих ідей*. 2024. 26 с.

70. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с

71. Козич І. В. Функції кримінально-правової політики: автореф. дис. д-ра юрид. наук. Київ, 2021. 36 с.
72. Козич І. В. Систематизація функцій кримінально-правової політики. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2020. Вип. 52. С. 22-30.
73. Козич І. В. Функції та принципи кримінально-правової політики. *Міжнародний журнал «Право і суспільство»*. 2019. № 10. С.149-158.
74. Козич І.В. Функції кримінально-правової політики: дис. д-ра юрид. наук. 12.00.08. Київ, 2021. 482 с.
75. Козич І. В. Ефективне функціонування політичної системи кримінально-правової політики в умовах глобалізаційних процесів. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 73. С. 65–69. DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.3687216>.
76. Козич І. В. Функціональна взаємодія підсистем політики у сфері боротьби зі злочинністю. *Правові новели*. 2020. № 10. С. 248–253. DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2020.10.35>.
77. Козич І. В. Принципи та функції як системоутворюючі елементи кримінально-правової політики. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2017. Вип. 44. С. 46-56.
78. Козич І.В. Кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства. автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2012. 22 с.
79. Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграція територій: монографія / [М.А. Рубашенко, І.В. Яковюк, Н.В. Шульженко, О.В. Зайцев, С.О. Харитонов]; за наук. ред. М.А. Рубашенка: Нац. фонд дослідж. України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків. 2024. 576 с.

80. Коломієць Ю.Ю. Кримінально-правова політика України: конспект лекцій. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 212 с.
81. Колос М. І. Українське кримінальне право: походження, розвиток і сучасність: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Ірпінь. 2019. 471 с.
82. Комарова Т.В. Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС : монографія / Т. В. Комарова. – Харків : Право, 2018. – 528 с.
83. Комарова Т., Лазовські А. Судова практика суду справедливості ЄС з питань верховенства права та її значення для України. Посібник. <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/66a/b96/268/66ab96268605b879785995.pdf>. 50 с.
84. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовтня 2007 року: ратифікація згідно з Законом № 4988-VI від 20.06.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text.
85. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003. ратифікація згідно з Законом № 251-V (251-16) від 18.10.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 24.02.2025).
86. Конвенція з боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав під час здійснення міжнародних ділових операцій від 21.11.1997. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/api/download/?uri=/public/1263e25e-7c90-4ee9-8c11-df45b7605ba4.pdf>.
87. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.
88. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

89. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу станом на 30.03.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.

90. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

91. Красій М.О. Зовнішня кримінально-правова політика України як складовий елемент політики у сфері боротьби зі злочинністю. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 4 (89). С. 84–89.

92. Красій М. О. До питання взаємозв'язку напрямів кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2017. Вип. 44. С. 137-147.

93. Красій М.О. Політика у сфері боротьби зі злочинністю: взаємозв'язок кримінально-правової та кримінально-процесуальної підсистем. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ. 2018. 236 с.

94. Кримінальний кодекс України (Контрольний текст проєкту станом на 15.10.2025). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/08/20/00-kontrolnyj-proyekt-kk-21-07-2025.pdf>.

95. Куц В. Національна політика протидії злочинності: сутність та співвідношення з деякими спорідненими явищами. *Юридична Україна*. 2016. № 9–10. С. 44-50.

96. Лащук Є.В. Поняття принципів кримінально-правової політики та їх співвідношення з принципами кримінального права. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 20. С. 160-173.

97. Лемак О.В. Вплив глобалізації на безпеку національної держави: правові та кримінологічні аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 585-595.

98. Литвинов О.М. Кримінальний кодекс України та Директива (ЄС) 2019/713 Європейського парламенту і Ради від 17.04.2019 Про боротьбу з шахрайством і підrobкою безготівкових платіжних засобів: порівняльно-правовий аналіз в контексті *Acquis Communautaire*. О.М. Литвинов, Ю.В. Орлов, А.М. Яценко. Вісник кримінологічної асоціації України. 2024. № 2 (32). С. 37-52.

99. Максимович Р. Взаємозв'язок основного закону України та закону про кримінальну відповідальність. *Правотворчість у сфері кримінальної юстиції: на шляху від війни до миру*: матеріали Круглого столу (м. Київ, 10 жовт. 2025 р.) / упоряд. Зоя Загиней Заболотенко. Київ, 2025. С. 68-71.

100. Максимович Р.Л. Про способи дії Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод як міжнародно-правового джерела кримінального права України. Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства: матеріали Круглого столу (22 червня 2023 року) / упор. І.В.Гловюк, Н.Р. Лащук. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 40-41.

101. Маслак Н.В. Гібридна природа цивільної конфіскації та її кримінально-правовий вимір. *Правосуддя в Україні під час війни: проблеми розгляду корупційних та воєнних злочинів*: матеріали VI Київського полілогу (м. Київ, 1 груд. 2023 р.)/упоряд. З. А. Загиней-Заболотенко. Київ, 2024. С. 79-82.

102. Марін О. Тенденції кримінально-правової політики сучасної України. *Політика у сфері боротьби зі злочинністю: стан та перспективи*: колективна монографія / за заг. ред. проф. П.Л. Фріса. Київ, 2025. Ваїте. С. 116–119.

103. Марін О. Політичний рівень виявлення тенденцій розвитку кримінального законодавства України у сфері протидії корупції. *Правосуддя в Україні під час війни: проблеми розгляду корупційних та воєнних злочинів*: матеріали VI Київського полілогу. Київ, 2024. С. 73-79.

104. Микитин Ю. Основні установчі договори як джерела кримінально-правової і кримінально-процесуальної політики Європейського Союзу. *Політика у сфері боротьби зі злочинністю: стан та перспективи*: колективна монографія / за заг. ред. проф. П.Л. Фріса. Київ, 2025. Ваїте. С. 120–123.

105. Микитин Ю.І. Кримінальна процесуальна політика Європейського Союзу як частина політики Європейського Союзу у сфері боротьби зі злочинністю. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2021. № 3. С. 190-195. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/252715/250023>.

106. Міжнародне кримінальне право: навчальний посібник / кол. авторів за заг. ред. Т. І. Созанського та О. М. Броневицької. Львів, Львівський державний університет внутрішніх справ. 2024. 472 с.

107. Музика А.А., Лащук Є.В. Міжнародна кримінально-правова політика як новий науковий напрям. *Право України*. 2010. № 9. С. 81-89.

108. Музика А.А. Конституція України, кримінальний закон і російська агресія. *Кримінальна юстиція в Україні: виклики та перспективи в світлі конституційної реформи*. Збірка тез першого Львівського форуму з кримінальної юстиції. Київ, ВАІТЕ. 2015. С. 140-147.

109. Навроцький В.О. Глобалізація у сфері кримінального права. Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12–13 жовт. 2017 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2017. С. 46–50.

110. Огляд судової практики Верховного Суду щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з війною. Рішення, внесені до ЄДРСР, за період з 2022 року по березень 2024 року. URL:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_VS_war_2022_2024.pdf.

111. Огляд практики Суду справедливості Європейського Союзу. Рішення за квітень – травень 2025 року. Відп. за вип.: Перший заступник керівника Апарату Верховного Суду д-р юрид. наук Р. Ш. Бабанли. Опрацювання та переклад рішень: О. Ю. Тарасенко, Д. О. Мудрак. Київ, 2025. 35 с.

112. Огляд практики Суду справедливості Європейського Союзу. Рішення за квітень – липень 2023 року. Відп. за вип.: Перший заступник керівника Апарату Верховного Суду, д. ю. н. Р. Ш. Бабанли. Опрацювання та переклад рішень: Д. П. Мордас, О. Ю. Тарасенко, Д. О. Мудрак, А. А. Петренко. Київ, 2023. 190 с

113. Огляд практики Суду справедливості Європейського Союзу (рішення за вересень 2023 року). Відп. за вип.: перший заступник керівника Апарату Верховного Суду д. ю. н. Р. Бабанли, професор, завідувач кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого д. ю. н. Т. Комарова. Опрацювання та переклад рішень: Д. Мордас, О. Тарасенко, Д. Мудрак, А. Петренко, М. Кудряшов, І. Рябов, Я. Мамонова, С. Макарова. Київ, 2024. 85 с.

114. Огляд практики Суду справедливості Європейського Союзу (грудень 2023 року). Відп. за вип.: Перший заступник керівника Апарату Верховного Суду, д-р юрид. наук Р. Ш. Бабанли. Опрацювання та переклад рішень: Д. П. Мордас, О. Ю. Тарасенко, Д. О. Мудрак. Київ, 2024. 78 с.

115. Огляд практики Суду справедливості Європейського Союзу (січень 2024 року). Відп. за вип.: Перший заступник керівника Апарату Верховного Суду, д-р юрид. наук Р. Ш. Бабанли. Опрацювання та переклад рішень: Д. П. Мордас, Д. О. Мудрак, Т. В. Простибоженко, А. А. Петренко. Київ, 2024. 97 с.

116. Огляд практики Суду справедливості Європейського Союзу. Рішення за червень 2025 року. Відп. за вип.: Перший заступник керівника Апарату

Верховного Суду, д-р юрид. наук Р. Ш. Бабанли. Опрацювання та переклад рішень: О. Ю. Тарасенко, Д. О. Мудрак, Т. Р. Цибульська, К. Д. Кузнецова. Київ, 2025. – 32 с.

117. Олійник О.С. Ієрархія принципів кримінального права України. *Правова позиція*. № 3 (24), 2019. С. 7–13.

118. Олійник О.С. Принципи кримінального права: поняття, система та значення: монографія. Харків: Право, 2021. 544 с.

119. Основи кримінальної політики Європейського Союзу: навчальний посібник / автори-упорядники: Житний О. О., Рибалко Г.С., Слінько Д. С., Харків, 2022. 147 с.

120. Основи права Європейського Союзу: нормативні матеріали / М.В. Буроменський, Т. М. Анакіна, Т. В. Комарова та ін.; за заг. ред. М. В. Буроменського. Х. : Право, 2015. 328 с.

121. Острогляд О.В. Міжнародні договори як джерела кримінально-правової політики. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023 № 2. С. 282-286. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/02/52.pdf>

122. Острогляд О.В. Характеристика принципів кримінально-правової політики на сучасному етапі розвитку України. *Приватне та публічне право*. 2022. № 4. С. 99–105.

123. Острогляд О.В. Кримінально-правова політика в умовах війни: законодавчий аспект. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 1. С. 286-290.

124. Острогляд О.В. Поняття та ознаки кримінально-правової політики. *JURNALUL JURIDIC NAȚIONAL: TEORIE ȘI PRACTICĂ*. August 2020. p. 95-99.

125. Панов М.І. Глобалізаційні процеси та їх вплив на стан і розвиток кримінального права. Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку

України в умовах глобалізації: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12–13 жовт. 2017 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2017. С. 18–25.

126. Панов М. І. Принципи кримінального права і їх реалізація у кримінальному правотворенні. *Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 8-9 жовт. 2015 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2015. С. 11-18.

127. Панченко О. В. Кримінальне провадження щодо юридичної особи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 205 с.

128. Парламентське дослідження щодо міжнародно-правових актів, визначених Дорожньою картою з питань верховенства права для досягнення стратегічних результатів у контексті законодавчого забезпечення правопорядку в Україні. Дослідницька служба Верховної Ради України. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33578.pdf>.

129. Пашковський М. І. Кримінальне право ЄС: від Паризької угоди до Лісабону. *Альманах міжнародного права*. 2009. Вип. 1. С. 69-75.

130. Переформатування європейської інтеграції: можливості і ризики для асоціації Україна-ЄС / В.Сіденко та ін. Київ: Заповіт, 2018. 214 с.

131. Пилипенко В. П. Воєнні злочини за Римським статутом Міжнародного кримінального суду: питання теорії та практики: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса, 2024. 465 с

132. Письменський Є.О. Кримінально-правова політика України під впливом факторів воєнного характеру та її віддзеркалення в експертній думці: монографія. Київ : Норма права, 2025. 212 с.

133. Піщенко Г.І., Шопіна Ю.О. Відповідність та імплементація норм кримінального права України міжнародним стандартам. *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали XVI Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 27 листоп. 2025 р.) / редкол.: Р. А. Сербин, О. С. Тарасенко, С. С. Чернявський, Л. О. Мостепанюк. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 175–176.

134. План для Ukraine facility (2024–2027). URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf>.

135. Полійовська М.Т. Принципи кримінального права України та кпринципи кримінально-правової охорони професійної діяльності правоохоронних органів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Серія ПРАВО. Випуск 83: частина 3. С. 116-121.

136. Пономаренко Ю. А. Деякі перспективи розвитку кримінально-правової політики України на основі Доської декларації 2015 року. Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12-13 жовт. 2016 р.) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2016. С. 142-146.

137. Пономаренко Ю.А. ACQUIS COMMUNAUTAIRE ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ І КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ. *Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути*: матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р. / редкол.: В.Я. Тацій, Ю.А. Пономаренко, Ю.В. Баулін та ін. Харків : Право, 2022. 352 с. С. 141-147.

138. Порухення законів та звичаїв війни: особливості кваліфікації ст. 438 КК України проаналізувала суддя ВС Наталія Марчук. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1345046/>

139. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28 лютого 2024 року. Справа № 415/2182/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117555176>.

140. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 17 листопада 2022 року. Справа № 990/116/22: URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107706738>.

141. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 5 вересня 2022 року у справі № 310/3772/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106204896>.

142. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10 лютого 2025 року у справі № 757/11969/18-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125228095>.

143. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 2 грудня 2019 року. Справа № 612/712/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86275888>.

144. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів притягнення юридичних осіб до відповідальності за підкуп посадових осіб іноземних держав» від 25.07.2024 № 11443. URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/692c3444-2c5d-4a37-ba30-3760757040f1>.

145. Правовий вимір та охорона національного багатства України: монографія / за загальною редакцією О.О. Кота, А.Б. Гриняка, Л.Ф. Кушіної, В.І. Шакуна. Київ, Алерта. 2024. 320 с.

146. Практики транспозиції Директиви ЄС 2024/1226 державами-членами Союзу, визначення кримінальних правопорушень і покарання за порушення

обмежувальних заходів Союзу. А. Климосюк, М. Рубашенко, О. Гузій, Т. Хутор. Аналітичний центр «Інститут законодавчих ідей». 2025. 166 с.

147. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України від 15.04.2022 № 7290. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39449>.

148. Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія. Андрушко П.П., Бакумов О.С., Баулін Ю.В., Бурдін В.М., Вишневська І.А., Горох О.П., Гуторова Н.О., Марчук Н.О., Навроцький В.О., Пономаренко Ю.А., Стрельцов Є.Л., Хавронюк М.І. // За заг. ред. Ю.В. Бауліна, М.І. Хавронюка. Київ: ВАІТЕ. 494 с.

149. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права від 27.12.2019 № 2689. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804

150. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення 25.08.2025).

151. Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян»: Постанова Верховної Ради України від 04.02.2015 № 145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19#Text>.

152. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки: Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>

153. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом: Закон України від 3 травня 2022 року № 2236-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#n5>.

154. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#n6>

155. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Проект Закону України від 15.09.2022 № 8038. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40484>.

156. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення механізмів притягнення юридичних осіб до відповідальності за підкуп посадових осіб іноземних держав: Закон України від 04.12.2024 № 4111-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4111-IX#Text>.

157. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо забезпечення відповідності актам права Європейського Союзу та відповідним критеріям, щодо відповідальності за перешкоджання діяльності органу державного фінансового контролю встановленим Європейською платіжною радою, з метою приєднання

України до Єдиної зони платежів у євро (SEPA): проєкт Закону № 13238 від 30.04.2025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/43729>.

158. Про ратифікацію Угоди між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України: Закон України від 15.07.2025 № 4518-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4518-20>.

159. Про санкції: Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>. (дата звернення: 24.02.2025).

160. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 року № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>.

161. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>. (дата звернення: 24.02.2025).

162. Про національну безпеку України: Закон України 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

163. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України № 3968-IX від 17.09.2024. URL: <http://surl.li/pcrirz>.

164. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21.08.2024 № 3909-IX. URL: <http://surl.li/lfgswt>.

165. Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804. (дата звернення: 10.05.2025).

166. Протокол про застосування принципів субсидіарності та пропорційності від 2 жовтня 1997 року (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_641#Text.

167. Пустова Н.О. Поняття, підстави та способи декриміналізації у кримінальному праві. дис. ... д-ра філософії за спец. 081 – Право (напрямок 08 – Право). Львів, 2023. 270 с.

168. Путівник рішень Суду ЄС (Євродайджест), прийнятих у листопаді 2025 року. Дослідницька служба Верховної Ради України. URL: <https://padlet.com/rservvru/2025-aba5gud7tqqgo8ij>.

169. Рада Європи. Ризики відмивання коштів та фінансування тероризму у світі віртуальних активів. 2023. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350>.

170. Радутний О.Е. Заходи кримінально-правового характеру щодо електронних юридичних осіб. *Інформація і право*. 2017. № 3 (22). С. 132-138.

171. Рамкова угода між Україною та Європейським Союзом щодо спеціальних механізмів реалізації фінансування Союзу для України згідно з інструментом Ukraine Facility від 22.05.2024. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU24054?an=14>.

172. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2024/792 від 29 лютого 2024 року про встановлення Ukraine Facility, ОВ L, 2024/792, 29.02.2024, ELI: <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/792/oj>.

173. Рішення Конституційного Суду України від 30 червня 2022 року № 1-р/2022 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 96-1, 96-2 Кримінального кодексу України (щодо спеціальної конфіскації). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-22#n155>. (дата звернення: 24.02.2025).

174. Рішення Конституційного Суду України від 06 вересня 2023 року у справі за конституційною скаргою Ван Колка Фредеріка Йоганнеса щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другого частини шостої статті 481 Митного кодексу України. Справа № 3-32/2023(66/23). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-23#Text>. (дата звернення: 11.05.2025).

175. Рішення Конституційного Суду України від 21 липня 2021 року у справі за конституційною скаргою конституційною скаргою Одінцової Олени Анатоліївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу другого статті 471 Митного кодексу України. Справа № 3-261/2019(5915/19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-21#Text>.

176. Рішення Конституційного Суду України від 02 листопада 2004 року у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). Справа № 1-33/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>.

177. Рішення Суду справедливості ЄС (Перша Палата) від 14 вересня 2023 року, Volkswagen Group Italia and Volkswagen Aktiengesellschaft, C-27/22. URL: <https://infocuria.curia.europa.eu/tabs/document?source=document&text=&docid=277409&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1652523>.

178. Рябчинська О.П. Гармонізація кримінального законодавства України з кримінальним законодавством європейських державних об'єднань як фактор оптимізації системи покарань. *Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12–13 жовт. 2017 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2017. С. 177–181.

179. Смаглюк О. В. Підстави для криміналізації в процесі реалізації кримінально-правової політики. *Актуальні проблеми кримінального права: тези доп. IX Всеукр. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 21 листоп. 2018 р.)*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 299–302.

180. Савінова Н. Кримінально-правова політика транзитивної юстиції: соціальні виклики як індикатори напрямків. *Політика у сфері боротьби зі злочинністю: стан та перспективи*: колективна монографія / за заг. ред. проф. П.Л. Фріса. Київ, 2025. Ваїте. С. 93–97.

181. Серкевич І.Р. Гармонізація антитерористичного законодавства з правом ЄС: формування уніфікованого механізму протидії терористичній діяльності. *Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства: матеріали Круглого столу (22 червня 2023 року) / упор. І.В.Гловюк, Н.Р. Лащук*. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 47-51.

182. Сляднєва К. А. Диспозитивність як загальноєвропейський вектор реформування кримінального судочинства. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 76-81.

183. Смирнова К.В. Основи права конкуренції Європейського Союзу та «європеїзація» конкуретного права України: навч. посіб. Київ, ВПЦ «Київський університет», 2021. 223 с.

184. Сопілка І.М., Лихова С.Я. Значення рамкових рішень Європейського Союзу в процесі вдосконалення боротьби зі злочинністю в Україні. *Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12–13 жовт. 2017 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2017. С. 151–154.*

185. Справа «Петухов проти України (№ 2)»: рішення Європейського суду з прав людини від 12 березня 2019 року: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d98#Text. (дата звернення: 10.05.2025).
186. Справа «Михайлова проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 06 березня 2018 року: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d28#Text. (дата звернення: 10.05.2025).
187. Справа «Гурепка проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 06 вересня 2005 року: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_437#Text. (дата звернення: 10.05.2025).
188. Справа «Веренцов проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 11 квітня 2013 року: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945#Text (дата звернення: 10.05.2025).
189. Справа «Швидка проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 30 жовтня 2014 року: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a40#Text (дата звернення: 10.05.2025).
190. Справа «Краєва проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 13 січня 2022 року: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_h08#Text (дата звернення: 10.05.2025).
191. Справа «Ігор Тарасов проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 16 червня 2016 року: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b63. (дата звернення: 11.05.2025).
192. Стандарти Європейського Союзу (acquis ЄС). URL: <https://ed-era.com/projects/eu-agreement/b1/p3>.
193. Статут Групи держав з боротьби з корупцією (GRECO) від 5 травня 1998 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_144.

194. Стеців Р.С. Поняття принципу субсидіарності в праві ЄС. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія: ПРАВО. 2025. Вип. 89, частина 4. С. 232-237.
195. Стрельцова О. В. Конституціоналізація процесу асоціації України з Європейським Союзом: Теорія та практика: Монографія. 2017. 532 с.
196. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи. Ю.В. Баулін, М.В. Буроменський, В.В. Голіна, В.К. Грищук, О.В. Зайчук, В.О. Навроцький, О.В. Наден, Ю.В. Нікітін, Н.М. Оніщенко, Ю.А. Пономаренко, М.І. Хавронюк, О.В. Харитонова, В.І. Шакур. Київ: ВАІТЕ, 2015. 688 с.
197. Таран І.О., Сирота Д.І. Принципи кримінального права України: система та характеристика. *Публічне право*. № 4 (44) (2021). С. 65–71.
198. Тимощук Ю.С. Визначення поняття принципів кримінального права. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 3. С. 261–264.
199. Тімофєєва Л. Євроінтеграційні виклики в кримінально-правовій політиці в умовах війни. *Європейські історичні студії*. 2022. № 21. С. 18-27.
200. Тубелець О.С. Реалізація кримінально-правової політики України шляхом застосування кримінального закону. Київ. 2020. 266 с.
201. Туляков В.О. Перспективи розвитку кримінального права України у контексті законопроектної роботи Європейської комісії. *Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства: матеріали Круглого столу (22 червня 2023 року) / упор. І.В.Гловюк, Н.Р. Лащук*. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 56-59.
202. Туляков В.О. Кримінологічна інженерія: методологія трансформації кримінального права України в умовах війни та повоєнної реконструкції. *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали XVI Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 27 листоп. 2025 р.) /*

редкол.: Р. А. Сербин, О. С. Тарасенко, С. С. Чернявський, Л. О. Мостепанюк. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 230–235.

203. Туляков В. Цілі покарання у європейському вимірі. *Політика у сфері боротьби зі злочинністю: стан та перспективи*: колективна монографія / за заг. ред. проф. П.Л. Фріса. Київ, 2025. Ваїте. С. 88-92.

204. Туляков В.О., Савінова Н.А. Колонізація кримінального права: до нової архітектури кримінального кодексу. *Вісник асоціації кримінального права: електронне наукове видання*. Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого, ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права». Харків. 2024. Том 2. № 22. С. 53-74. URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/313732>.

205. Туляков О.В. Апроксимація кримінального права України у контексті законодавчої роботи ЄС: перспективи та методи. *Вісник Національної академії правових наук*. 2023. № 3. Том 30. С. 323-335.

206. Туляков В.О. Гармонізація матеріально-правових норм щодо корупції: виклики для Європейського Союзу та України. *Кримінально-правова протидія корупції у воєнній та повоєнній Україні* : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 24 листоп. 2023 р. / редкол.: Ю. А. Пономаренко та ін. ; Коміс. з питань прав. реформи при Президентові України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса ; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків : Право, 2024. С. 30-40.

207. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 № 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

208. Угода між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. Статут Спеціального трибуналу

щодо злочину агресії проти України від 25.06.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_002-25

209. Ужитчак А.Ю. Поняття, напрями, завдання кримінально-правової політики України. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С. 232-236.

210. Указ Президента від 08.11.2023 № 744/2023 «Про деякі заходи з підготовки до переговорного процесу зі вступу України до Європейського Союзу». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7442023-48833>.

211. Україна – серед підписантів Конвенції про співпрацю в розслідуванні міжнародних злочинів. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/02/14/7179638/>

212. Фріс П.Л. Ідеологія кримінально-правової політики: монографія. Івано-Франківськ: Супрун В. П. 2021. 389 с.

213. Фріс П.Л. Проблеми глобалізації і міжнародна кримінально-правова політика. *Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12–13 жовт. 2017 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Харків : Право, 2017. С. 112–116.

214. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. Київ. Атіка. 2005. 332 с.

215. Фріс П. Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінальноправовій політиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 19–28.

216. Фріс П. Л. Доцільність у кримінально-правовій політиці в Україні. *Право України*. 2017. № 2. С. 93–99.

217. Фріс П. Л. До питання про функції кримінально-правової політики. Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матер. міжн. наук.-практ. конф. (м. Харків, 9-10 жовтня 2014 р.) Харків, 2014. С. 75-78.

218. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2005. 440 с.
219. Фріс П. Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю і права людини: монографія. Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2009. 208 с.
220. Хавронюк М.І. Проблеми адаптації положень загальної частини чинного та перспективного кримінального законодавства України до кримінального права ЄС. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/10/01/havronyuk-m-i-problemy-adaptatsiyi-polozhen-zagalnoyi-chastyny-chynnogo-ta-perspektyvnogo.pdf>.
221. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія. Київ : Юрисконсульт, 2006. 1048 с.
222. Харитонova О. В. Наукові основи кримінально-правової політики в Україні в світлі практики ЄСПЛ. *Кримінально-правова політика України у дискусії рішень Європейського суду з прав людини*: матер. міжнар.наук.-практ. інтернет-конф., (м. Одеса, 22 квітня 2016 р.). Одеса, 2016. С. 78-84.
223. Харитонova О. В. Глобалізація, плюралізм та кримінальне право: перспективи розвитку. *Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12–13 жовт. 2017 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2017. С. 134–137.
224. Хартія Європейського Союзу про основоположні права від 7 грудня 2000 року зі змінами, внесеними у Страсбурзі 12 грудня 2007 року. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/>
225. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2003 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>. (дата звернення: 24.02.2025)

226. Чубінідзе О. О., Задорожній О. О. Джерела закріплення універсальної юрисдикції. *European and Comparative Law Journal*. 2017. № 6. С. 43–52.

227. Шакур В. І. Соціальна роль кримінального права. *Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12-13 жовт. 2016 р.)* Редкол.: В. Я. Тацій (голов.ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2016. С. 6-13.

228. Шевчишен К. П. Розслідування воєнних злочинів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Нац. академ. внутр. справ. Київ, 2024. 330 с.

229. Шевчук А.В. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни: дис. ... д-ра філософії за спец. 081 – Право (напрямок 08 – Право). Київ, 2025. 253 с.

230. Шепітько М.В. Кримінальна політика у сфері забезпечення національної безпеки і оборони крізь призму Європейської та Євроатлантичної інтеграції. *Питання боротьби зі злочинністю*. Випуск. 49. 2025. С. 56-61.

231. Directive (EU) 2024/1226 of the European Parliament and of the Council of 24 April 2024 on the definition of criminal offences and penalties for the violation of Union restrictive measures and amending Directive (EU) 2018/1673. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L_202401226/

232. Document 32012L0029 (2012) Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj>

233. ECHR (2000) Kudła v. Poland [GC] 30210/96 | Résumé juridique| 26/10/2000 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-7174>

234. ECHR (2013) CASE OF VINTER AND OTHERS v. THE UNITED KINGDOM 66069/09 130/10 3896/10 | Judgment (Merits and Just Satisfaction) | Court (Grand Chamber) 09/07/2013 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122664>

235. ECHR (2024) CASE OF MEDVID v. UKRAINE 7453/23 | Judgment (Merits and Just Satisfaction) | Court (Fifth Section)| 10/10/2024 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-236205>.

236. Judgment of the Court (Fifth Chamber) of 20 November 2025 (C-57/23, request for a preliminary ruling under Article 267 TFEU from the Nejvyšší správní soud (Supreme Administrative Court, Czech Republic)). URL:<https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=306389&pageIndex=0&doclang=en&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=17344197>.

237. Opinion on the EU membership application by Ukraine. URL. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_22_3802.

238. Recommendation CM/Rec(2023)2 of the Committee of Ministers to member States on rights, services and support for victims of crime (Adopted by the Committee of Ministers on 15 March 2023 at the 1460th meeting of the Ministers' Deputies). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680aa8263.

ДОДАТКИ

Додаток А

ВЕРХОВНИЙ СУД

КАСАЦІЙНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД

вул. П. Орлика, 4, м. Київ, 01043, код ЄДРПОУ 41721784

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

Комісія у складі: судді Великої Палати Верховного Суду КОРОЛЯ Володимира, судді Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду ФОМІНА Сергія, заступника керівника департаменту аналітичної та правової роботи Апарату Верховного Суду ЗЕЛЕНОВА Геннадія склала цей акт про те, що комісією розглянуто окремі результати дисертаційного дослідження аспіранта відділу проблем кримінальної юстиції та кримінології Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України ГАСАНОВА Афлатуна Ельдар Огли на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право» (галузь знань «Право») на тему: «Кримінально-правова політика України: поняття та напрями в умовах євроінтеграції».

Комісія вважає, що отримані в результаті зазначеного дисертаційного дослідження висновки та пропозиції, які стосуються, зокрема, актуальних напрямів розвитку кримінально-правової політики України в умовах євроінтеграції, способів врахування нормативно-правових актів Європейського Союзу як джерел кримінально-правової політики, є доцільними, належним чином обґрунтованими і можуть бути враховані Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду у ході вивчення судової практики та підготовки рекомендаційних роз'яснень судам нижчого рівня в порядку ст. 44 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Суддя Великої Палати Верховного Суду,
кандидат юридичних наук, професор

Володимир КОРОЛЬ

Суддя Третьої судової палати
Касаційного кримінального суду
у складі Верховного Суду,
кандидат юридичних наук, доцент

Сергій ФОМІН

Заступник керівника департаменту
аналітичної та правової роботи
Апарату Верховного Суду,
кандидат юридичних наук

Геннадій ЗЕЛЕНОВ

ВЕРХОВНИЙ СУД
Касаційний кримінальний суд
680/0/158-25 від 20.11.2025

Додаток Б

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник декана
 науково-методичної
 адміністративної роботи
 Нагірний-Царюк А.Ю.
 2025 року

про впровадження результатів дисертації ГАСАНОВА Афлатуна Ельдар
 Огли, аспіранта Інституту держави і права імені В. М. Корсецького
 НАН України на тему: «Кримінально-правова політика України: поняття
 та напрями в умовах євроінтеграції», у навчальний процес кафедри
 публічного права факультету права та міжнародних відносин Київського
 столичного університету імені Бориса Грінченка

Комісія у складі завідувача кафедри публічного права, доктора юридичних наук, професора, Заслуженого діяча науки і техніки України ЦИМБАЛ Ганни, доцента кафедри публічного права, кандидата юридичних наук, доцента ЧЕРНЕГИ Андрія, доцента кафедри публічного права, кандидата юридичних наук, доцента ЧАПЛЮК Оксани, склала цей акт про те, що результати дисертаційної роботи аспіранта Інституту держави і права імені В. М. Корсецького НАН України ГАСАНОВА Афлатуна Ельдар Огли на тему: «Кримінально-правова політика України: поняття та напрями в умовах євроінтеграції» впроваджені в освітній процес кафедри публічного права факультету права та міжнародних відносин Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Зокрема, під час викладання навчальних дисциплін викладачами кафедри використовувалися такі наукові публікації аспіранта за темою дисертаційної роботи:

1. Гасанов А. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб та спеціальна конфіскація: тенденції розвитку інститутів в умовах Євроінтеграції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 314–318. URL: http://sej.org.ua/4_2025/74.pdf

2. Гасанов А. Окремі питання впливу міжнародних договорів на кримінально-правову політику України в умовах євроінтеграції. *Правова держава*. 2025. Вип. 36. С. 745–754.

3. Гасанов А. Актуальні напрями удосконалення кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану та євроінтеграції. *Альманах права*. 2024. Вип. 15 С. 534–541.

4. Гасанов А. Джерела кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції. *Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення*: зб. мат-лів II Міжнар. наук.-практ. конф. «» (м. Луцьк, 30 квіт. 2025 р.) / відп. ред. В.В. Анішук, С.Г. Зицик. Луцьк: ІВВ ЛНТУ. 2025. С. 194–198.

5. Гасанов А.. Напрями розвитку кримінально-правової політики України в сфері протидії відмиванню коштів. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: мат-ли міжвідомч. наук.-практ.

круглого столу (м. Київ, 2 листоп. 2023 р.). С. 151–156.

6. Гасанов А. Окремі питання розвитку кримінально-правової політики з урахуванням практики Європейського суду з прав людини *Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення*: мат-ли I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 17 трав. 2024 р.). Луцьк: ІВВ ЛНТУ, 2024. С. 199–205.

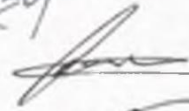
Комісія дійшла висновку, що вказані наукові праці ГАСАНОВА Афлатуна Ельдар Огли містять науково обґрунтовані теоретичні положення, висновки та рекомендації, запроваджені для використання в освітньому процесі кафедри публічного права факультету права та міжнародних відносин Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, зокрема під час викладання і вивчення навчальної дисципліни «Кримінальне право» на першому (бакалаврському) освітньому рівні, підготовки навчально-методичних матеріалів і дидактичних матеріалів, які можуть бути рекомендовані під час самостійної роботи студентів.

Голова комісії

Ганна ЦИМБАЛ

Члени комісії:

Андрій ЧЕРНЕГА

Оксана ЧАПЛЮК

Додаток В

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Гасанов А. Е. Актуальні напрями удосконалення кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану та євроінтеграції. *Альманах права*. 2024. Вип. 15. С. 534–541. DOI: 10.33663/2524-017X-2024-15-534-541 <https://almanahprava.org/en/almanac-of-law-15-534>

2. Гасанов А. Е. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб та спеціальна конфіскація: тенденції розвитку інститутів в умовах Євроінтеграції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 314–318. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-4/72> URL: http://lsej.org.ua/4_2025/74.pdf

3. Гасанов А. Е. Окремі питання впливу міжнародних договорів на кримінально-правову політику України в умовах євроінтеграції. *Правова держава*. 2025. Вип. 36. С. 745–754. DOI: 10.33663/0869-2491-2025-36-745-754 URL: <https://pravova-derzhava.org/law-state-issue-36-2025-745>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

4. Гасанов А. Е. Напрями розвитку кримінально-правової політики України в сфері протидії відмиванню коштів. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: мат-ли міжвідомч. наук.-практ. Кругл. столу (м. Київ, 2 листоп. 2023 р.). С. 151–156. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/30509> (участь заочна)

5. Гасанов А. Окремі питання розвитку кримінально-правової політики з урахуванням практики Європейського суду з прав людини *Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення*: мат-ли I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 17 трав. 2024 р.). Луцьк: IBV ЛНТУ, 2024. С. 199–205. (участь заочна)

6. Гасанов А. Е. Джерела кримінально-правової політики в умовах євроінтеграції. *Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення*: тези доп. за мат-лами II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 30 квіт. 2025 р.) / відп. ред. В.В. Аніщук, С.Г. Зицик. Луцьк: ІВВ ЛНТУ. 2025. С. 194–198. (участь заочна)